MEGA PROJELER VE İSTANBUL

MEGA PROJELER VE İSTANBUL
Editör: Ömer Devrim AKSOYAK

Yayına Hazırlayan: Özgür Aydoğan
Kapak ve Afiş Tasarımı: Sinan Niyazioğlu

Yayınevi: Kilit Yayıncılık / DAKAM Publishing

Baskı: Metin Copy Plus / Artı Dijital & Baskı Merkezi
Türkocağı Cad No:3 Türkiye Gazeticiler Cemiyeti Altı,
İran Kon. Karşısı, Cağaloğlu, İstanbul

Mayıs 2014, İstanbul

ISBN: 978-605-5120-79-5

www.megaprojeleristanbul.com

MEGA PROJELER VE İSTANBUL

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü tarafından Armada Oteli'nde, 12 Şubat 2014'de düzenlenen Mega Projeler ve İstanbul Paneli konuşmaları.

Editör: Ömer Devrim Aksoyak

Katkılarıyla

PANEL PROGRAMI VE KONUŞMACILAR:

Açılış Konuşması
GÜZİN KONUK
GÜLŞEN ÖZAYDIN

1.Oturum
Yönetici **HAYDAR KARABEY**

SİYASETÇİLER VE MEGA PROJELER ÜZERİNE **İLHAN TEKELİ**
DOĞA HAKKI **HÜRRİYET ÖĞDÜL**
NÜFUS VE METROPOLİTEN FORM **MURAT GÜVENÇ**
TOPLUM-İNSAN AÇI SINDAN MEGA PROJELER **AYFER BARTU CANDAN**

2.Oturum
Yönetici **ERSEN GÜRSEL**

POLİTİKALAR VE SERMAYE AKTARIMI – KÜRESEL SERMAYE **YAŞAR ADANALI**
EKOLOJİ **SEHER DEMET YÜCEL**
SİVİL TOPLUM - HUKUK **CİHAN UZUNÇARŞILI BAYSAL**
İKTİDAR VE MEGALOMANİ **ERBATUR ÇAVUŞOĞLU**

Panel Danışma Kurulu
GÜLŞEN ÖZAYDIN
FATMA ÜNSAL
HAYDAR KARABEY

Panel Düzenleme Kurulu
İDİL AKYOL
AHMETCAN ALPAN
BARIŞ GÖĞÜŞ
ÇAĞDAŞ SAYDAM

SUNUŞ

MEGA PROJELER VE İSTANBUL

Prof. Dr. Haydar Karabey

Bazen sürpriz biçimde karşımıza çıkan Mega Projeler dehşetli, azametli, güçlü ve çok hızlı olabiliyor. Biz daha bunlardan birini serinkanlı biçimde tartışmaya çalışırken gündeme düşen bir başkası nedeniyle şok geçirebiliyoruz. Bizler durumu algılayıp anlayıp herhangi bir konuda mantıklı alternatif çözümler üretelim diye uğraşırken, kimi yöneticiler durup durup (aslında durmuyorlar, belki de ciddi "think tank" çalışmaları yapıyorlar) yepyeni sürprizler ile karşımıza çıkıyorlar. Sorun aslında temelde, kentin hâlâ yöneticiler, yatırımcılar tarafından üzerinde iktidar gösterileri yapılabilecek ve rant oyunları oynanabilecek potansiyel bir alan olarak görülmesinden kaynaklanıyor. Kimileri için kentteki her boş alan, yeşil alan veya kamusal mekân bir "arsa"dır (Çamlıca, Sevda Tepesi, Taksim Gezisi, İETT garaj alanları, Göztepe parkları). Her yapı da yerine daha verimlisi, daha gösterişlisi yapılabilecek bir yatırım alanıdır (AKM, Mecidiyeköy Likör Fabrikası, Ali Sami Yen Stadı, Sulukule, Haliç Tersaneleri).

Zaten artık kendisi azman bir kente dönüşen İstanbul elbette bu anlamda çok verimli bir oyun alanıdır.

Ekonomik olarak sürdürülemezliği tüm dünyada artık bilinen bu inşaata dayalı zenginleşme furyası, birçoklarımız için artık değil bıktırıcı, tiksindirici olmaya başladı. İnşaat sektörü, yöneticilerin öncülüğünde açılan her alana, her fırsatta doymak bilmez bir iştah ile girişiyor. Burada ekonomik kalkınmadan değil, olsa olsa yeni servet odakları oluşturmaktan, daha doğrusu servet aktarımından, farklı odakların iktidar ve güç biriktirme sürecinden söz edilebilir.

Konuya geçici bir istihdam stratejisi olarak da bakılabilir. Küresel Monetarist dönemde "sanayisizleştirilen" metropollerimizde, mavi yakalıların beyaz yakalıya dönüşmesi için gerekli insani yatırımları yapmak yerine bu işsiz orduları dünyanın en örgütsüz sektörüne, inşaat işçiliğine mahkûm ediliyor. Uluslararası terminolojiye göre beyaz filler olarak da adlandırılan bu yapılar üretildikten sonra yeniden işsizleşecek olan kesimler, tümüyle marjinalleşmeye terk edileceklerdir; üstelik de artık bu çark döndürülemeyeceği için, daha da derin bir ekonomik kriz ortamında.

Saymakla bitirilemeyecek sorunlar elbette yalnızca sancılı metropolümüzle de sınırlı değildir. Side'den Kuşadası'na kadar, kıyılarımızdaki turistik tesis yapılaşmaları, akarsu boylarındaki HES kıyımları, Akdeniz ve Karadeniz'de nükleer santral ısrarları gibi ulusal coğrafya düzeyinde baş ağrıtan konular da cabası. Ama öncelikle, yaşadığımız ve görev yaptığımız bu metropolde bunca yoğun bir yapma ve yıkma, koruma ve dönüştürme gündemi karşısında bizler etik duruşumuz, sağduyumuz, mantığımız, bilgi birikimimiz, deneyimlerimiz ile ortak akla katkıda bulunabilmek amacıyla kentten, kentliden yana ve bilimsel görüşler geliştirmek ve kamuoyu ile paylaşmak zorundayız.

“MEGA PROJE” TANIMIMIZ HAKKINDA;

Mega Projeleri tartışmaya kimi ölçütleri ortaya koyarak başlayabiliriz:

1. KAYNAK-BÜTÇE: Elbette burada önemli ölçütlerden birisi kamu veya özel sektör kaynaklarından bu projelere ayrılan “bütçe”lerdir. Bu bağlamda bir tanım yapmak gerekirse, Avrupa genelde 200-250 milyon doları, Amerika ise bir milyar doları alt sınır olarak belirler. Bizim Mega Projeler arasında 29 milyar dolar ile 3. Havalimanı başı çekiyor. Ama özel sektör de bütçe konusunda kamudan geri kalmıyor, örneğin Maslak 1453’ün bütçesi 8,4 milyar dolar.

2. ÇEVRESEL ETKİ: Seçim konusunda başat ölçütlerden birisi de elbette projenin “çevresel etkisi” olmalıdır. Kuzey ormanlarında yapılan ağaç katliamının nedeni olan 3. Boğaz Köprüsü, Riva Kanalı veya Marmara ekolojisini altüst edecek olan Kanalistanbul kadar olmasa da örneğin bir Avrasya Tünelinin veya belki de bedavaya getirilen Yenikapı dolgu alanının çevresel etkisi de göz önüne alınmalıdır. Tam burada, “Kent Hakkı”na atıfla bir “Doğa Hakkı” kavramı da gündeme getirilmelidir.

3. İNSANA VE TOPLUM YAŞAMINA ETKİ: Bir diğer önemli ölçüt projenin kent yaşamına vuracağı “damga”nın gücü ve fiziksel veya toplumsal etkileridir. Örneğin Zeytinburnu’ndaki 16:9 projesi görece küçük bir bütçeye sahip ama bir anda Tarihi İstanbul siluetinde yarattığı “parazit” ile gündeme düşebiliyor. Ne var ki bununla sınırlı kalmayıp görünen yüzün ardına da bakmak gerek. Bir Sulukule projesi, bir Tarlabaşı projesi etkilediği, daha açık bir deyiş ile sürgüne gönderdiği toplumsal kesimler ile önemli olabiliyor. Bu projeler, yapım sırasında toplumun en örgütsüz emek kesimini, inşaat işçisini de kullanarak üretici olmayan, sahte ve geçici bir istihdam sağlıyor. Mega Projelerin insan ve toplum üzerindeki yıkıcı etkileri ayrı ve özel bir sosyolojik incelemeyi gerektirir.

4. İDEOLOJİK ETKİ: Mega Projelerin seçimi konusunda önem verilen bir dördüncü ölçüt ise, projenin kentli bellekte yaratacağı “travma” oldu. Gezi Parkında yapılabilecek bir kışla ihyası, Rumelihisarı içindeki “Osmanlı Mahallesi ve Mescit” veya Çamlıca Camisi ölçek olarak belki görece küçükler ama arka planlarındaki ideolojik anlam ile bir anda “mega” mertebesine yükselebiliyorlar. Bu gruba giren projelerin büyük çoğunluğunun neocon (yeni muhafazakar) ideolojiyi yansıttığını vurgulamak gerekir.

5. ŞEFFAFLIK- MEŞRUİYET: Beşinci ölçüt, projelerde uzlaşma ve meşruiyet aranmamasıdır. Artık ülke gündeminde kendisine sağlamca bir tanım ve dolayısıyla da yaygın bir destek bulan “Kent Hakkı” kavramı, yani katılım, şeffaflık, kentsel aktörler arası müzakere, uzlaşma gibi süreçlerle desteklenmiş bir “proje meşruiyeti” de doğası itibarıyla Mega Projelerin dışladığı bir durumdur. Ne var ki neredeyse tek tek tüm bu projeler kendi sivil muhalefetlerini de yaratmıştır. Doğrudan etkilensin etkilenmesin yüzbinler “Kent Hakkı” ve “Doğa Hakkı” için ayağa kalkmıştır.

6. RANT VE YOLSUZLUK: Böyle bir süreç ile uygulamaya konan Mega Projelerin oluşturdukları azman sermaye hareketleri ve yarattıkları müthiş rant toplumsal-siyasal düzlemlerde mega yolsuzluklara da neden olabilmektedir. Biriktirilen rant yalnızca haksız bir kaynak aktarımı değildir; aynı zamanda egemenlerin taraftarları aracılığı ile örgütlenmelerine, güçlerine güç katmalarına da yardım edecektir.

7. İKTİDAR GÖSTERİSİ- EGO: Mega Projeler genellikle doğrudan muktedirlerin bireysel iradelerinin bir yansımasıdır. "Yapabilirim, öyleyse yapmalıyım" diyen bir çılgın ego'nun ürünüdür. Bu yönüyle Mega Projeler pharaonique (firavunvari) olarak da adlandırılmaktadır. "Dünyanın sekizinci harikası" sözü bu çılgınlıklar için üretilmiştir. Ne var ki yedi harikanın da tiranların eseri olduğu unutulmamalıdır.

8. ULUSLARARASI YARIŞ- ULUSAL GURUR: Son olarak Mega Projelerin siyasetçiler elinde, yandaş medyanın da katkısı ile birer "algı kaydırma" aracı olarak da kullanıldığı vurgulanabilir. Mega Projeler yöneticiler tarafından uluslararası arenada birer gösteri, yarışma nesnesi ve dolayısıyla ülke için de bir "ulusal gurur" vesilesi olarak sunulmaktadır. Aslında tüm yurttaşların birikimi olan ulusal kaynaklar bu yolda harcanırken, nasıl geri ödeneceği bilinmeyen uluslararası krediler akarken, kaynağı üretenlerin çok azı bu süreçleri sorgular.

AÇILIŞ KONUŞMASI

Prof. Dr. Güzin Konuk

MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Dekanı

Değerli katılımcılar, hepinize Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi olarak hoş geldiniz diyorum. Ben bu toplantı için Şehir Bölge ve Planlama Bölümü'nü kutluyorum ve toplantıya çok önem veriyorum. Hepimiz bugün heyecanla "Mega Projeler ve İstanbul" bağlamında çok önemli konuları birlikte tartışacağız. İçinde yer aldığımız 80'ler, 90'lar ve 2000'ler bize çok yeni kavramları kattı. 80'ler özellikle büyük projeler yılları olarak tanımlanırken güçlerin yansıması olarak da nitelendirildiler. Kentlerde merkezi yönetimin gücü Paris'teki Arc, ya da New York'taki İkiz Kuleler gibi gücü temsil eden yapılar ile öne plana çıktı. Ama 1999 yılında Avrupa Mekânsal Gelişme Perspektifi ile birlikte artık kentler stratejik planlama ve kentsel projeler bütünlüğü fikrine geçtiler. Bu bizim için çok önemli bir süreçti; plan-proje diyalektiğinin gelişimi ve sanayisizleşen kentlerin ortaya çıkması ile sanayiden boşalan alanlarda kentle bütünleşen kentsel projeler üretimine başlandı. Kentsel projeler kavramından bu noktada çok söz edildi. Bugün, bu sürecin ardından gelen, özellikle kentsel ekonomilerin farkındalığı ile ortaya çıkan asıl önemli bir süreci, Mega Projeler sürecini hep beraber izleyeceğiz. Bu etkinlik için ben de çok heyecan duyuyorum. Çok değerli katılımcılarımız var, genç öğrencilerimizle birlikte bilgileneceğiz, tartışacağız ve yeni konuları hep beraber sinerjik bir şekilde değerlendireceğiz. Şehir Bölge ve Planlama Bölümü'nün bu konuda katkı getiren tüm üyelerine teşekkür ediyorum, siz katılımcılara şimdiden katkılarınız için teşekkürlerimi sunuyorum. Saygılarımla.

AÇILIŞ KONUŞMASI

Prof. Dr. Gülşen Özaydın

MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanı

Değerli konuklar, ben de MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanı olarak hepinize hoş geldiniz diyorum. Bugün, "Mega Projeler ve İstanbul" başlığı altında, yeni bir panelde tartışacağız. Bu panele geçmeden önce üniversitemiz Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nün, İstanbul'un kent gündeminde yer alan konuları tartışmaya başlaması konusuna değinmek istiyorum. Bu konunun bölümümüz tarafından farklı ortamlarda katılımcılarla birlikte ele alınması 2013 yılında oldukça yoğun bir şekilde yapıldı. Bu etkinliklerden bazılarını hatırlatarak konuşmamı sürdürmek istiyorum; sizlerin de hatırlayacağı gibi 2013 yılındaki ilk panelimiz ülkemizde ve İstanbul kent gündeminde çok tartışılan, 2020 Dünya Yaz Olimpiyatları'na ev sahipliği yapmak üzere aday olan İstanbul için olimpiyatların bir fırsat mı yoksa tehdit mi olarak algılanması konusunun ele alındığı bir paneldi. Daha sonra ülkemizin gündemine oturan ve ülke tarihine büyük bir damga vuran Gezi Parkı olaylarının ardından "Gezi'den sonra Taksim" konulu bir toplantı düzenledik. Bir sonraki etkinliğimiz İstanbul Buluşmaları bağlamında, İstanbul'daki üniversitelerin şehir ve bölge planlama bölümlerinin ve ilgili meslek odalarının katılımıyla, kurumumuz ev sahipliğinde yapılan "Altüst İstanbul" konulu toplantı olmuştur. 2013 yılının yoğun gündeminde bölümümüzün gelenekselleşen Kentsel Tasarım Sempozyumu da bu yılki konusu olan "Kentsel Mekâna Müdahale; Yaklaşımlar, Projeler, Kavramlar" bağlamında gerçekleştirilmiştir. Özetle, oldukça yoğun bir gündemi takip etmiş görünüyoruz. Ben de kurumum adına yapılan bu çalışmalardan dolayı büyük bir onur duyuyorum. Çünkü akademik dünyanın sadece kendi içinde bilgi üreten, araştırma yapan bir kurum olmasının ötesinde, kent gündemini de izleyen ve bu konuda, kent bilimi çerçevesinde katkı koymayı sağlayan bir misyonu yüklenmesi gerektiği düşünüldüğünde bu görevimizi yerine getirdiğimize inanıyorum. Bu görev bilincimizin devamı olarak birazdan "Mega Projeler ve İstanbul" paneli ile 2014 yılının ilk toplantısını gerçekleştireceğiz. Panelin yapısını kurgularken özellikle ülkemizde ve İstanbul kent gündeminde gelişmenin tek parametresi gibi gözüken inşaat sektörünü ve kentsel projelerle yoğun bir şekilde yüz yüze kalarak bir uygulama alanı haline dönüşen kenti ön plana koyduk. Özellikle İstanbul'da artık bunun adına büyük projeler demek de yetmiyor, çünkü İstanbul devasa projelerin kurgulandığı ve sahneye konduğu bir yer haline dönüştü. Bütün bu büyük kentsel projelerin elde edilme süreçlerinin kapalı kapılar ardında gelişmesi ve kent bilimi dünyasından tamamen yalıtılmış bir şekilde ortaya çıkarılması nedeniyle "Mega Projeler ve İstanbul" başlığında bu konuyu farklı uzmanlar ve bilim adamları ile birlikte tartışmak istedik. Bugün iki oturum halinde gerçekleşecek programın ilk oturumunda tarih-kültür bağlamında İlhan Tekeli, doğa hakkı bağlamında Hürriyet Öğdül, nüfus ve metropoliten form bağlamında Murat Güvenç ve toplum-insan bağlamında Ayfer Bartu Candan, Mega Projeleri değerlendiren konuşmalarını yapacaklar. İkinci oturumda ise politikalar-sermaye aktarımı- küresel sermaye bağlamında Yaşar Adanalı, sivil toplum-saydamlık-kent hakkı bağlamında Cihan Uzunçarşılı Baysal, doğa-ekoloji bağlamında Seher Demet Yücel ve iktidar

ve megalomani bağlamında Erbatur Çavuşoğlu konuşmalarını yapacaklardır. Farklı konular altında yapılacak olan tartışmalar bölümümüz tarafından yazılı bir belge haline de dönüştürülecektir. Çünkü söz uçup gidiyor biliyorsunuz, hem de tarihe bir kayıt düşmek anlamında bu yapılan etkinliklerin kitap haline dönüştürülmesi gerekmektedir. Düzenlediğimiz etkinliklerden olimpiyatlarla ilgili olan panel için bir kitap basıldı ve "Geziden Sonra Taksim" panel kitabı da şu sıralar basılmak üzere. "Altüst İstanbul" panel kitabı da yine Şehir ve Bölge Plancıları Odası'nın desteği ile basılacak. Panele başlamadan önce ben, bize bu çalışmada destek olan fakültemize, büyük emek gösteren bölüm öğretim üyesi arkadaşlarıma ve bu platformu açan ve bize bu mekânın kullanımını sağlayan Armada Otel yetkililerine huzurunuzda teşekkür etmek istiyorum. Tabii ki en önemli teşekkürlerden biri de bu davetimize katılarak buraya gelen değerli katılımcılarımız ve moderatörlerimiz için, katkılarınızdan dolayı şimdiden teşekkür ediyorum.

Ve bugünün ilk oturumunu başlatmak üzere moderatörümüz sayın Haydar Karabey'i davet ediyorum. Teşekkürler.

MEGA PROJELER VE İSTANBUL

HAYDAR KARABEY

Herkese merhaba. Biraz geciktiğimiz için çok kısa konuşacağım, söylenenleri tekrarlamayacağım. Programımızda küçük bir değişiklik var, önce onu açıklamak durumundayım. Sayın Mustafa Sönmez bir mazereti nedeniyle gelemediği için biz sevgili arkadaşlarımız Hürriyet Öğdül ve Seher Demet Yücel'den rica ettik, onlar konuşmalarını birlikte hazırlayacaklardı ama bu nedenle ikiye böldük, tek tek çıkacaklar karşınıza. Sabah oturumunda Hürriyet Öğdül, öğleden sonra oturumunda Seher Demet Yücel konuşacak, bu birinci söyleyeceğim. İkinci söyleyeceğim şu, değerli misafirler sabah çay içtiğimiz yerde öğlen hafif bir öğle yemeği sunulacak. Üçüncüsü, niye burada Armada'dayız konusunda küçük bir açıklama yapmak istiyorum. Elbette öncelikle bilimsel çerçeveyi biraz daha dışarıya taşıyabilmek ve bu ilginç konuyu farklı kesimler ile paylaşabilmek için. Ama daha da önemlisi bulunduğumuz yer konumuz açısından çok ilginç. En azından mega projeler açısından, unutacaklarım bile olabilir, o kadar çok mega proje uçuyor ki, üzerimizden. Burada, neredeyse altımızdan Marmaray geçiyor, iki yüz metre ileriden Avrasya tüneli çıkıyor, öldürücü bacaları hemen şu sahilde yer alacak. Silueti bozmasın ama biz ölelim diye beş metre ile sınırlanmış bir baca yüksekliğinden söz ediyoruz. Hemen kuzeyimizde biliyorsunuz Boynuzlu Köprü alameti var, böyle bir ilginçlik de başımıza geldi. Bir kilometre ileride dünyanın en tuhaf coğrafya değişikliğine şahit oluyoruz; Yenikapı dolgu alanı. Tabii aynı zamanda sadece fiziksel değil, insanları da son derece etkileyen bir sürü "iş" daha var bulunduğumuz bölgede. Bildiğiniz gibi Süleymaniye, Yedikule, Fener, Balat, Sulukule dönüşüm alanlarına da pek yakınız. Yani iki saat dolaşsak zaten mega projelerin tam ortasında olduğumuzu göreceğiz. Bu vesileyle ben de tekrar Armada Otel'e ve yöneticilerine çok teşekkür ediyorum bize ev sahipliği yaptıkları için. Şimdi, herkese program dağıtıldığı için tanıtıma gerek yok. Doğrudan sözü değerli hocam İlhan Tekeli'ye veriyorum.

SİYASETÇİLER VE MEGA PROJELER ÜZERİNE

İlhan Tekeli

I. Giriş

Bu toplantıyı düzenleyen Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nün, toplantının teması olarak "Mega Projeler" konusunu seçmiş olması tabii ki belli bir amaca yönelik. Başbakanın İstanbul Belediye Başkanlığından gelmesi sonucu, başbakanlık yaparken de sık sık mega projeler ilan ederek adeta belediye başkanlığı görevini de yürütmekte olmasının ortaya çıkardığı kaygılarla yakından ilişkilidir. Bu eğilim, 2011 milletvekili seçimleri sırasında, başbakanın seçim kampanyasını büyük kentler için mega projeler ilanına dayandırmasıyla zirveye ulaşmıştır. İstanbul'un kısmetine de bunlardan en çılgını olan Kanal Projesi düşmüştür. Kamu yönetim kuramlarına göre, bir kamu yöneticisinden beklenen, kamu yararına rasyonel kararlar üretmesidir. Soruna böyle yaklaşılırsa kamu yönetiminin başında bulunan bir kişinin çılgın proje önerisi geliştirmesi tabii ki ironik olmuştur.

Bir yandan İstanbul'da uygulanılan çok sayıda mega proje, öte yandan TOKİ gibi aşırı yetkilendirilmiş kamu kurumları ve Gayri Menkul Yatırım Ortaklıkları eliyle yapılan toplu konut ve kentsel dönüşüm uygulamaları bir araya gelince İstanbul Kent Bölgesi adeta bir hallaç pamuğu gibi atılmaya başlamıştır. İstanbul hızla dönüşmektedir. Bu dönüşüm sonrasında ortaya çıkacak olan kentin, yaşanabilir bir kent olup olmayacağı, yapılan uygulamaların, doğal ve tarihsel miras üzerinde tahribatın büyüklüğünün ne düzeyde olabileceği konusundaki belirsizlikler, hem ilgili meslek çevrelerinde, hem de İstanbullular'da yoğun bir kaygı yaratmaktadır. Türkiye'nin İstanbul'da yaşadığı dönüşümün nereye gittiği konusunda önünü görmeye olan ihtiyacı yüksektir.

Böyle bir bakış çerçevesi içinde yaklaşıldığında, mega projelerin nitelikleri, taşıdığı riskler, bu kararların nasıl verilmesi gerektiği, mega proje emrivakilerinin toplumsal sonuçları üzerinde nasıl değerlendirmeler yapılabileceği vb. konularının ele alınacak olduğu bu toplantının tam zamanında yapıldığı ortaya çıkar.

Bu toplantıda konuşma yapmam talep edildiğinde, bir görevi yerine getirmek güdüsüyle severek kabul ettim. Konuşmamda önce "Mega Proje" kavramını ve mega projelerin nitelikleri üzerinde duracağım. Bunu, mega projelerin tarihselliği üzerinde duracağım ikinci bölüm izleyecek. Siyasal örgütlenme, kapital birikimi ve mühendislik bilgisindeki gelişmelere paralel olarak mega projelerin ne tür nitelikler değiştirdiği üzerinde duracağım. Üçüncü olarak mega projelerin olağan üstü olma niteliklerinden yola çıkarak, teknolojiden yararlanma, yüksek risk almayı kışkırtan iyimserlikler yaratma, yolsuzluğa açık kalma, siyasal destek sağlamak için araçsal olarak kullanılma, sapmalarını taşımasının nedenlerini sergilemeye çalışacağım. Konuşmamda dördüncü ve son olarak, bir kent plancısının büyük projelerle nasıl ilişki kurabileceğini, kentlerin kendi kendini düzenleyen bir sistem olmasını bu bağlamda değerlendirmeye çalışacağım.

II. Mega Projelerin Tanımı ve Nitelikleri Üzerine

Mega proje kavramı içine hangi projelerin girdiği konusunda tam bir uzlaşma olmasa da, bir projenin mega proje olarak adlandırılması konusunda kolayca

hemfikir olunabilmektedir. Bir mega proje denildiğinde öncelikle, büyük ölçekte bir yatırımdan söz edilmektedir. İkinci olarak toplum üzerinde, çevre üzerinde ve devlet bütçesinde büyük etkiler/değişiklikler yapacağı için önemli ölçüde halkın ilgisini çekmesi üzerinde durulmaktadır. Üzerinde uzlaşılan üçüncü boyut, fiziki varlığıyla ve yer aldığı yörenin halkın yaşamındaki etkileriyle kamusal bir varlık olarak yer almasıdır.[1]

Mega projeleri tanımlama çalışmaları sırasında üzerinde durulan niteliklerden birincisi büyüklük iken, ikincisinin çekicilik üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Mimar İsa ve İsmail Efendi'lerin Tac Mahal'i ve Frank Gerry'nin Bilbao Müzesi'ni mega proje haline getiren büyüklükleri değil çekicilikleridir. Büyüklüğün gerisinde teknolojik bilgi ve örgütlenme becerisi bulunurken, çekiciliğin gerisinde ise tasarım becerisi ön plana çıkmaktadır.

Bir projenin hangi büyüklükten sonra mega proje sayılacağı konusunda iki farklı ölçüt önerilmektedir. Amerikan Federal Karayolları İdaresi 1 milyar doların üzerindekileri mega proje olarak saymaktadır. Bu konuda araştırma yapanların önemli bir kısmı da 250 milyon dolardan büyük olma ölçütünü kullanmaktadırlar.

Toplumda insanların yaşamına her gün girmesi ve yaşam biçimine etkilerinin büyüklüğü açısından bazı araştırmacılar mega proje anlayışlarını büyük ölçüde büyük kamu binaları ve büyük altyapı projeleriyle sınırlamaktadırlar. Camiler, değişik inançların büyük tapınakları, büyük açıklıkları aşan köprüler, karayolları, demir yolları, büyük limanlar, hava limanları, enformasyon teknolojisi sistemleri, büyük hidroelektrik santralleri, nükleer santraller vb. örneklerinde olduğu gibi.

Eğer mega projelerin insanların günlük yaşamına fiziki varlığıyla girmesi ölçütü bir tarafa bırakılır ve var olan pratiklerin alışkanlıkların bilimsel bilgi ya da tasarım hünerlerinde gerçekleştirilen bir sıçramayla birlikte aşılmasına, yani yenilikçilik muhtevasına ağırlık verilirse büyük projelerin içeriğine yeni öğeler girecektir. Bu bağlamda bilim ve teknoloji alanının projeleri yer almaya başlayacaktır. Amerika'da atom bombasının yapılması, NASA'nın uzay çalışmaları, Avrupa'nın atom altı parçacıkları keşfedebilmek için geliştirdiği CERN projesi, İnsanın Genom Atlasının yapılması vb.leri bu bağlamda sayılabilecektir.

Buna benzer bir bağlamda mega proje kavramının genişletilmesi, daha önce bilinmeyen bir teknolojiyle ya da yerde büyük maden işletmelerinin geliştirilmesinin, sanayi komplekslerinin kurulmasının mega projeler arasında sayılmasıyla yapılmaktadır.

Mega-projeler alanında bir başka genişletme, "mega-event"lerle kurulan özdeşlik yoluyla gerçekleştirilmektedir. Mega-event'ler büyük ölçekli, dünyanın büyük kısmının katıldığı, kültürel, ticari ve sportif içerikli, dramatik bir yönü bulunan, büyük kitlelerin ilgisini çeken,uluslar arası düzeyde anlamı olan olaylardır. [2] Bunlar dünya sergileri, olimpiyatlar, dünya şampiyonaları vb.leridir. Bu olaylar, sürekli değil, belli bir süreliktir. Dünya sergilerinde üç-beş aylık, olimpiyatlarda, dünya şampiyonalarında iki ya da üç haftalık bir süre söz konusudur. Ama bu mega-event'in gerçekleştirilebilmesi için önemli yapı ve altyapı faaliyetlerinin de gerçekleştirilmesini gerektirdiği için mega projeler, mega event'lerle özdeşleştirilmektedir.

---

1 Alan Althuser, David Luberoffs:*Mega Projects: Tehe Changing Politics of Urban Public Investment,* Washington,D.C. Brookings Institution, 2003

2 Sertaç Erten:*Spatial Analysis of Mega-Event Hosting: Olympic Host and Olympic Bid Cities*, Middle East Technical University, January 2008, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

III. Mega Projelerin Tarih Boyunca Nitelik Değiştirmesi ve Karar Verme Süreçlerinde Yaşanan Değişmeler

Mega projeler günümüzün bir olgusu değildir. Neolitik devrimden belli bir süre geçtikten ve yerleşik toplumların yarattığı artı değerin belli bir düzeyi aşmasından sonra büyük projelerin ortaya çıktığı söylenebilir. Çok ayrıntıya girmeden, dünyanın yedi harikasının bu tür iddia taşıyan projeler olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar genellikle Keops piramidi, Babil'in asma bahçeleri, Partenon'daki Zeus Heykeli, Rodos Heykeli, İskenderiye Feneri, Halikarnas Mozolesi, Efesteki Artemis Tapınağı olarak sayılmaktadır. Alternatif listeler de bulunmaktadır. Bunların her birinin dönemi için bina yapımındaki başarıları açısından evrensel iddialar taşıdıkları açıktır. Bu yedi harikadan Keops pramidi dışındaki hiçbir yapı ayakta olmamasına karşın, bu binalar için toplumda üretilmiş efsaneler günümüzde bile sürdürmektedir. Böyle projelerin o dönemlerde gerçekleştirilebilmesi için gerekli kaynakların ve emeğin mobilize edilerek, tasarlanması ve yapımının ısrarlı ve örgütlü bir biçimde sürdürülebilmesi ancak siyasal güç ve iradenin böyle bir mega proje üzerinde odaklanmasıyla olanaklıydı. Siyasal güç de meşruiyetini şu ya da bu biçimde kutsaldan aldığından, bu projelerin konularının, şu ya da bu şekilde kutsalın rızasını sağlamaya dönük olarak saptandığı görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğunun klasik döneminde de, büyük projelerin gerektirdiği büyük düzeydeki kapitali harekete geçirebilecek tek güç sultan ve onun hazine-i hassıdır. Onların büyük projelerinde de önde olan kutsalla ilişkili büyük camiler ve Mekke'de ve Kudüs'te yapılan düzenlemeler olmuştur. Osmanlı klasik döneminde bu binalardaki mühendislik iddialarının oluşmasında Enderun'daki Mimarlar Ocağının önemli katkısı bulunmaktadır.

Klasik Osmanlı düzeninde büyük camiler dışında iki farklı türdeki büyük projeden söz edilebilir. Bunlardan birincisi İstanbul'a su sağlanabilmesi için Kanuni'nin Mimar Sinan ve Mimarlar Ocağına yaptırdığı İstanbul'a su sağlanması projesiydi. İstanbul'da yaşayan halkın sorunlarına doğrudan bir kamusal çözüm getiriyordu. Yine bu dönemde Sokullu Mehmet Paşa'nın öncülüğünü yaptığı Don-Volga Kanalı projesi de bir başka büyük projeydi. Gerekçesini Osmanlı İmparatorluğunun denetimini genişletmeyi amaçlayan stratejik nedenlerden alıyordu.[3] Bu dönemde benzer bir stratejik önemi olan, Sakarya Nehri-İzmit Körfezi arası kanalının projesi de Mimar Sinan ve Mimarlar Ocağına hazırlatılmıştı.[4] Osmanlılar stratejik önemi olan her iki mega projeyi de gerçekleştiremediler. Dönemin en güçlü İmparatorluğu olmasına karşın bu projeler için gerekli finansman ve emek gücünü harekete geçirmekte başarılı olamamıştır.

Mega projelerin gerçekleştirilmesinde siyasal gücün yanı sıra yeni bir aktörün ortaya çıkabilmesi için kapitalizmin ve onun beraberinde modernleşmenin gerçekleşmesi gerekti. Modernleşme sonucunda kuzey Atlantik kıyılarında kapitalist bir birikimin oluşmaya başlaması mega projelerin gerektirdiği büyüklükte bir kapitalin harekete geçirilmesini sadece siyasal güce bağlı olmaktan çıkardı. Kapitalist sistem içinde mega projelerin finansmanı için yeni yolların gelişmesini sağladı. Öte yandan, aydınlanma ve modernleşme sonrasında gerçekleşen bilimsel devrimin

3 Halil İnalcık:"Osmanlı Rus Rekabetinin Menşe-i ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü,1569",*Belleten,* Cilt.12, 1948,s. 349-402

4 Ömer Faruk Yılmaz: *Beş Asırlık Sakarya-Sapanca- Marmara Kanal Projeleri,* Camlıca Basım Yayın*,* İstanbul 2010.

temel bilimlerde sağladığı gelişme ve bunun mühendislik alanındaki ortaya çıkardığı atılımlar mega projelerini doğaya müdahalede çok iddialı hale getirdi.

Bu yeni tür mega projeler, öncelikle modernitenin geliştiği Avrupa ülkelerinde gelişmiş kentsel altyapı ve kent hizmetleriyle, kentler arası akım ilişkilerini düzenleyen su kanalları, demiryolları vb alt yapıların gelişmesini sağladılar. 19'yüzyılın ikinci yarısına ulaşıldığında kapitalizm gelişerek finans kapital aşamasına ulaşmıştı. Anonim şirketler aile şirketlerinin yerine geçmişti. İşte Avrupa kapitalizminin bu gelişme aşamasında kapital ihraç etmeye başlamıştı. Avrupa'nın modern merkezi yakın çevresine mega-proje örgütlenmeleri yoluyla kapital ihracına giriştiğinde Osmanlı İmparatorluğu da bundan bir pay almaya başladı. Bu projelerin ilk örnekleri İmparatorluk içinde belli hatlarda demiryolları projelerinin yapılması biçiminde gelişti. Bunun için Osmanlı ya da değil belli bir gruba bu proje yapılması ve gerçekleştirilmesi konusunda belli bir süre için bir imtiyaz veriliyordu. İmtiyazı alan grup bu proje için Avrupa'da sermaye ve müteahhit aramakta bu konuda başarılı olunca bir şirket oluşturulmakta ve inşaata başlanmaktadır. Bu demiryolunun işlemeye başladığında yeterli talep yaratmaması halinde kurulan şirketin ziyan etmemesini sağlamak için yılık gelir bakımından km. garantisi verilmektedir. Osmanlılar demiryolu projelerinden sonra büyük kentlerde hizmet üreten kuruluşlara, su şirketlerine, tramvay şirketlerine, havagazı üreten şirketlere imtiyazlar verilmeye başlanmıştır. Avrupa'da finans kapitalin gelişmesi sonucu kapital ihraç etmeye başlamasından sonra İmparatorlukta çok sayıda mega mühendislik projesi dolaşmaya başlamıştır. Bunlar arasında Boğaziçi köprüleri[5] ve Boğaz Tüp geçitleri[6] de bulunmaktaydı.

Bu aşamada Osmanlı İmparatorluğu topraklarında da, Avrupa'nın kapital birikimine dayanarak mega projeler gerçekleştirilmeye başlamıştır. Bu imtiyazlar padişah tarafından verilse de, padişahın İmparatorluk içinde altyapının gelişmesi konusunda yapabildiği yönlendirme dış sermayenin talebinin varlığı halinde belli bir ölçüde etkili olabilmektedir. II. Abdülhamid bu konuda daha aktif bir denetime sahip olmak istemiştir ki, 1882 yılında Hasan Fehmi Paşa'ya bir Umur-u Nafia programı hazırlatmıştır.[7] Bu programdan sonra Osmanlı İmparatorluğunun mega projelere yaklaşımında önemli bir değişme olduğu söylenebilir. Bu dönemde de büyük miktarda kapitalin mobilize edilmesi Avrupa'nın birikimine dayanmaktadır. Ama bu programın İmparatorlukta uygulanan büyük mühendislik projelerini bir araya getirmesi dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğunda iktidarın niyetleri daha belirleyici hale gelmektedir. Bu dönemde bir mega projenin geliştirilip uygulanabilmesi için her iki tarafın iradesinin üst üste düşmesi gerekmektedir. Bu dönemde uygulanan Bağdat Demiryolu Projesi bu koşulun yerine getirilmiş olduğu bir konjonktürde gerçekleşmiştir.

---

5 *Boğaziçi'ne İki Köprü Sultan İkinci Abdülhamid Han'ın "Cisr-i Hamidi" Projesi,* Çamlıca Basın Yayın, İstanbul,2009.

6 Ömer Faruk Yılmaz: *Boğaziçi'ne Tüp Geçit Sultan İkinci Abdülhamid Han'ın Tünel-i Bahri Projeleri,* Camlıca Basım Yayın, İstanbul 2010.

7 İlhan Tekeli Selim İlkin:" Osmanlı İmparatorluğu'nda 19.Yüzyılın İkinci Yarısında Nafıa Programları ve Teknoloji Gelişimi Üzerine", İlhan Tekeli-Selim İlkin: Cumhuriyetin Harcı Üçüncü Kitap Modernitenin Altyapısı Oluşurken, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül.2004,s.123-175.

Hicaz Demiryolu Projesinin Osmanlı mega projeleri içinde farklı bir yeri vardır.[8] Bu proje de Umur-u Nafıa programında yer almaktadır. Ama İmparatorluk bu konudaki niyetini ifade etmiş olmasına karşın, finans kapital bu projeye ilgi duymamıştır. Oysa bu projenin İslamcılık Politikası izleyen II.Abdülhamit için özel bir önemi vardır. Bu mega projeyi mutlaka gerçekleştirmek istemektedir. Bu durumda Hicaz Demiryolu Projesinin iç kaynaklarla gerçekleştirilmesi zorunda kalınır, kampanyalar düzenlenir ve nihayetinde proje gerçekleştirilir. Finansman biçiminin yerele dayanması, projenin mühendislik hizmetlerinin ve işletmesinin de Osmanlı tebaası tarafından karşılanmasını getirmiştir. Bir anlamda Cumhuriyet döneminin mega-projelerinin gerçekleştirilme biçimi konusunda bir ön model oluşturmuştur denilebilir.

Cumhuriyetin çok partili rejime geçinceye kadar olan radikal modernist dönemi sırasında, bir yandan 1929 Büyük Ekonomik Krizi ve İkinci Dünya Savaşı gibi çok sıkıntılı dönemler içinden geçmesi, öte yandan Lozan sonrasında dış sermayenin Türkiye'ye gelmeme yolunu seçmesi dolayısıyla, Türkiye büyük projelerinin gerektirdiği kaynakları içten sağlamak durumunda kalmıştır. Bunun için tahvil çıkarma vb. iç borçlanma yollarını işletmeye çalışmıştır. Cumhuriyet de ilk dönemlerinde Umur-u Nafıa Programı hazırlama geleneğini sürdürmüştür. Bu dönem için Türkiye'nin iki mega projesi olmuştur denilebilir. Bunlardan biri ülkenin iç pazar bütünlüğünü sağlayacak biçimde ülkeyi demir ağlarla örmek, diğeri ise Ankara'yı çağdaş bir başkent yapmaktır. Son yıllarda buna Kırıkkale merkezli bir savunma sanayisinin kurulmasının eklenmesinin doğru olacağını düşünmeye başladım.

Türkiye'nin mega projelere yaklaşımı içe dönük olarak gelişirken, 1929'da büyük ekonomik kriz sonrasında dünyada mega projelerin geliştirilme nedeni ve finansman biçimi büyük değişmeler gösterdi. Krizin yarattığı işsizlik sorununa çözüm bulmak için ve krizden çıkışı kolaylaştırmak için devletler kendi finansmanlarıyla mega projeler geliştirdiler. Bu bağlamda Hitler'in Almanya'yı otobahnlarla örmesi, Roosevelt'in büyük barajları ve TVA bölge projeleri sayılabilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada BM'ler merkezli bir politika olarak ulus devletlerin kalkınmalarını planlı olarak yönlendirmesi eğilimi hakim olunca mega-projelerin siyasal projeler olarak temellendirilmesi yerini planlama içinde kendilerine bir yer bulabilmelerine bırakmıştır. Mega-projelerin meşruiyeti ülke düzeyinde ise ulusal planlarda, kent düzeyinde ise kent nazım planlarında kendilerine yer bulmalarına bağlı olmaktadır. Böyle bir ortamda, bir siyasi önderin bu projeyi kendi projesi olarak ilan etmesi meşruiyeti için yeterli olmamaktadır. Ayrıca bu projenin ekonomik olarak rantabl olması ve bunun bir yapabilirlik çalışmasıyla kanıtlanması beklenmektedir. Bu dönemde, Türkiye'ye Süleyman Demirel tarafından bir mega proje olarak sunulan, Birinci Boğaz Köprüsü ve Çevre Yolları üzerinde 1960'lı yılların ikinci yarısında kamu alanında yapılan tartışmaların içeriği hatırlanırsa/incelenirse böyle bir meşruiyet çerçevesinin esas alındığı görülecektir. Nitekim bu muhalefeti yanıtlayabilmek için Süleyman Demirel köprü hakkında De Leuw Cather firmasına bir yapabilirlik çalışması yaptırmak zorunda kalmıştır.[9]

Böyle bir meşruiyet çerçevesinin aranmasının temel nedeni bu mega projelerin kamu kaynaklarıyla yapılacak olmasından kaynaklanmaktadır. Kamu kaynağının

8 Ömer Faruk Yılmaz:*Sultan İkinci Abdülhamid Han'ın Hicaz Demiryolu Projesi,*Çamlıca Basın Yayın, İstanbul.2011.

9 İlhan Tekeli:"Şehir ve Bölge Planlaması Açısından Boğaz Köprüsü",*Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,* Sayı.30.30, Mart 1970, s.16-26.

akılcı bir biçimde kullanıldığının hesabının kamuya açıkça verilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan ABD'de NASA'nın mega nitelikli uzay projelerinin kamuya hesabının verilmesinde de önemli kuramsal zorluklarla karşılaşılmıştır. Bu projelerin bir ekonomik proje gibi giderlerinin ve getirilerinin karşılaştırılarak rasyonel olduğunun kanıtlanması olanağı bulunmamaktadır. Bu projelerin rasyonel olduğunu gösterebilmek için yeni teknolojilerin toplumda kullanılmaya başlanmasının dolaylı etkilerini hesaba katmak gerekmektedir. Bu projelerin rasyonelini kamuya gösterebilmek için sosyal sistem muhasebesi teknikleri geliştirilmek durumunda kalmıştır.[10] Günümüzde proje değerlendirmede dolaylı etkilerin hesaba katılması artık kurumsallaşmış bulunmaktadır. Dünya Bankası finanse ettiği mega projelerde, bu projelerin çevreye ve toplumun değişik katmanlarına olan etkilerinin değerlendirilmiş olmasını istemektedir.

1980'ler sonrasında küreselleşmenin gelişmesi, bilgi toplumuna geçilmesi sırasında dünya ekonomisine neoliberal bir yaklaşım hakim olunca, mega projelerin yapılması için yeni finansman biçimleri gelişmeye başlamıştır. Bu değişmeyi Türkiye Özal döneminde yap-işlet-devret projelerinin geliştirilmesiyle yaşamaya başlamıştır. Aslında, bu gelişme Türkiye açısından aslında 19 yüzyıl ikinci yarısındaki imtiyazlar dönemine geriye dönüş olarak görülebilir. Bu ilginç bir gelişmedir. Bu dönemin mega projeleri kamu-kaynaklarını kullanmadığı için, kamusal otorite bu kaynağın kullanılmasının rasyonel olduğunu göstermekten kurtulmuştur. Böyle bir ortam doğunca da son yıllarda Türkiye'de başbakan kendisini topluma karşı emrivakiler halinde çılgın projeler ilan etmekte kendisini özgür hissetmeye başlamıştır. Tabii, daha sonraki bölümlerde ayrıntıyla üzerinde duracağımız üzere, bu projelerin özel sermaye tarafından gerçekleştirilmesi o projenin kamusal meşruiyetinin kurulması gereğini ortadan kaldırmamaktadır.

IV. Karar Süreçlerinde Mega Projenin Niteliklerinden Kaynaklanan Sapmalar Üzerine

Mega projelerin içerdiği iddia ve buna bağlı nitelikleri, bu konudaki kararlarda kendine özgü bir içsel dinamikle, belli yönlerde sapma yaratırlar. Bununla neyi anlatmak istediğime açıklık kazandırmak için bir örnek vereyim. Bir kentsel merkez içinde toprak değerini göz önüne alarak, belli işlevleri görmek için çok katlı bir bina yapılmasına karar verildiğini düşünelim. Ekonomik bakımından optimum kat yüksekliğinin ne olduğu hesaplanabilir. Eğer bu yapı dünyanın en yüksek yapısı olmuyorsa, siyasetçilerin en azından bir kısmı binanın boyutlarını en yüksek yapı olacak biçimde saptamayı tercih edeceklerdir. Bu konuda gereksinmeden kaynaklanmayan, mega proje olarak yarışmadan kaynaklanan bir mantık egemen olacaktır. Nitekim böyle bir yarışma sonucu dünyanın en yüksek binası 1931 yılında 381 m. yüksekliğindeki Empire State Building iken, aşama, aşama artarak günümüzde 828.m yüksekliğindeki Dubai Burj haline gelmiştir. Benzer bir yarışmayı köprülerin orta açıklıklarında, kubbelerin çapında gözleyebilirsiniz. Mega proje olmanın yarattığı bu tür karar sapmaları değişik konularda ortaya çıkmaktadırlar. Bunları sırasıyla ele alalım.

Teknolojik gelişme mega proje oluşturmak için sürekli baskı yapmaktadır.[11]

---

10 Raymond A.Bauer(editor):*Social* İndicators, The MIT Press, Cambridge,Massachusetts and London,England.

11 Hasan Özbekhan:"The Triumph of Technology: "Can" Implies "Ought", Stanford Anderson (editor): *Planning for Diversity and Choice",* The MIT.Press, Cambridge,Massachusetts,1968,s.204-236.

Bir kültürel öğe olarak teknoloji sürekli birikmekte ve gelişmektedir. Günümüzde bu gelişme emeğin verimliliğini artırmak için özel olarak kışkırtılmaktadır. Modernite teknolojinin büyük ölçüde egemen olduğu bir toplum yaratmıştır. Bu toplumda bilimsel bilginin ve teknolojinin gelişmesi sonucu eskiden yapılamaz olan bazı şeyler yapılabilir hale gelmektedir. Ama çoğu kez yapılabilir hale gelen şeyin yapılması için toplumsal bir gereksinme bulunmamaktadır. Bir olanak doğmuştur, ama onun yapılmasını gerektiren toplumsal bir gerçek neden yoktur. Bu bir olanak olmasına karşın bir zorunlulukmuş gibi etki yapmaktadır. Yapılabilir, yapılması gerekire dönüşmekte güçlü bir normatiflik kazanmaktadır. Böyle bir durum mega projelerin doğması için sürekli bir baskı yaratmaktadır. Örneğin aya gidilebilir hale gelmesi, aya gitme konusunda bir mega projeyi doğurmaktadır.

Mega projeler ölçeği, yeni bilgiye ve teknolojiye dayandırılması sonucu yüksek bir risk taşımaktadır.

Bu tür mega projeler yapıldığı yerde daha önce yapılmamış ölçekte bir uygulamayı gerçekleştirmeye çalışacaktır, çoğu kez yeni bir bilgiye ve teknolojiye dayanacaktır. Bu projelere karar vermek için hazırlanan proje dokümanlarındaki varsayımların önemli bir kısmı gerçekleşmemekte, projenin uygulanabilmesi için pek çok sayıda değişiklik yapılmasını gerekmektedir. Yapılan hesaplar tutmamaktadır.

Albert O.Hirchman Dünya Bankasının dünyanın değişik ülkelerindeki on mega projesinin uygulanmasını ayrıntılı bir biçimde inceleyince bu projelerin çok büyük değişiklikler geçirdiğini saptamıştır. Bunun sonucu proje kararının üretilmesinde kullanılan projelerin uygulanmasının gerçek güzergahını belirlemek yerine, kararın verilmesini kolaylaştıran bir "gizleyici el" işlevi gördüğünü iddia etmiştir.[12] Projelerin büyüklüğü ve uygulamanın henüz rutinleşmemiş bir kanalda gelişmesi yüksek risk taşımasına neden olmaktadır.

Mega projeler uygulamaya kavuştuğunda çoğu kez başlangıçta öngörüldüğünden çok daha pahalıya mal olmakta, yolsuzluk suçlamalarına açık kalmaktadır

Özellikle mega-event'lerle sonuçlanması öngörülen mega projeler genellikle karar verildiği anda öngörülenden çok yüksek maliyetlere neden olmaktadır. Brezilya'da dünya kupası için yapılan 70.000 kişilik stadyumun 495 milyon dolara çıkması büyük halk protestolarına neden olmaktadır. Atina ve Londra olimpiyatlarının hazırlığı için yapılan harcamalar planlandıklarından 2-3 misli yüksek düzeylerde tamamlanabilmiştir.[13] Bu toplantının yapıldığı günlerde gerçekleştirilmekte olan Soçi kış olimpiyatlarının Rusya'ya maliyetinin 40 milyar Euro olduğu ilan edilmiş bulunmaktadır. Bu diğer olimpiyatlarda yapılan harcamalara göre yüksek bir büyüklüktür. Bunun nedenleri mega-proje olmalarıyla yakından ilişkilidir. Mega event'ler siyasal aktörler için çok çekicidir. Bu aktörlerin özellikle kendi ülkelerinde bu konudaki gerekli kararları üretebilmelerini sağlamak için hazırlanan yapılabilirlik çalışmalarında maliyetler düşük, getiriler yüksek tutulmaktadır. Karar verilerek, uygulama başladıktan sonra iş işten geçmiş olmakta, artık uluslar arası camiada verilmiş sözleri yerine getirememiş olmanın utancını taşımamak için kesenin ağzı açılmakta, önemli ekonomik sorunlar yaratmasına rağmen, büyük harcamalar yapılmaktadır. Böyle zaman baskısı altında yapılan inşaatlar, normal zamanda

12 Albert O.Hirshman: *Development Projects Observed,* The Brookings Institution, Washington, D.C.1967.

13 Anthony Flint:"Are Mega-Projects Really as Bad as Everyone Says ?",*The Atlantic Cities Place Matters,* Sept 18.2013.

yapılan inşaatlara göre daha pahalıya var olmaktadır.

Bu mega projelerin etrafında oluşan yolsuzluk halesi sadece mega event'lerle sınırlı değildir. Mega projelerin önemli bir kısmının kentsel altyapı projeleri olduğu üzerinde durmuştuk. Bu projeler geçtikleri toprakların kentsel arsaya dönüşmesine neden olmakta, önemli ölçüde rant oluşturmaktadırlar. Eğer bu projelerin ne zaman, nereden geçeceği konusundaki bilgi şeffaflaşmıyor ve küçük bir grup arasında gizli tutuluyorsa, bu altyapının geçeceği güzergahtaki tüm gayrimenkul el değiştirmeleri şaibeli hale gelmektedir. Bu el değiştirmeleri konusunda yayılan haberler bu mega proje etrafında bir yolsuzluk halesi oluşturmaktadır.

Günümüzde yolsuzluk suçlamaları altında bulunan iktidar, savunmasında kendisinin çok büyük yatırımlar yaptığını, eğer yolsuzluk yapsaydı bu kadar büyük yatırımları gerçekleştiremeyeceği argümanını ileri sürmektedir. İlk bakışta doğru görünen bu argüman üzerinde düşünüldüğünde, doğru olmayabileceği fark edilecektir. Eğer yatırım miktarı artmışsa yolsuzluk fırsatının da arttığı söylenebilir. Daha önemlisi yatırım devlet bütçesinden sağlanan kaynaklarla değil, yap sat devret usulüyle yapılıyorsa, yolsuzluğun artmasıyla yatırımın artışının paralel olarak gidebileceği söylenebilir.

Siyasetçiler hele uzun zaman iktidarda kalmışlarsa kendilerinin adlarının tarihe geçmesini istemekte ve bu amaçla mega-projeleri bir araç olarak görme eğilimi taşımaktadırlar

Uzun süre siyaset içinde yer almış siyasi liderlerin güdülerinden biri de, tarihe geçmek, tarihte iyi olarak anılmaktadırlar. Anıtsal kamu binaların ömürleri insan ömrüne göre çok yüksektirler. Böyle bir binayı, bir büyük su yolunu aşan köprüyü yaptıran bir siyasetçinin bu kararları vermesindeki güdülerden biri de, o topografyaya kendi damgasını vurmak tarihe geçmesini sağlamaktır. Onun için o noktada böyle bir binaya ya da köprüye gereksinme olup olmadığı çok da önemli değildir. Örneğin Çamlıca'da doğal bir sit alanında cemaati bulunmayan bir alana 37.500 kişilik Türkiye'nin en büyük camisi inşa edilmektedir. İstanbul'un her yerinden görülen 288 rakımlı çamlıca tepesine böyle bir cami yapılarak İstanbul'un silüetine bir damga vurulmak istenmektedir. Başbakan bu mega projenin yalnız cesametine değil mimarlık stilini de Selçuk-Osmanlı olarak belirlemiştir. Mega projelerin böyle siyasal ve ideolojik güdülerle yürütülmesinin, sağladığı tarihe geçiş geleceğin mimarlık tarihi kitaplarında her halde olumlu yargılar taşımayarak olacaktır. François Miterrand da başkanlığı döneminde, siyasal stratejisinin bir parçası olarak, Paris'te önemli kamu binalarını yapılmasına yer vermiştir. Ama bu binalar dönemin saygın mimarlarınca en ileri mimarlık akımları içinde gerçekleştirilmiş ve mimarlık tarihi içinde yerlerini olumlu yargılar taşıyarak almışlardır.

Mega-projelerin siyasetçilerce kendi kişilikleriyle özdeşleştirerek ve siyasal destek sağlamak için bir araç olarak sunulması, hemen beraberinde aynı amaçla gelişen bir proje karşıtlığının gelişmesini getirmektedir. Projelerin kamu alanına böyle bir karşıtlık ortamı içerisinde sunulması proje üzerindeki tartışmaların distorsiyona uğramasına neden olmaktadır. Bu durumda projeyi sunan siyasal aktör tarafından projenin getirecekleri abartılmakta, adeta bir Kristof Kolomb yumurtası gibi sunulmakta, yaratabileceği olumsuzluklar görmezden gelinmektedir. Böyle bir sunuş biçimi hem meslek kuruluşların hem de muhalefetin tepkisini çekmektedir. Sunuluş biçimi dolayısıyla proje üzerinde bir oydaşma üretilememektedir. Böyle bir ortamda rasyonel karar verme süreçleri içinde kalınmasını önerenler, karşısında bu

tür projeleri savunanlar makul bir açıklama yapmak yerine, muhaliflerini her yeni yapılana karşı olmakla suçlanmak yoluna gitmektedir.

Mega projelerin büyüklüğü ve toplumu etkileme gücü, çoğunluk oyuna dayandırılan demokratik karar süreçlerinin, çoğu kez projelerin geçtiği yörede yaşayanlar kesimlerinin kaybına neden olmaktadır.[14]

Bir kentteki ya da bölgedeki mega projeler tanımı gereği toplumun büyük kısmının yaşamına olumlu katkıda bulunacağı için, böyle bir proje için bir referandum yapılırsa olumlu bir sonuç alınacaktır. Ama bu mega projenin geçtiği alanda yaşayanlar ya mülkiyetlerini kaybedecekler ya da yaşam kaliteleri düşecektir. Onlar bu kayıpları dolayısıyla ne kadar karşı çıkarlarsa çıksınlar çoğunluğu etkileyecek kararı değiştirmeleri olanaklı olmayacaktır. Böyle bir karar demokratik sürece uygun olarak alınmış olsa da, bunun adil olduğunu söylemek olanağı yoktur. Bu mega projenin getirilerini başkaları paylaşırken yükünü belki de toplumun en güçsüz kesimleri taşımak durumunda kalmaktadır. Mega projelerin demokratikliğinden söz edebilmek için adil olduğunun da gösterilmesi gerekir. Bunun için başvurulabilecek yollardan biri bir fon oluşturmaktır. Mega proje dolayısıyla rant elde edeceklerin bu rantların bir kısmını fona vermeleri, bu fonda sağlanan birikimin ise projeden kaybedenlerin kayıplarının karşılanmasında kullanılması önerilebilir.

V. Mega Projelerin Demokratik Bir Hukuk Devletinde Temellendirilmesi Nasıl Sağlanmalıdır ?

Türkiye gibi çok büyük bir toprağa sahip, orta gelişmişlik düzeyindeki bir ülkenin, Türkiye gibi üç büyük kentsel bölgesi varsa, çok sayıda mega projesinin olması beklenilen bir şeydir. Sorun mega projelerin bulunmasında değil, siyaset kültürümüzün bu projeleri bir siyasal çatışma konusu haline getirmesindedir. Bu nedenle konuşmamı sonuçlandırırken bu projelerin demokratik bir hukuk devletinde nasıl ele alınması gerektiği üzerinde duracağım.

Denilebilir ki bir mega projenin toplumsal sonuçları çok karmaşıktır. Bu projelerin finansman biçimleri, estetik ve mühendislik sorunlarına getirilen tasarım konularında, çevreye etkilerini denetim altına alma biçimleri vb. konusunda pek çok görüş ayrılığı olacağı açıktır. Kamu alanında bunların tartışılmasının görüş ayrılıklarının tamamen giderilmesi tabii ki beklenemez. Bu projeler kamu alanında tartışıldıktan sonra belli görüş ayrılıkları kalarak hukuk devletinin süreçleri içinde uygulanacaktır. Sorun bu tür ayrılıklarda değildir.

Sorun mega projelerin Türkiye'nin ötekileştirmeye dayanarak kurulan siyasal pratiği içinde araçsal bir rol taşımaya başlamasındadır. Siyasetin toplumu ötekileştirerek, yaratılan sadakate dayanarak alınan oylarla iktidara gelmek ya da iktidarını sürdürmek arayışı içinde mega projeler de bu kamplaşmanın bir vesilesi olarak kullanılırsa, böyle bir siyasal ortamda mega projelerin, kamu alanında tartışılmasının demokratik bir anlamı kalmamaktadır.

Denilebilir ki bir mega projenin kaliteli bir demokratik sistem içinde hukuk devleti anlayışı içinde uygulamaya geçebilmesi için aşağıdaki koşulların yerine getirilmesi gerektiği söylenebilir.

Birinci koşulun ***mega projelerin kamusal meşruiyetinin kurulmuş olması***

14 İlhan Tekeli:" Kentlerde Büyük Projelerin Meşruiyetinin Kurulması ve Yönetimi Üzerine," İlhan Tekeli:*Kentsel Arsa, Altyapı ve Kentsel Hizmetler,*İlhan Tekeli Toplu Eserler-6, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,2009,s.177-185.

gerektiği söylenebilir. Bu meşruiyetin nasıl kurulacağı değişik projeler için farklı biçimde temellendirilebilir. Bunun bir yolu toplumda kabul edilmiş bir vizyon ve onun uygulanması için geliştirilmiş bir stratejiye oturtulması olabilir. Bir kentsel bölgede geliştirilmiş meşruiyeti kabul edilmiş bir üst ölçekli planın gerçekleştirilmesi için gerekliliğe dayandırılması bir başka yol olabilir. Bunlardan farklı bir yol olarak da mega projenin etkilenen grupların katılımıyla geliştirilmiş olması düşünülebilir.

Böyle bir meşruiyetin kurulmuş olması siyasetçinin takdir yetkisini önemli ölçüde sınırlayacaktır, projeyi kişiselleştirerek bu bağlamda gösterişçi kararlar vermesinin yolunu tıkayacaktır. Ayrıca projede siyasetçinin takdir hakkını kullanmasından kaynaklanabilecek yolsuzluk kanallarının gelişme yolu açılamayacaktır. Böyle temellendirilmiş bir proje ötekileştirme siyasetinin bir aracına dönüşemeyecektir.

İkinci koşul mega projenin karar ve ***demokratik müzakere süreçlerinin*** şeffaf olması ve uygulamasına ilişkin ***denetim mekanizmasının işlerliği*** konusunda güvenin sarsılmaması gerekmektedir. Eğer bu koşullar yerine getirilmezse mega projeler etrafında toplanan yolsuzluk halesinin gelişmesi engellenemez.

Üçüncü koşul mega projelere ilişkin ***kompansasyon fonlarının kurulmuş*** olmasıdır. Bu koşul projenin uygulanmasının hakça olabilmesi için gereklidir.

VI. Son Verirken

Konuşmamın sonuna gelmiş bulunuyorum. Bir demokratik hukuk devleti içinde mega projelerin nasıl geliştirilmesi ve uygulanması gerektiği konusunda bir çerçeve geliştirdik. Ama biliyoruz ki günümüzde var olan siyasal iktidar böyle bir yolu izlememekte, siyasetçiler, özellikle başbakan topluma emrivaki yapan mega projeler açıklamaya devam edeceklerdir. O zaman karşımıza son olarak yanıtlanması gereken bir soru ortaya çıkmaktadır.

Siyasetçilerin böyle sorumsuzca, belli bir araştırmaya çalışmaya dayanmadan mega projeler ilan etmelerinin topluma maliyetinin ne olduğu, ila nihaye sürdürülebilip sürdürülmeyeceği sorulması gereken bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. Bir büyükkentin büyümesinin böyle kararlaştırılmış projelerle sürdürülmesinin topluma maliyetinin ne olduğu konusunda hassas hesaplamalar yapma olanağına sahip değiliz. Ama bu şekilde hesapsız kitapsız yapılan mega projelerin sistemde açıkça bir çöküş ya da tıkanış yaratmamasının önemli bir nedeni vardır. Bu da büyük kentlerin karmaşık bir sistemler olarak kendi kendini organize etmek kapasitesine sahip olmasıdır. Büyükkentlerin böyle bir kapasiteye sahip olması, siyasetçilerin mega proje üretmemelerinin bir katastrof yaratmasını önemli ölçüde engellediği söylenebilir. Ama hangi koşullarda ve yoğunluğa ulaştığında siyasetçilerin topluma karşı yaptığı emrivakilerin sistemi kendini örgütleme kapasitesini çalışmaz hale getireceği konusunda bir bilgiye sahip değilim. Ama İstanbul'un yaşamakta olduğu dönüşümün böyle bir eşikte dolaştığı kaygısını taşıyorum.

DOĞA HAKKI

Hürriyet Öğdül

Mega Proje

Mega projelerin nasıl tanımlandığı konusunda daha önceden de bahsedildiği gibi "bir milyar dolardan fazla bütçeli projeler mega projeler olarak kabul edilir" şeklinde bir kabul mevcut; bu Amerikan Otoyol İdaresi'nin bir tanımı. Tabi bu kriter her yer için geçerli sayılamaz. Örneğin orta ölçekli bir şehir için bu bütçenin yarısı ya da üçte birine sahip bir proje mega proje olabilir. İkincisi, kamu-özel sektör girişimi ile gerçekleşmesi. Proje fikri genellikle siyasi bir karar ortamında kamudan çıkmakla beraber daha çok özel sektör ortaklıklarıyla, yap-işlet-devret modeliyle yapılıyor, finansmanı genellikle uluslararası banka kredileriyle sağlanıyor. Bu arada özel sektörün de mega proje diyeceğimiz büyüklükte projeleri olabiliyor. Bunda da yine kamunun bir desteği olması kaçınılmaz. Mega projeler için başka bir kriter topluma, çevreye, bölgeye ve ekonomiye etkilerinin büyük olması. Bu etkiler hemen görülebildiği gibi çok yıllar sonra da görülebilmekte. Son olarak da bu projeler teknik olduğu kadar belki ondan çok siyasi boyutlarıyla kamuoyunda tartışılıyor.

Bir diğer nokta da bu projelerin sembolik anlamları olmasıdır. Ne kadar maliyetli olursa olsun ortaya çıktığında kente bir şey katacağı, sermaye çekeceği, kenti daha cazip hale getireceği ve küresel ekonomi ile bütünleşme konusunda bir faydası olacağı düşünülen projeler. Örnek olarak; Sydney Opera Evi'nin maliyeti düşünüldüğünün çok üstünde olmasına rağmen daha sonra sembolik anlamı ile öne çıkan bir projedir.

Mega projelerin en başında ulaşım projeleri geliyor. Bunlar; otoyollar, süper otoyollar denilen geniş şeritli ekspres hız otoyolları, hızlı trenler, kilometrelerce açılan tüneller, çok büyük kapasiteli havalimanları, onun dışında doğalgaz hatları, baraj ve altyapı projeleri, havacılık ve uzay projeleri, uzay üsleri, CERN gibi bilim ve teknoloji projeleri, askeri teknoloji projeleri ve bizi ilgilendiren kentsel ölçekteki konut, otel, AVM işlevleri içeren ama ölçekleri son derece büyük olan projeler. Ayrıca olimpiyat, expo gibi mega etkinlikler de mega projeler kapsamında sayılıyor. Zaten bir çok mega proje de bu tür etkinlikler için gerçekleşiyor.

Mega projeler, İlhan Tekeli'nin de anlattığı gibi tarih içinde değişim göstermiş, Mike Douglass'ın bir makalesindeki grafik bu değişimi iyi bir şekilde gösteriyor:

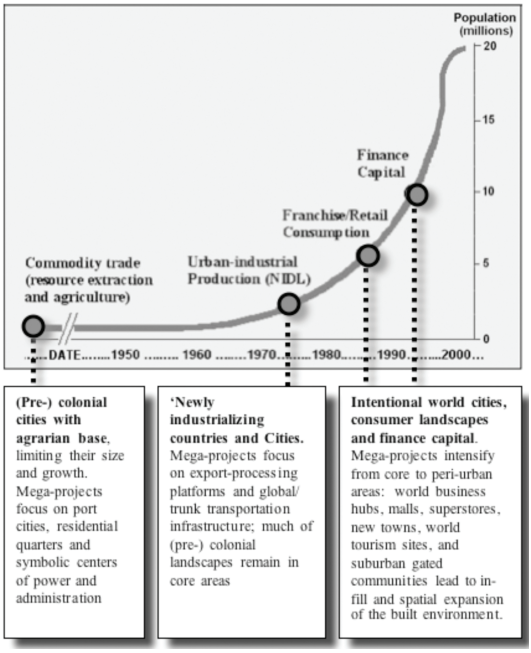

Şekil 1. Küreselleşme, Kentleşme ve Mega Projeler İlişkisi
(Kaynak; Douglass, Mike, 2005, "Globalization, Mega-projects and the Environment: Urban Form and Water in Jakarta", International Dialogic Conference on Global Cities: Water, Infrastructure and Environment, The UCLA Globalization Research Center – Africa, May 16-19)

Tarıma dayalı kentlerin hakim olduğu dönemde mega proje diye adlandırabileceğimiz yatırımlar sömürge ülkelerin liman kentlerinde söz konusu. Bu tür projeler daha çok kent içinde ve iktidarın gücünü gösteren sembolik merkezlerde yapılıyor. Bu dönem kentlerin nüfusu henüz bir milyondan az. 1970'lere geldiğimizde yeni endüstrileşen ülkelerde daha çok ihracatı destekleyen altyapı ve ulaşım yatırımlarını görüyoruz. Kent içinde fazla mega ölçekli yatırım yok. Nüfus iki buçuk milyona yeni ulaşmış. 1980 sonrası, 2000'lerde perakende tüketim ve finans kapitalin geliştiği dönem. Mega projeler artık çok daha büyük ve daha çok kentlerin çeperlerinde yer alıyor. Kapalı siteler, AVM'ler, havalimanları, vb. boşlukları doldurarak ve yayılarak çoğalıyor. Bu kentlerin nüfusu bir süre sonra artık on milyonu aşıyor, hatta yirmi milyona yaklaşıyor. Bu aşamada mega kentlerden bahsediyoruz.

"Mega Proje Paradoksu"

Son yirmi yıldır mega projelerin tüm dünyada artış gösterdiği görülüyor. Yalnızca Güney Doğu Asya'da veya azgelişmiş ülkelerde değil, 1970'lerde bu tür projelerin sonunun geldiğine inanılan Amerika ve Avrupa'da da beklenmedik şekilde mega projeler gündeme gelmekte;

Bu mega proje patlamasının nedenlerini Flyvbjerg ve Altshuler-Luberoff şu

şekilde açıklıyor; [1]

- Küreselleşme küresel ölçekte projelere ihtiyaç duyması ve her yeni projenin çıtayı daha da yükseltmesi,
- Sendikasyon kredisi (Ortak finansman) paketlerinde kurumsal yeniliklerin olması; 1980'den bu yana mega projelerin özel sektör ağırlıklı geliştirilmesi, yap-işlet-devret modeli ile özel sektöre devredilmeye başlanması,
- Hukukun küreselleşmesi; proje geliştirmenin her aşamasında düşük işlem maliyetleri nedeniyle projelerin uzaktan idare edilmesinin kolaylaşması,
- Çok büyük yapılara imkân veren teknolojik innovasyonlar,
- Küresel akışlar için daha büyük altyapılara ihtiyaç duyulması; mega-container limanları, uluslararası aktarma havalimanları, hızlı tren, container taşımacılığı içim süperotoyollar gibi.

Mega projelerin en büyüklerinden biri Amerika'da 2002 de ortaya atılıp daha sonra gündemden düşen Nafta süperotobanı. Birçok mega proje gibi başta, teknik olarak değil bir fikir olarak ortaya atılıyor. Ayrıntılar kamuoyu tarafından çok da bilinmiyor. Bu projenin gerçekliği hakkında şimdi bile tartışmalar var. Nafta-Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması imzalandıktan sonra gündeme getiriliyor. Amaç taraf olan üç ülke Meksika, ABD ve Kanada arasındaki ticareti geliştirmek. Bunun için de Meksika sınırından Kanada sınıra kadar uzanan kuzey güney istikametinde bir süperotoban yapılması fikri tartışılıyor. Süperotobanın şeritleri dört futbol sahası genişliğinde olacak deniyor. Bir şeridinde kamyonlar ve konteynerlerin çok yüksek süratle gidecekleri, diğer şeritlerin normal kamyonlar ve yolcu taşımacılığı için kullanılacağı söyleniyor. İlk çıktığında mülkiyet sorunlarının yanı sıra geçişlerin nasıl ücretlendirileceği konusunda da vergi mükelleflerinin çok itirazı oluyor. Çevresel etkileri konusunda da tepkiler oluyor ve daha sonra tartışılarak bir kaç koridora çekiliyor. Bunlardan bir tanesi Trans Texas koridoru. 2002'de ortaya atılıyor fakat bir takım politik çekişmelerden ve karşı çıkışlardan sonra 2010'da artık gündemden düşüyor. Bu proje en çok bilinen ve büyük ölçekli mega projelerden biri.

Kentsel ölçekte bilinen bir örnek de Boston da Big Dig projesi. Daha önce kentin içinden yukardan geçen yükseltilmiş bir otobanın daha sonra yer altına alınması fikri ile yola çıkılıyor. Proje için yaklaşık 6 km lik bir aksın kazılarak köprüyle bağlanması gerekli. Yıl 1982. İnşaata 1991'de ancak başlanıyor çünkü arazi çok problemli su açısından, suyu tutan bir zemin. Proje aksaklıklarla birlikte 2006 yılında bitiriliyor, bitirildikten de bir sene sonra açılabiliyor. Bu çok büyük bir yer altı ekspres yolu diyebiliriz. 8 adet 10 şeritli yer altı ekspresi yolu var. Ön görülen maliyeti dünyadaki en pahalı ve bütçesi artmış projelerden biri olarak geçiyor. Başta 14.8 milyar dolar olan maliyeti 24 milyar dolara çıkıyor. Sonrasında çıkan teknik sorunlar ve yaşanan bir çökme nedeniyle maliyetin daha da arttığı söyleniyor. 2038'e kadar ödenmesi gereken yıllık 100 milyon dolarlık bir borçtan bahsediliyor.

Son bir örnek de Arap yarımadasından, burada ölçeklerin daha büyüdüğünü görüyoruz. Madinat al-Hareer, Kuveyt'in hemen karşısında yapılan bir proje. Nüfusu 700.000 kişilik bir şehir düşünülüyor burada. O şehir alanının içinde bir milli park

1 Flyvbjerg, Bent, Nils Bruzelius & Werner Rothengatter (2003), Megaprojects and Risk: An Anatomy of Ambition, Cambridge University Press
Altshuler, Alan A. and David E. Luberoff (2004) "Mega-Projects: The Changing Politics of Urban Public Investment", Washington, D.C.: The Brookings Institution and Lincoln Institute of Land Policy..

da alınmış ve bir yaban hayatı merkezi de var. Hemen bir köprü ile Kuveyt City ile bağlantısı sağlanmış. Bunun içinde Burj Mubarak Al-Kabir diye yüksekliği 1 km olan bir kule var. Bu tabii yükseklik için bu bir sınır değil hiç bir zaman. Bunun daha uzunu, neredeyse 1,5 km yüksekliğinde olması istenen ama sonra zemin nedeniyle olamayan Cidde'deki Kingdom Tower. Avrupa'nın en yüksek kulesinin Londra'da 306 m yüksekliğinde The Shard olduğu düşünülürse mega projelerin bu yarımadadaki ölçeği anlaşılabilir.

Bu tür projeler sayısal büyüklükleri ile övünülen projeler. Önceki örneklere göre daha mütevazi olsa bile, örneğin, Fransa-İspanya arasında dağlık bölgede 2004 yılında bitirilmiş olan Millau Viyadüğü, dağlık bir alanı aşmak için kilometrelerce uzayan bir viyadük. Yüksekliğinin (343 m) Eiffel Kulesi'nden daha fazla olması ile övünülen bir proje. 2,5 kilometre uzunluğunda, maliyeti 400 milyon Euro.

Mega projelerin gerçekleşme hikâyeleri birbirinden farklı. Fakat ortak noktaları maliyetlerinin mutlaka öngörülenin üstünde olmasıdır. Çoğunlukla maliyet %50 aşılıyor, kimi durumda %100 aşıldığı oluyor, %1000 aşıldığı durumlar da var. Giderek artan maliyetlere karşılık maksimum faydanın sağlandığına dair, ya da bu faydanın ne olduğuna dair de çoğu zaman açık bir bilgi yok. Fayda- maliyet analizi baştan yapılamadığı için, gelir sağlama, küresel ekonomiyle bütünleşme veya ülke ekonomisine katkı açısından tam olarak ne getireceği önceden öngörülmediği için sonradan test etme imkânı da olmuyor. Son olarak da öngörülen çevresel etkilerinin beklenenden daha fazla olması konusu var. Bu da toplumda reaksiyona neden oluyor. Zaten sorun projelerin fizibilitesinin çok da önemli görülmemesi, çoğunun ikon projeler olmaları.

Danimarkalı ekonomik coğrafyacı olan Bent Flyvbjerg bu duruma "mega proje paradoksu" ismini veriyor. Yani diyor ki bu kadar yüksek maliyet bu kadar riske rağmen giderek neden daha büyük projeler yapılıyor. Bunun nedenlerinin bir kısmını daha önce bahsettim, bahsetmediğim iki konu çok önemli, yine Flyvbjerg'in vurguladığı gibi;

- Yeşil Işık Sendromu ("Green Light" syndrome): Mega projeler başladıktan sonra durdurma çabalarının politik olarak imkânsız görülmesi,
- Kesin bir fizibilete, risk analizi hazırlamanın imkânsızlığı; bütçe aşımı ve bilinmeyen riskler olmasına ve benzer projelerin başarısız olmasına rağmen ihaleye çıkma "patolojisi".

Burada "yeşil ışık sendromu"na imkan veren şey, mega projeler başladıktan sonra durdurmayı imkansız hale getiren önlemlerin çok yaygın olması; toplumun bilgilenmesi üzerine konan engeller, yanlış bilgilendirme ya da odağın kaydırılması vb.

Patoloji olarak nitelendirdiği de kesin bir fizibilite yapılmadan, olası risklere karşı ne yapılacağı bilinmeden devam etmede ısrarcı olma hali.

İstanbul'da Mega Projeler

İstanbul'a geldiğimiz zaman bu konuda çok zengin bir tecrübemiz var. Çok kısa bir zamanda çok fazla mega projemiz oldu. Bunların bazıları tek yapı ölçeğinde, bazıları bir bölgeyi veya semti kapsıyor. Ama benim burada üzerinde duracağım en büyük ölçekte olanlar.

Bizde de mega proje geleneğine uyarak bu mega projeler hiçbir zaman bir proje olarak sunulmadı. Bunlar daha çok görseller olarak paylaşıldı. Bunlardan biri son

dönemde çok kullanılan ve mega projeleri bir arada gösteren bir görsel. Neler var burada; üç tane kanal var, bir tanesi Çatalca tarafında kanalın ilk yeri, fakat sonra değişti. İkincisi Küçükçekmece'den başlayıp Sazlıdere barajını da içine alan üçüncü havalimanına kadar uzanan son hali. Fakat görselde bir tane daha var; Haliçten başlayan Karadenize uzanan bir kanal daha, o da konmuş buraya. Ortadaki kanalın iki yanında yerleşim alanları görülüyor, iki şehirden biri burada olacak şeklinde. Anadolu yakasında ikinci bir yeni yerleşme daha var ama yeri gösterilmiyor henüz.

Şekil 2a. 08.09.2012 tarih ve 2012/3573 (RG: 28405) sayılı Bakanlar Kurulu Kararının eki Rezerv Yapı Alanlarını gösteren harita;
Şekil 2b. Rezerv Yapı Alanlarının İstanbul Çevre Düzeni Planı'ndaki konumu Kaynak; http://www.toplumicinsehircilik.org

İstanbul'da en önemli mega projeler olan üçüncü köprü için inşaat faaliyetleri sürerken, kanalın ve iki şehrin yeri tartışılırken bir yasa çıktı; Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun. Buna biz dönüşüm yasası diyoruz. Tarihi 16 Mayıs 2012. Buradaki sadece bizi ilgilendiren tanımı söyleyeceğim; "Rezerv Yapı

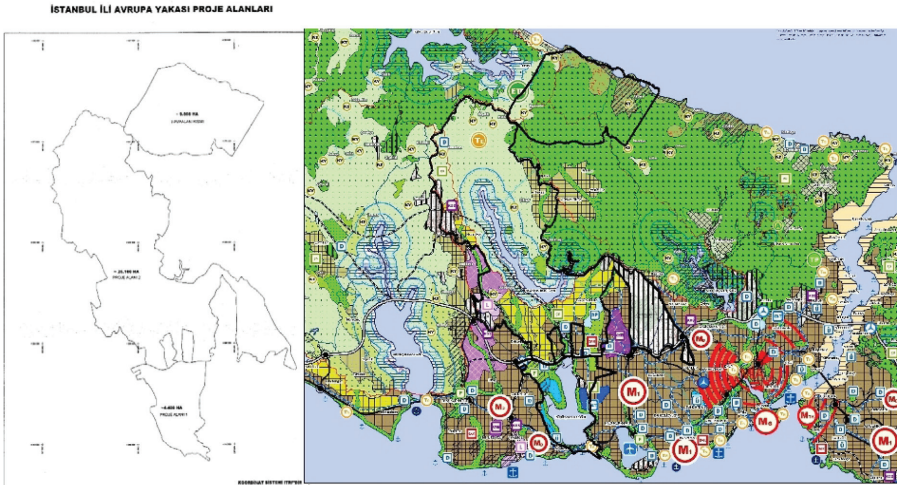

Alanı" şöyle tanımlanıyor: *"Bu kanun çerçevesinde gerçekleştirilecek uygulamalarda yeni yerleşim alanı olarak kullanılmak üzere TOKİ'nin veya İdarenin talebine bağlı olarak veya resen, maliye bakanlığının uygun görüşü alınarak Bakanlıkça belirlenen alanlar"*. Birincisi, bu alanlar yeni yerleşim alanları olarak kullanılacak, ikincisi bu alanları TOKİ talep edebilir, ya da İl Özel İdareleri, Büyükşehir Belediyeleri veya Bakanlık (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı) yetki verirse ilçe belediyeleri talep edebilir. Uygulamada ise gerçek veya özel hukuk tüzel kişileri de Bakanlıktan rezerv yapı alanı belirlenmesi talebinde bulunabilir. Hiçbiri talep etmezse Bakanlık kendi kendine de ilan edebilir. Ve sadece Maliye Bakanlığının uygun görüşü alınır diyor.

Mayıs ayında yasa çıktıktan sonra 18 Eylül 2012 tarihinde İstanbul'un rezerv yapı alanları ilan edildi. Üç tane rezerv yapı alanı var. Toplamları 38500 hektar. Bir tanesi Küçükçekmece'den başlayıp Başakşehir'e doğru devam eden bir alan, 4400 hektarlık. İkincisi hemen Sazlıdere barajının güneyinden başlayan, barajı da içine alarak Terkos gölüne doğru uzanan alan. Bu 25100 hektarlık en büyük alan. Üçüncüsü de yeni havalimanı alanı, burada 9000 hektar diyor fakat ihalesi yaklaşık

7000 hektar için yapılmıştı. Geri kalanında bir havaalanı şehri (airport city) olacağı söyleniyor. Su yüzeylerini çıkardığınız zaman 30361 hektarlık bir yerleşim alanı söz konusu. Bu alanın Beşiktaş, Fatih, Eyüp, Şişli ilçelerinin toplamı kadar olduğunu görüyoruz.

Bu alanlarda mevcutta ne var ve İstanbul'un üst ölçekli planlarında bu alanlar ne olarak öngörülmüş diye baktığımızda ilk önce iki büyük su yüzeyi var; Küçükçekmece Gölü ve Sazlıdere Barajı. Bunlardan Küçükçekmece Gölü içme suyu havzası statüsünden çıkarılmıştı, ama kentin ekolojik koridorlarından biri üzerinde bulunmakta. Diğeri Sazlıdere Barajı bugün İstanbul'un kente yakın içme suyu kaynakları içinde %10'luk bir paya sahip durumda. Yani içme suyu havza koruma statüsü var. Ancak havza alanında yıllardır konut ve sanayi gelişmesi yaşanmış. Planda bu gelişmenin rehabilite edilmesi, gereğinde kaldırılması gibi kararlar alınmış. Ayrıca doğuda büyük bir askeri alan ve kuzeyde tarım alanları var. Havalimanı için ayrılan alanda ise orman alanları ve sulak alanlar bulunuyor. Tabi birçok köy de var bu alan içinde. Plana göre yaşam destek sistemlerinin bulunduğu bir bölge burası. Bölge ekolojik değere sahip doğal alanlar olarak tanımlanmış; yani orman ve tarım alanları, biyolojik çeşitlilik barındıran alanlar, kıyı şeritleri, göller, mera ve fundalıklar, kumullar ile havza alanlarını birbirine bağlayan ekolojik koridor ve kuşaklar burada yer alıyor.

Bu koridorları İstanbul'un coğrafyası üzerinde anlatmak gerekirse; İstanbul'un coğrafi yapısında yerleşmenin gelişmesini belirleyen iki öğe var; bir tanesi Boğaziçi ve buradaki yerleşimler kıyı boyunca ve yer yer içeri doğru topografik engelleri aşarak kuzeye doğru gelişmeye olanak veriyor. Diğeri ise doğu-batı yönünde gelişimi yönlendiren Marmara Denizi ve İstanbul'un kuzeybatı-güneydoğu istikametinde vadilerle kesilen bir coğrafyası var. Bu vadiler ekolojik koridorları oluşturuyor. Üç tane ekolojik koridordan bahsediyoruz. Bir tanesi Haliç'ten başlayan Alibeyköy'le devam eden ekolojik koridor. İkincisi Küçükçekmece'den başlayarak Sazlıdere barajı üzerinden Terkos'a ulaşan ekolojik koridor. Üçüncüsü de Büyükçekmece'den başlayan ve Terkos'a ulaşan ekolojik koridor. Bunlar arazinin eğimine göre ya Marmara Denizi'ne ya da Karadeniz'e dökülen çok sayıda ırmakla birlikte hidrolojik sistemin parçaları.

Peki bu havza koruma alanları ve ekoloji koridorlar nasıl oluyor da böyle rezerv yapı alanı ilan ediliyor? Konu afet olunca daha farklı düşünülebilir mi? İstanbul'daki rezerv yapı alanlarını ilan eden Kanun Hükmünde Kararnamede şu ifade var "*Afet riski olan Zeytinburnu, Bakırköy, Küçükçekmece, Bağcılar, Esenler, Güngören, Gaziosmanpaşa'daki kentsel dönüşüm alanları rezerv alanlardaki yeni şehirlere taşınacak.*" Yani buradaki amaç afet riski altındaki alanlarda yaşayan halkın barınma ihtiyacını karşılamak olarak görünüyor, kararnamede bu şekilde yazılmış.

Peki buraya neler gelecek? Medyada o kadar çok şey var ki, bazıları başlamış projeler, bazıları niyet şeklinde. Bunlardan en büyüğü havalimanı, bu grafik bir gösterim değil, havalimanının gerçek büyüklüğü o kadar. Bunu dışında finans merkezi, içinde çocuk hastanesi, organ nakli merkezi olan sağlık kent, cazibe merkezi olarak düşünülen mıknatıs kent, Kayabaşında yeni konut gelişmeleri, içinde konut ve sağlık ar-ge yatırımları olan bio-İstanbul vb.

Rezerv Yapı Alanlardaki mevzuat engelini aşmak üzere de afet yasasında olan bazı hükümler bu yasaya aktarılmış. Yasanın 9. Maddesi "Uygulanmayacak mevzuat" hakkında. Yani, bazı kanunlar var ki, bu kanunun uygulanmasına engelleyici hükümleri

var ve bir çelişki olduğunda bu kanun daha üstün. Devre dışı kalacak olan kanunlar sayılmış; zeytincilik kanunu, orman kanunu, afet kanunu, askeri yasak bölgelerde güvenlik kanunu, turizmi teşvik kanunu, kültür ve tabiat varlıklarını koruma kanunu, kıyı kanunu, mera kanunu, yenileme kanunu dediğimiz kanun, toprak koruma ve arazi kullanımı kanunu, Boğaziçi kanunu. Bu yasaların dönüşüm yasasıyla çelişen hükümleri uygulanmayacak. Buraya koymayı unuttuğum bir hüküm daha var. Riskli yapılar ve rezerv yapı alanlarına itirazlarda yürütmeyi durdurma kararı de verilemez gibi bir madde de bulunuyor. Sonuçta yasanın 9. maddesi tek başına rezerv yapı alanları içinde tüm koruma kanunlarını devre dışı bırakıyor.

Elde çok büyük yetkileri olan bir bakanlık ve mali kaynakları var. Riskli yapılarda oturan, riskli alanlarda yaşayan milyonlarca insan için çıkarıldığını kabul ettiğimiz bir yasa var. Bu yasaya göre ilan edilen rezerv alanları var. Bu alanlarda her türlü koruma "engeli" kaldırılmış, çünkü bir afet riski gibi "hayati" bir durum söz konusu olduğu söyleniyor.

Peki, ne eksik? İstanbul için söylersek rezerv yapı alanları ilan edilirken adı geçen semtlerde yaşayanları bu senaryoda göremiyoruz. Rezerv alanlarında yapılacak projelerin hiç birinde; havalimanı, büyük hizmet kompleksleri, finans merkezi, prestijli konut alanları içinde sözü edilen semtlerden dönüşüm sonrası çıkacağı anlaşılan düşük gelirli kesimin yer bulmayacağı açıktır. İşin ilginç tarafı bu kadar çok düzenlemeden sonra İstanbul'da afetle ilgili soruna bir çözüm getirilmemiş olduğunun çok kimse farkında değildir. Bizdeki mega projelerin de tıpkı dünyadaki gibi sermaye çekme, uluslararası ekonomiyle bütünleşme vb. gibi kaygılarla yapıldığı açık olsa bile, kullanılan aracın en hassas konu olan afet riski olması ise başka acı bir konudur.

Konuşmamda doğa hakkından bahsedeceğimi söylemiştim. Bu kadar çok mega proje içinde kent hakkından söz edilemeyeceği gibi doğa haklarından da bahsedilemez. Doğa hakkı konusuna girmeden önce bu projeler içinde doğayı en çok tahrip edecek projelerden biri olan üçüncü havalimanı hakkında biraz bilgi vermek istiyorum. Havalimanı alanı Terkos gölünün hemen doğusunda yer alıyor. Burası terk edilmiş maden alanlarının olduğu, engebeli ormanlık bir arazi. Bunu içinde köyler vardı başta, sonra bazı köyler dışında bırakıldı. ÇED raporuna göre, havalimanı bölgesinin 6172 hektarı orman arazisi, 1180 hektarı maden alanı, 660 hektarı gölalanı, 236 hektarı mera, 60 hektarı kuru tarım, 2 hektarı da fundalık alan. Raporda şöyle bir ibare var, diyor ki; tarım alanları ve mera alanları ile ilgili 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu ile Mera Kanunu kapsamlarında gerekli izinler alınacaktır.

Bölge sulak alan niteliği kazanmış bir bölge. Terk edilen maden alanlarında uzun süredir biriken sularla bir doğal yaşam oluşmuş. Su yüzeyleri ilk ÇED raporunda gölet olarak geçerken ikinci ÇED raporunda geçici su birikintileri haline geldi. Bu göllerin en küçüğü 1697 m2, en büyüğü ise 52698 m2. İnşaatın yapılması için bu alanların doldurulması gerekiyor. ÇED raporunda bu alan nasıl doldurulacak konusunda iki tane çözüm önerisi getiriyor. Bir tanesinde diyor ki; İstanbul'da zaten kentsel dönüşüm başladı, dolayısıyla inşaatlardan çıkacak hafriyat buraya dökülecek. İkinci çözüm de Kanal İstanbul'un kazılmasında çıkacak hafriyat. Hatta artanlar da olacak o hafriyattan, onlarla da Marmara denizinde bir adayla Karadeniz'de bir havaalanı yapılacak deniyor.

ÇED raporu ekinde iki tane uzman raporu var. Bir tanesi ekosistem değerlendirme

raporu, bir tanesi de kuş türleri açısından ön değerlendirme. Bu eklerde yatırımın olası etkileri uzmanlar tarafından açıklanmış. Ekosistem raporunda diyor ki *"projenin gerçekleşmesi durumunda alanda floristik* açıdan büyük bir habitat ve *biyomas kaybı yaşanacaktır. Bununla birlikte alandaki iklimsel homojenite nedeniyle floristik çeşitlilik açısından etkiler ihmal edilebilir boyutta iken proje alanında özgün değerin sulak alan olması nedeniyle hidrojeolojik ve ornitolojik açıdan değerlendirilmesi gerekir."*

Ancak raporun ana metninde ise uzmanların özgün değer olarak kabul ettiği sulak alanların nasıl doldurulacağı ve yok edileceği anlatılıyor. Ben okumak istiyorum çok hızlı bir şekilde: *"Proje sahası içerisinde maden işletmelerinin oluşturduğu 70 adet göl, gölet ve/veya gölcük bulunmaktadır. Proje inşaat aşamasında bu yapay göl, gölet/gölcük suları, kullanma ve sulama suyu olarak kullanılacaktır. Daha sonra hafriyat ve dolgu malzemesi ile doldurulacaktır. Dolayısıyla sulak alan vasfını yitirecek olup, bu alanlar ve yakınlarındaki sucul yaşam ve canlı yaşam yok olacaktır. Söz konusu alanlar ile ilgili Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na başvuruda bulunularak gerekli izinler alınacaktır."*

Kuşlar konusunda ekte bir uzman raporu var. Kuşların havalimanları için çok büyük tehlike olduğundan bahsediyor. Ayrıca bölgenin Afrika ve Avrupa arasında göç eden kuşlar için çok önemli bir konaklama bölgesi olduğunu söylüyor; "Her yıl 500.000 leylek, 25.000 karaleylek ve 250.000 yırtıcı kuş buradan geçiyor" diyor uzman raporunda.

ÇED ana metninde ise uçaklar için tehlike arz eden kuşların nasıl bertaraf edileceği konusunda öneriler sıralanmış. Kuşları buraya çeken şeylerden bahsediyor. Yiyecek kaynakları, su kaynakları, tarım alanları, çöp yığınları ve bitki türleri gibi unsurların ortadan kaldırılması gerektiğini söylüyor. Bunun için yiyecek, içecek vb. kaynakların kaldırılması, otla mücadele ve temizlik faaliyetleri, toprak altı canlılarının aşırı yoğunlaşmalarını önlemek ve çimenlerin uzun bırakılmaması, tarımsal faaliyetlerden kaçınılması, meyve veren ağaçların yetiştirilmemesi, yuvalanmaya müsait eski terk edilmiş bina ve kalıntıların ortadan kaldırılması gerekiyor ÇED raporuna göre.[2]

Doğal varlıkların bu kadar değersiz ve geliştirme ve inşaat faaliyetlerinin bu kadar değerli olduğu böyle bir zamanda ne yapmalıyız diye baktığımızda iki şey olabilir; bir tanesi mega projelerin kamuoyunda tartışılması, fizibilitelerinin yapılmasının istenmesi, ÇED'lerinin düzgün yapılması gibi şeyler talep edilebilir veya hukuki yönden izlenebilir. Ama bir de daha farklı bir yaklaşım ile ben doğa hakkından bahsedeceğim.

Doğa Hakkı

Doğa hakkı haklar sisteminde yeni bir kavram. 1972 yılında Christopher Stone "Ağaçlar Ayakta Olmalıdır" diye doğal öznelerin yasal hakları olabileceğine dair bir kitap yazmış. [3] Bu kitaptaki savunmalar kullanılarak, daha sonra Amerika'da bir dava kazanılıyor. Stone diyor ki; "doğa hakkı tüm insanların doğal hakları, yani insan olmaktan kaynaklanan vazgeçilmez ve kendiliğinden hakları olduğu gibi, tüm doğal varlıkların, canlı ya da cansız, hayvan bitki ya da nehir, var olma hakları vardır. Doğa

2 Yayına hazırlık sırasında ÇED olumlu kararı Mahkeme tarafından durdurulmuş, bu sırada yeni bir ÇED raporu hazırlanmıştır.

3 Stone, Christopher, 1972, Should Trees Have Standing; Towards Legal Rights of Natural Objects, W. Kaufmann.

kendini yenileme, sürdürme hakkına sahiptir, işkenceye ve kötü muameleye tabi tutulamaz. Kent hakkı bireyin yaşamını biçimlendirme hakkı ise, doğa hakkı da doğal varlıkların kendini yenileyebilme ve habitat içerisinde yaşamını sürdürme hakkıdır. Ve insanın artık doğaya hükmeden değil doğanın bir parçası olduğunu kabul etme zamanı gelmiştir".

Doğa hakkı ile ilgili Candaş'ın ifade ettiği dört tartışma konusundan bahsedersek; birincisi, doğa hakkı aslında bir adalet meselesidir. Bu adalet kimin arasında? Nesiller arasında bir adalet. Yani doğanın bir sonraki nesil için de aynı doğa olması. İkincisi, biyoçeşitliliğin sadece doğal olanla değil yerel kültürle de ilişkili olması. Yani biyoçeşitliliğin yerel kültürün ve yerel ekonominin devam etmesi için de gerekli olması. Üçüncüsü, doğa hakların merkezi bir anlayışla korunamayacağı, yerel anlamda takip ve müdahale olanaklarını geliştirilmesi gerektiği. Dördüncüsü ise doğa haklarının aslında demokrasinin konusu olması, bilgi edinme hakkıyla, müdahale hakkıyla ilgili olması.[4]

Doğa hakkı ile ilgili tartışılması gereken birçok kavram var; üstün kamu yararının ötesinde "üstün ekosistem yararı" mesela. Doğa hakkının etik ve teknik açıdan tartışılması meselesi var, onlara girmeye zaman kalmadı.

Mega projelerle ilgili bu kadar günlük tartışma içerisinde doğa hakkı gerçekleşmesi zor bir hayal olarak görülebilir. Mega projeler insanın her şeye hükmettiği, her şeye muktedir olduğu, doğanın ise bir gücünün olmadığı yanılsaması üzerine inşa ediliyor. En tehlikeli olan şey ise doğayı yendiğini sanan ama doğanın bir parçası olduğunu unutan insandır. Oysa şimdi ihtiyacımız olan şey insanın da içinde olduğu bir doğa kavramıdır.

Doğa hakkı kavramsal olarak pek çok şekilde tartışılsa bile, son derece gerçek, bugüne dair, elle tutulur pratiğe dönük olarak düşünülmelidir. Çünkü doğa hakkı herkes için bugün en yaşamsal haktır; tıpkı insan hakları, kent hakları gibi, hatta onları da kapsayan bir hak olarak savunulmalıdır.

4 Candaş, Ayşen, 2011, Ekolojik Anayasa, (ed. Mahmut Boynudelik,) Yeni İnsan Yay. 2011, s. 62-64

NÜFUS VE METROPOLİTEN FORM

Murat Güvenç

Ben konuşmamda mega proje konusuna nasıl geldik, şu anda kent tarihi açısından biz nasıl bu noktaya geldik, bir bağlantı kurmaya çalışacağım. İlhan Tekeli bu konunun tarihini, ekonomisini özellikle planlama açısından anlattı. Ben biraz şehir büyürken, İstanbul'da bu mega projeler, nasıl oldu da biz bu mega proje aşamasına geldik, onu biraz size anlatmaya çalışacağım. Bunu içerisinde dünyadaki gelişmelere özgü olan şeyler var, bir de bizim şehrimize özgü olan şeyler var. Yani mesela şimdi Ankara'da mega projeler konuşulduğu zaman büyük şeyler konuşulmuyor. Daha çok dinozor parkı, o tür mega projeler, her yerin kendi mega projesi var. Tabii burada bu mega projeyi anlamak için İstanbul'un tarihini bilmek lazım. Çok kısa şeyler, ipuçları söyleyeyim. Bunlardan en önemlisini İlhan Tekeli yazdı. Bu İstanbul planlama tarihi konusundaki çerçevede, biz onu şöyle özetliyoruz; 20. yüzyılı kabaca 25 yıllık dört çeyreğe böldük. Her çeyrekte bir planlama operasyonu var. İşte Cemil Topuzlu, Lütfü Kırdar, Menderes, arkasından Dalan, her çeyrek aşağı yukarı farklı bir bilgi rejimine tekabül ediyor sermaye açısından, siyaset açısından, planlama açısından. Ve İstanbul'un da bu dönemde içinde yer aldığı mekânsal çerçeve diye bir kavram var. Mekânsal çerçeve kavramını da öneren İlhan Tekeli'dir. Yani bu şehrin içinde yer aldığı sanal bir çerçeve. İstanbul'un mekânsal çerçevesi de aslında 19. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuş. Bu çerçeve nedir dediğimiz zaman aşağı yukarı Pendik ile Büyükçekmece Gölü arasında bir çerçeve çiziniz, veya Gebze arasında. Merkezi Eminönü olacak şekilde aşağı yukarı 60 km.'ye tekabül ediyor. Şehir, 1800'lerden, 1870'lerden bu zamana hep bu mekânsal çerçevenin içinde kalmış. İstanbul'un aslında problemlerinden bir tanesi de bu mekânsal çerçevenin dışına çıkamamak. Yani biz buna dönüşemeden büyümek diyoruz. Dönüşemeden büyümek de biraz şişmek demek, azmanlaşmak demek. Yani bir şehir dönüşerek, büyümenin gerektirdiği yapısal dönüşümleri geçirerek başka bir şey oluyor ama dönüşemeden büyürse azman oluyor. O yüzden balinaya azman demiyoruz ama istavritin azmanı olabiliyor.

İstanbul nasıl büyümüş? Buradaki resimlere bakalım, İstanbul 1940 yılında böyle bir şehirmiş. Herhalde tanıyabiliyorsunuz değil mi? Bu böyle 60'a geldiğimiz zaman İstanbul böyle bir şehir olmuş, 80'de İstanbul böyle bir şehir olmuş, 2013'te de İstanbul böyle bir şehir olmuş.

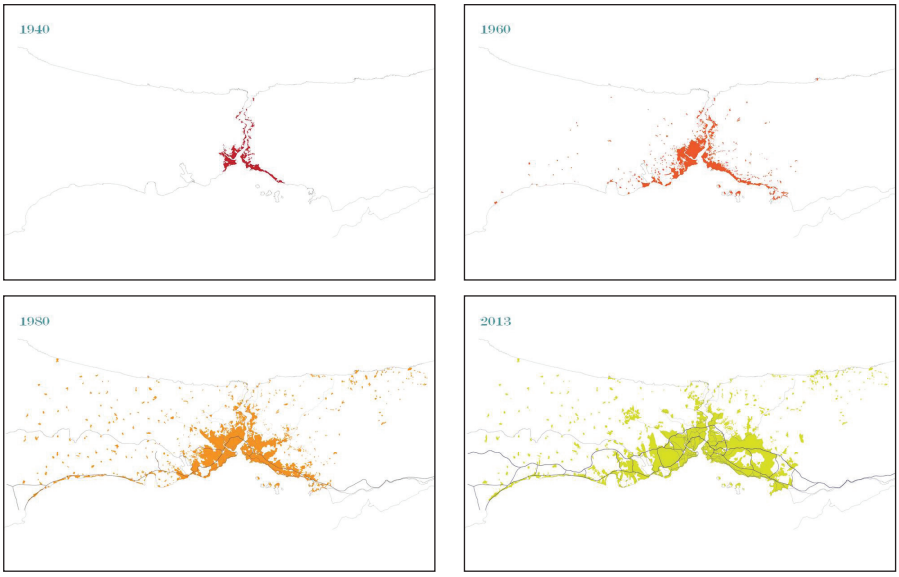

Şehrin bir kuşağı var, orada çok fazla nüfus artamıyor. Ama şehrin o kuşağının hemen dışında bir çeperi var, bütün artış orada oluyor. Tabii bu 60 kilometreyi gösteren bir şekil.

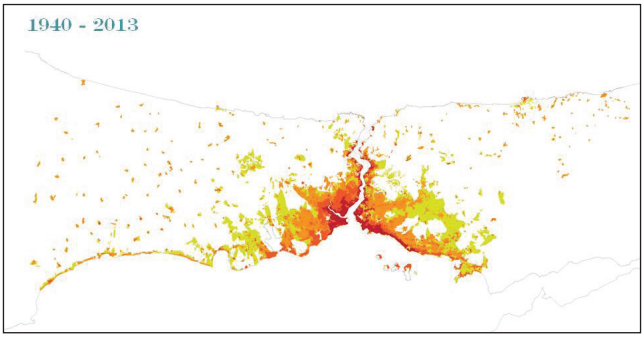

Ben size biraz daha Marmara Bölgesi'nin tamamını gösteren haritalar da göstereceğim. O zaman İstanbul'un ne vaziyette olduğunu, bu mega projelerin neden olduğunu biraz daha iyi anlayabileceğiz diye umuyorum.

Şimdi buna baktığımız zaman, yüzdeler itibariyle bunu haritalarsak çeşitli kilometrelerde yaşayan nüfusun yüzdeleri azalıyor. Sanal bir desantralizasyon var fakat aynı zamanda nüfus iki katına çıktığı için çok fazla da bir değişiklik olmuyor. Anadolu yakasında ve Rumeli yakasında bu aynı çizgileri çizersek hiç bir fark yok.

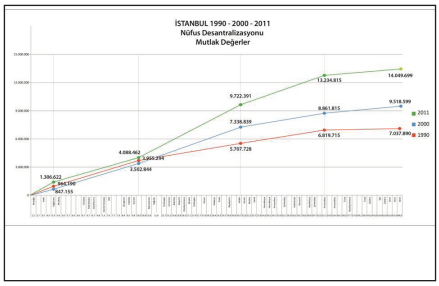

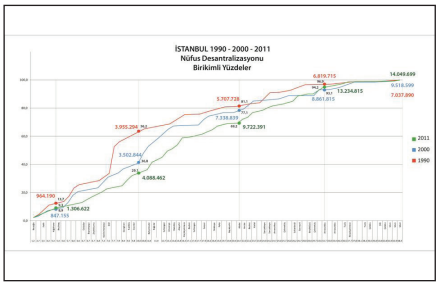

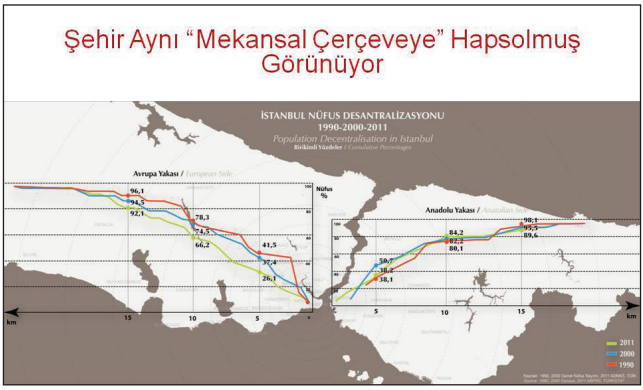

Şimdi bunlar soyut çizgiler, bu soyut çizgilere bakarsak şişme, dolma, boşlukları doldurma denen şeyin tam neye tekabül ettiğini biraz hava fotoğrafları ile görelim. Şimdi bu 1946 yılında Levent.

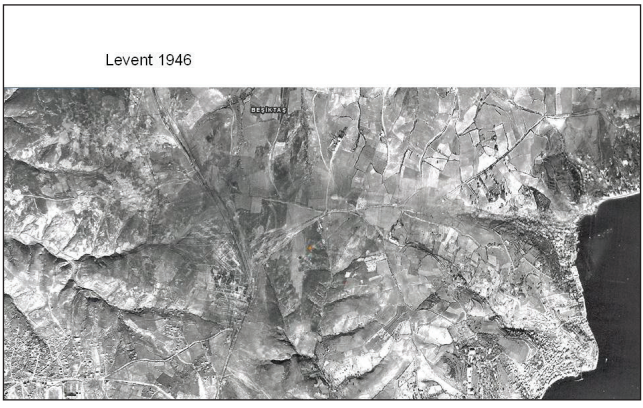

Şurası Zincirlikuyu mezarlığı, şurada bugünkü Nispetiye Caddesi'nin izi, bu da daha sonra Büyükdere Caddesi olacak, 46'da böyle, burası da Bebek. 1940 yılındaki resimde böyleymiş. 82'ye geldiğimizde buraları gecekondu olmuş o boşluklar. Aynı harita, aynı ölçekte, burası gecekondu olmuş. 82'de henüz imar affı görmemiş gecekondu. Şurada fabrikalar bölgesi var. Burada Levent bölgesi, şurada bir boşluk var. Burası da Etiler. Yani bu 20 senedeki dolgu.

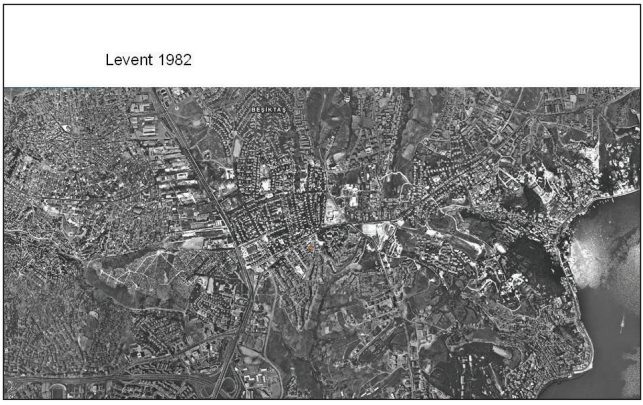

Şurası da aynı yerin bugünkü hali. Burası imar affından geçmiş gecekondu, AVM'lere dönüşmüş fabrikalar. O boşluğun yerine yapılan İş Bankası ve Sabancı gökdelenleri. Levent şimdilik yerinde duruyor.

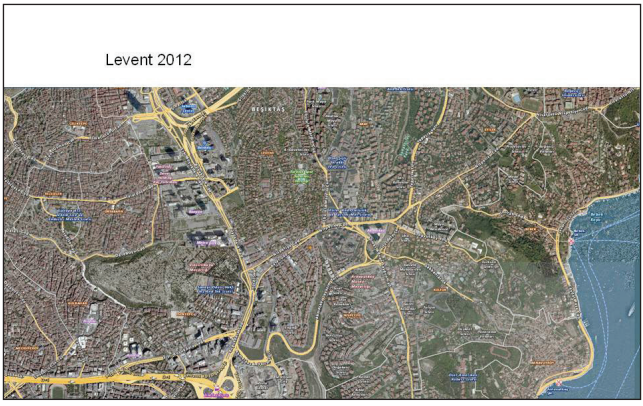

Şimdi biraz daha büyük bakarsak işte bu imar affından önceki kullanım değer düşünülerek yapılan gecekondu. Yani bunlar barınak gecekondu, henüz daha apartmanlaşmamış. Bunun önünde de fabrikalar. Fabrikaların önünde demin size bahsettiğim boşluk, burası da zannediyorum Büyükdere Caddesinin olumsuz etkisi Levent'i çok fazla etkilemesin diye bırakılmış olabilir.

Sonra bu değiştiği zaman bu boşlukta bu şeyler yapılıyor, büyük kuleler. Burası AVM'lere dönüşüyor. Şehirdeki aslında büyüme var olan bütün boşlukların içinin dolması şeklinde.

Aynısını Kadıköy tarafından bakarsak da görüyoruz, işte 1946 yılında Kadıköy böyle gözüküyormuş. “Sana dün bir gün tepeden baktım aziz İstanbul” var ya, o deyim. Şurası Kalamış’ın vapur iskelesi, bugünkü kara burada, yani bu boşluğu bırakmadan dolduran, büyüyen bir şey.

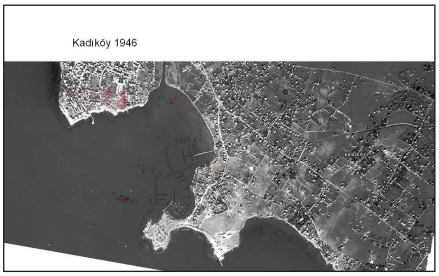

Şimdi biraz daha parsel ölçeğinde bu şeyi görelim, nasıl büyüyor bu şehir? Bakın köprü yapılmadan önce Anadolu yakasından bir yer. Benim çocukluğumun geçtiği bir yer. Burada yapı adaları ve bu yapı adaları bizim bildiğimiz yapı adalarına benzemiyor. Her yapı adasında dört sıra ev var ve parseller birbirlerine yol veriyorlar. 1940’lı yıllarda yapılmış bu parselasyon. Belediyenin yol yapacak kadar parası olmadığı için, balta parseli denilen bir şey yapmış, yolları açmamış. Yani insanlar birbirlerine yol veriyorlar. Şurası bugünkü Özgürlük Parkı denilen yer. Burası da önünden tren yolu geçiyor, böyle bir yer.

Burada 1966 yılında çok az sayıda apartman var. Biz apartmana dönüşmüş olan yapıları kırmızı ile gösterdik. Bunlar apartmanlar, yeşil ile gösterilen ise o zamanki müstakil evler. Yapı bu.

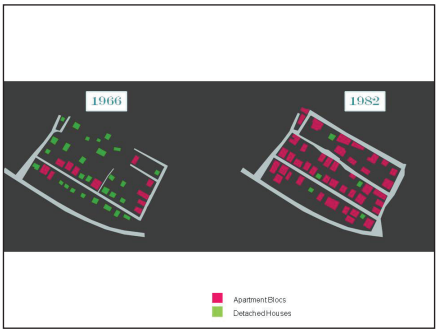

1982 yılında köprünün inşaatından aşağı yukarı 10 sene sonra bu yapı buna dönmüş. Baktığımız zaman kırmızılar apartmanları gösteriyor. Yani müteahhit apartmanları, yık-yap-sat. Sadece şu iki üç tane yeşil kalmış, diğerlerinin hepsi kırmızıya dönmüş.

Tabii bu şehrin böyle bir yapısı var, buralar sarı olan yerler eğitim düzeyi yüksek olan yerler, böyle yollar yapılmış. İşte buralarda da artık eğitim düzeyi yüksek olanlar, burası daha mütevazı eğitim düzeyinde olan yerler. Mavi de eğitim düzeyi ile ilgili, böyle bir sosyal coğrafyaya oturmuş.

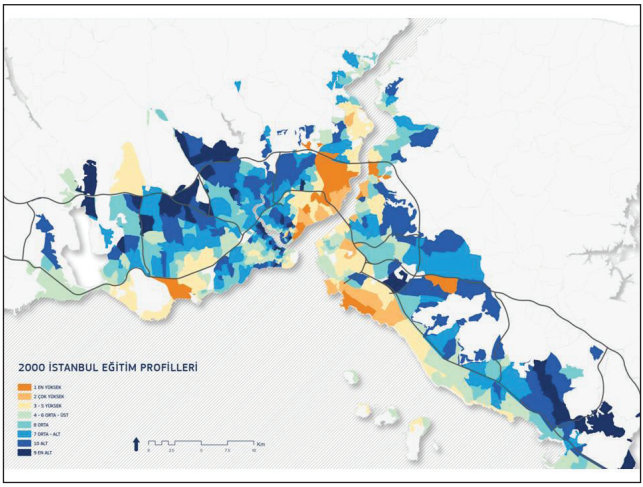

Burada da hane halklarının büyüklüğüne bakın. Bunlar siyah olduğu yerlerde hane halkları küçük, modern life style'ın olduğu yerler ile biraz daha göçmen toplulukların, daha büyük hane halkı büyüklüklerinin olduğu yerler. 2008 yılına geldiğimizde aynı yapıyı, bu deminkiler 2000 yılındaydı, görüyoruz ki şehir olduğu yerde, nüfusu büyüyor fakat sosyal coğrafyasını de hemen hemen aynı biçimde tekrar ediyor, yani kendi sosyal coğrafyasını yeniden üreten bir şehir.

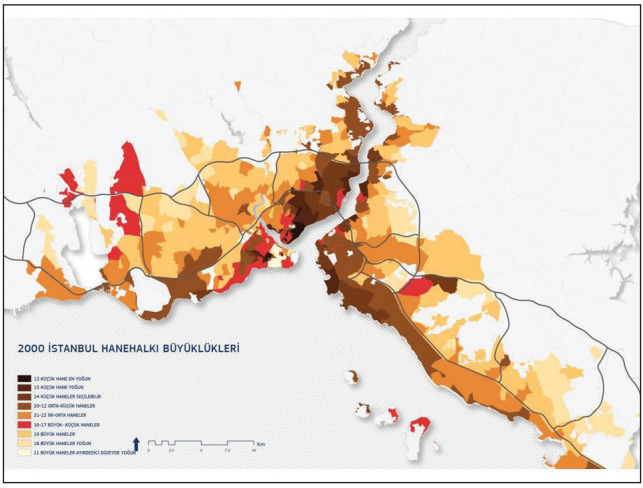

Ve de kendi mekânsal çerçevesini kıramayan, onun ötesinde yeni yapısal yeni formasyonlar yapamayan bir şehirle karşı karşıyayız. Büyük baktığımız zaman burada da az önce Hürriyet Öğdül'ün söylediği kentsel dönüşüm alanlarını görüyoruz. Mesela sarılarla çevrili olan bu kısım Armutlu, burası Fikirtepe, bunlar böyle gayrimenkul piyasasının çalışamadığı yerler.

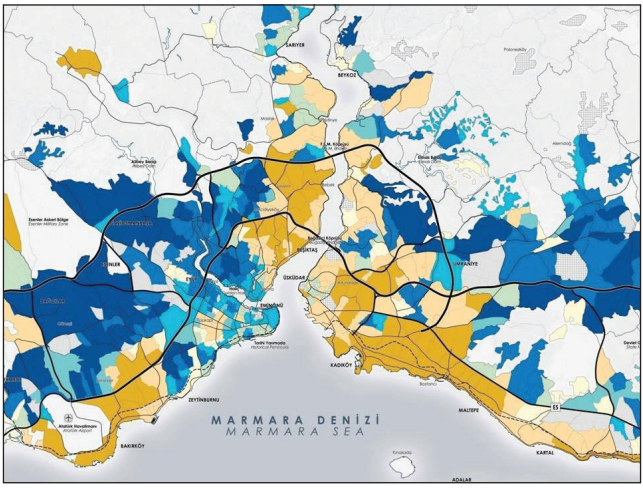

Ve oraları daha sonradan etrafı bu kadar değerli olunca buradaki gecekondular pastanın üstündeki çilek haline geliyor. Arzu nesnesine dönüşüyor, buraları bir imar edelim deprem riskini azaltalım diye. Şimdi bu harita ilginç; bizi bir yere getiriyor bu mega projeler meselesinde. Şimdi Marmara bölgesindeki bütün ilçelerin, 1990-2000 dönemindeki nüfus arttıran-arttıramayan ilçeler diye bakarsak maviler nüfus paylarını arttıramayanlar, sarı ve kahverengiler de nüfus paylarını arttıran yerler.

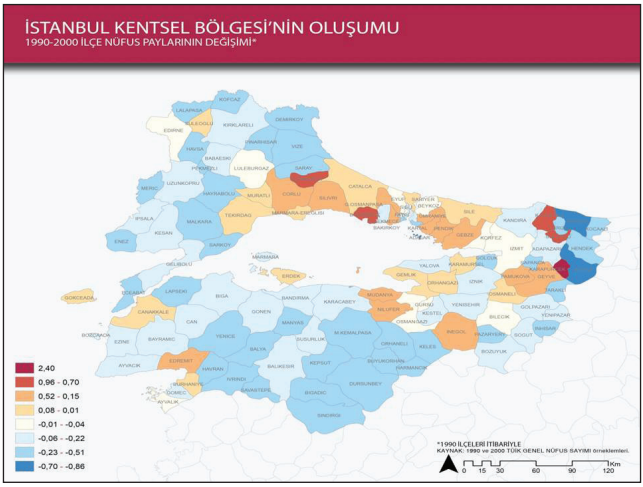

Bu bize iki şeyi gösteriyor, biraz daha sınırı çizersek, bu bizim güney Marmara var ya şu kısım, 1990-2000 arasında bu kısım nüfus payını arttıramamış. Trakya'da şu kısım nüfus payını arttıramamış. Buralar ise nüfus paylarını arttırmışlar. En önemli olan şey, şu göbeğin ortasına bakın, burası bizim şehrimizin o 5 kilometresi var ya, orası da nüfus payını arttıramamış.

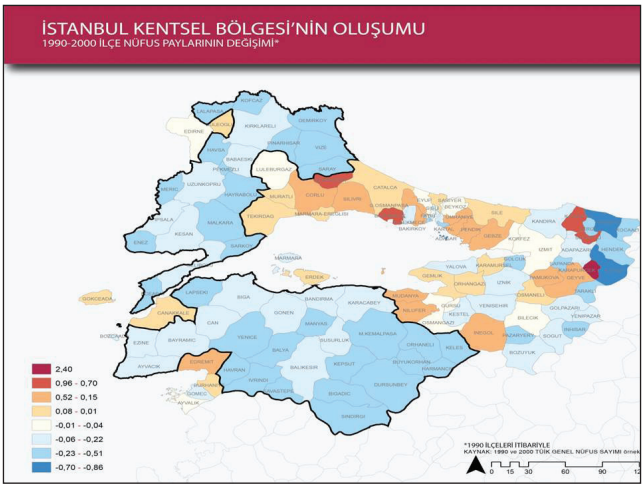

Etrafı büyüdükçe bu ortada nüfus payını arttıramayan ilçelerle oluşabilecek rantla, o ilçelerin bugünkü rant düzeyi arasında bir fark var. Biz ona şehir iktisadında rant makası diyoruz. Bu şehir bu şekilde büyüdüğü sürece de rant makası giderek açılıyor. Açılıyor, açılıyor, açılıyor ve artık sonunda taşınamaz bir hale geliyor. Bu taşınamaz hale geldiği zaman da neler oluyor? Şimdi şu haritaya bakınız, bu çok zor üretilmiş bir harita, binlerce çok noktadan oluşuyor. Ama İstanbul'un tamamını görebilmemiz için buradaki lekelere bakmamız lazım. Şuradaki bu siyah lekeler çok küçük operasyonlarla birbirinin üstüne binmesinden oluşuyor. Bu haritanın üzerinde 2000-3000 toplu konut uygulaması var, bu Ağaoğlu'nun yaptığı şeylerden. Bu ne kadar üst üste yoğunlaşırsa bu lekeler, orada o kadar çok konut uygulaması var. Yani Taşyapı filan gibi şeyler, Mytown Ağaoğlu filan.

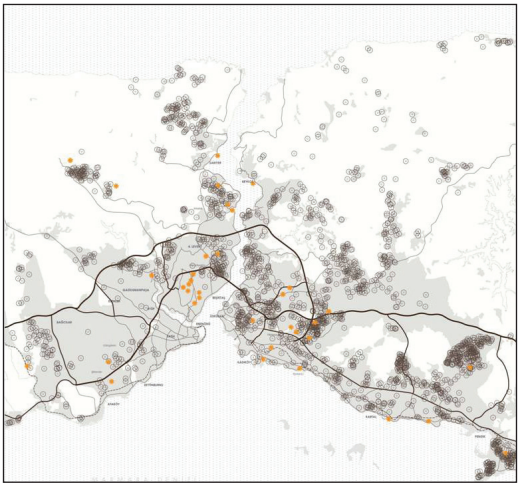

Şimdi bunların yoğunlaştıkları yerlere bakarsak, otoyolları, bu iki yolu birbirine bağlayan noktalarda yoğunlaşmışlar. Şurası bizim Taşoluk, fakat şehrimizin ortasında, bakın Kadıköy kısmı ve şu tarihi yarımada, şu birinci köprünün altındaki kısım boş. Biraz böyle baktığımız zaman, sarı ile gösterilenler kondominyumlar. Belki burada daha iyi görüyorsunuz, yoğunlaştığı yerler operasyonların, toplu konut operasyonlarının yoğunlaştığı bölgeler. Şunun ortası boş, yani iki yolun arası boş, yani kendi haline bırakıldığı zaman, bu bize gösteriyor ki bizim arazi pazarımız buralara gidemiyor. İşte gidebildiği yer Taşoluk, buraya gidiyor. Bunun haricinde bakın buralar tamamen bakir, bir iki tane küçük operasyon var. İşte bu mega projenin altındaki mantık iki şeye dayanıyor. Bir tanesi, nasıl yapalım ki şuradaki bölgede inşaat yapalım. Nasıl yapalım ki bizim arsa piyasasının hiç gidemediği bu tepedeki alanı açalım. O zaman iki boyutumuz var bu mega projede. Bir tanesi İstanbul'da mülkiyet parçalanması nedeniyle operasyon yapılamayan iki bölge Kadıköy ve Beşiktaş, kıymetli iki bölge ki bunun kıymeti metropoliten alan büyüdükçe artıyor, burayı arsa piyasasına açmak. İkincisi de şu tepede aksi halde arsa piyasasının gitmek istemediği bölgeleri inşaat alanına kazandırmak. İki tane önemli şey var. Şimdi ben az önce size bir rant makasında bahsettim. O rant makasını neye benzediğine dair bir küçük örnek vereceğim. Bakınız, az önceki örnek, yine bu Özgürlük Parkı'nın olduğu yer, sene 1982. Burası da malum ve meşhur meteoroloji arazisi.

Burada da meteoroloji istasyonu vardı, çocukluğumda buradan gökyüzüne balon atarlardı. Şimdi buraya yapılan operasyon, bu Marmaray'ın istasyonu buraya gelecek, tam şuraya. Özgürlük Parkı'nın büyük bir kısmı otobüs garajı ve transfer noktası haline dönüşecek bu operasyon sonunda. Ve şu anda bu bölgede yapılan inşaatın gölgelerini görüyoruz. Buradaki binalar sizi aldatmasın, bunlar 12-13 katlı binalar.

Şimdi bu göstereceğim şey temsili resim değil, bu şu anda inşa edilmiş vaziyette. Yani bunlar bir fiksiyon filan değil. Bunları burada aynen yaptılar. Bunlara Fourwinds deniyor, ben her taraftan baktım, hiç bir yerden dördünü göremiyoruz. Hep üçünü görüyorsun, dördüncüsü arkada kalıyor.

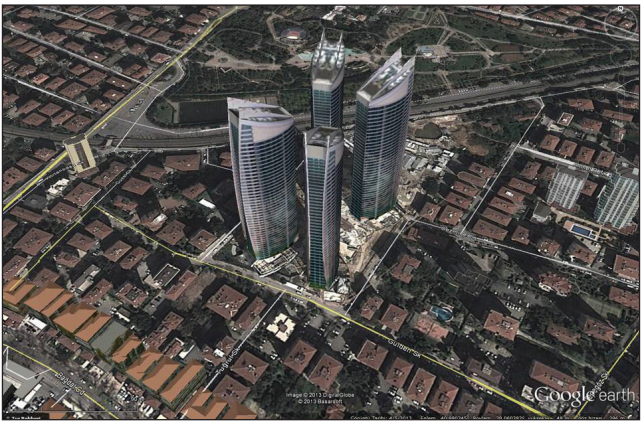

Bu adalardan, Mecidiyeköy'den gözüküyor. Sabah saydım, 60 kata yakın, 55-60 kata yakın binalar. Yani bu halihazır rant düzeyi ile bu alanın halihazırda kontrol ettiği rant düzeyi arasındaki makası gösteren bir gösterge. Bırakırsak ucunu bir şehir merkezinde dönüşüm olabilecek. Şimdi tabi öbür tarafta da Hürriyet Öğdül anlattı, diğer kısımda ise eğer mera kanununu, toprak kanununu, orman kanununu, bütün bu kanunları parantezi dışına alabilirsek kullanabileceğimiz geniş alanladır. Şimdi bu alanlar üzerinde mega projeler yapılıyor. Mega projelerden şehir içindekileri anlattım. Şimdi bu taraftaki, yani Trakya yönündeki, Trakya'dan İstanbul'a doğru yaklaşırken gördüğümüz peyzajı size biraz anlatayım. Bir sürü bina görüyoruz, inşa edilmiş. Fakat akşamleyin baktığımızda pek azında lambalar yanıyor. Yine İlhan

Tekeli'nin deyimiyle bunlar içinde iskân olmadan metruk gözüken, terk edilmiş gözüken yerler. Onların yerle ilişkisini kurmamıza yarayan bir tek şey var, sitelerin üzerinde "Bizimşehir, Güzeltepe" filan gibi işaretler de olmasa biz onların bir yer olduğuna dair bir algımız olmayacak. Bu mega projeler, işte bu tarafta üretilmiş ve henüz boş, kullanılmayan konutları kazandırabileceği gibi, değerini arttırabileceği gibi, bu projelerin yapılabileceği yeni fırsat yerler açabilir. Bu şekilde de kentin çeperinde büyük bir konut inşaatına tekrar yol açmış olur. Peki, bir iki tane soru var; biz bütün bu alanı bu şekilde doldurduğumuz zaman, 1870'lerde şekillenmiş mekânsal çerçevenin dışına çıkmış oluyor muyuz? Olmuyoruz, yine mekânsal çerçevenin içerisinde kalıyoruz. Bu mega projelerin özelliklerinden bir tanesi, ekonomik katkısını inşaat sırasında yaşıyorsunuz, 30-40 milyar Euro harcanırken herkes çalışıyor. Ama bu mega projeler bir gün gerçekleştiği zaman bunun bedelini İstanbul'da yaşayan insanlar ödeyecekler. Nasıl ödeyecekler? Kötü kaliteli hava soluyarak, çok uzun iş yeri konut yolculukları yaparak ödeyecekler ve de kent hakkı denen, insanları adlandırılması zor ama toplumsal olarak üretilmiş o ortamı terk ederek, bir çeşit konut silolarında yaşayarak ödeyecekler.

Ben size çerçeveyi çizmek istedim. Burada benim anlattığım olay herhalde 1960'lı yıllarda Doğu Marmara planını hazırlayan plancılar, Marmara Bölgesi için bir tane hızlı tren, bir tane Marmaray, bir tane lastik tekerlekli tren, dört yüz kilometre metro imkanları ile karşılaşmış olsalardı herhalde kendilerini darı ambarına girmiş bir tavuk gibi hissederlerdi. Böyle bir bolluk hiç bir şekilde tahayyül bile edilemeyecek derecede zengin bir şey. Peki, biz bunun nesini kullanmış olduk? Hiç bir şekilde kullanmış olmadık. Yani şehrin desantralize olması için hiç bir şeyini kullanamadık. Şimdi size bir iki tane fact ile figüre vereyim. Hollanda, Avrupa'nın nüfusu en yoğun ülkesi ve Hollanda nüfusu, Hollanda nüfus alanının %3'ünde yaşıyor ve bunun maliyeti de buradaki herkes üzerine emrivaki olarak şapkadan çıkarılan tavşan gibi sunuluyor. Bu müzakere edilmemiş bir sürpriz. Bundan sonra sizin böyle yaşamanız gerektiğine karar verdik. Niye, nereden karar verdik? Çünkü ekonomimizin durumu öyle icap etti. Bu cevapların en benzerini nerede bulabilirsiniz diye ararsanız, ben biraz aradım, Alis Harikalar Diyarı'nda var. Niye koşuyorsun diye soruyor tavşana, koşmazsam çünkü kraliçe 3 puanımı siler diyor. Şimdi kraliçe kim, niye konuşuyorsun, 3 puan niye gerekli? Bunların cevabı yok. Bu durumda tabii bizim mesleki alanda çalışan adamlar olarak önümüzde üçlü bir yol var. Bunlardan bir tanesi "business as usual". Bu ara bu modeller gidiyor; "ne yapalım, ben de mecburen kentsel döşüm yapacağız, mega proje yapacağız, bana da öğrettiler, burada iş buldum" şeklinde. İkinci yaklaşım yolu şu olabilir, benim vakti zamanında öğrendiğim planlamanın burada tabutuna çivi çakılıyor, hiç bir şeye benzemiyor. Yani burada yapılan şey planlama diye öğretilen şeyin içeriğine, her tarafının üzerine yumurta kırmak demektir. Yani bunun hiç bir tutulacak tarafı yoktur. O zaman ben şöyle bir tutum takınabilirim; "bana öğretilenler doğru, bu dünya yanlış". O zaman bana öğretilenler doğru bu dünya yanlışsa, bu dünyayı bana öğretilenlerin şekline getireyim. Ne yapabilirim? Dava açabilirim, hukuken bir yaptırımı varsa eğer. Ve bu da beni meslek adamı olmaktan giderek çıkararak, bir çeşit hukuk ve yürütmeyi durdurma uzmanı haline getirebilir. Fakat eğer bakarsak bunun da çok fazla getiri düzeyi yok. Üçüncü yol; "acaba ben bu durumda nasıl bir alternatif dünya kurabilirim?". Bu alternatif dünya da belki İlhan Tekeli'nin söylediği

gibi bunun mutlaka bir demokratik boyutu var. Bir insan onuruna, yurttaş onuruna, haysiyetine yakışır bir ortamda yaşama hakkı talebi bence çok önemli bir şey. Demokraside bu mutlaka göz ardı edilmemeli. Bir de mesleki bir tarafı var. Biz bu durumu acaba nasıl düşünebiliriz? Kısaca ben orada bir şeyler söyleyip bitirebilirim. Şimdi burada bu alternatifi düşünürken kendimizi düşünmemiz lazım, bireyi ve içinde yaşadığımız toplumu yeni baştan şekillendirmemiz gerek. Eskiden bilim felsefesinde üç problemin metodolojik çözümünün olmadığı, felsefi çözümünün olduğu söylenebilirdi. Bunlardan bir tanesi bireyin tanımı, öbürü toplumun tanımı, öbürü de ölçek meselesi. Ölçek, hangi, ölçek? Zaman içerisinde bize öğretti ki, ölçek dediğimiz şey aslında bireyler ve toplumun arasında kurduğu ilişki içinde üretiliyor. Ölçek bunlardan bağımsız bir değişken değil. Ölçek her dönemde yeniden üretiliyor. Birey dediğimiz şeyin ise tanımı çok faklı, dört tane farklı birey tanımı söyleyip bitireceğim. Bunlardan bir tanesi eylem teorisinde bir "özne" olan birey. Özne; her şeyi bilen, bilişsel kapasitesi sonsuz, dünyayı anlayıp kavrayıp kendine hatta rakip tayin eden bir adam. Psikolojide özne, insan hümanizmin çok temel bir öznesidir. İkincisine literatürde ben ajan kelimesini buldum, "agent" vekil gibi. Yani, bir şeyi taşıyıcısı anlamında. İçinde bulunduğumuz sosyal yapıların, özelliklerini, gereklerini yerine getiren. Burada Marksistler özneyi, kendi iradesine bağlı olmayarak içinde bulunduğu sosyal yapının geleneklerini yerine getiren, taşıyan ama bu konuda da değiştirme şansı çok fazla olmayan bir kavram olarak tanımlarlar. İşte buna "agent" deniyor; vekil, taşıyıcı, aktarıcı, durumun mantığını taşıyan. Bunun içine bankacıları vs. sokabiliriz. Üçüncü birey tanımı ise "aktör". Aktör bir senaryoya bağlı olarak çalışıyor ama her seferinde, performans yaptığı zaman o senaryoyu yeniden yorumlayabiliyor. Yani aktör ile agent arasında bir özerklik farkı var. Aktör olmaya çalışmak önemli. Dördüncüsü çok önemli bir şey, bu mega projeleri düşünürken yeni baştan düşünmemiz gereken bir şey, bu da dil bilimde eyleyen, "aktant" diye bir şey var. Eyleyen kavramı, hem bir aktörü içeriyor, hem de insani olmayan, mekânsal ve toplumsal kapitali, fiziksel yapıyı içeriyor. Bu durumda artık bireyimiz bir etten kemikten oluşmuyor, aynı zamanda o birey kontrol edebildiği, ilişkide bulunduğu bütün yapısal çevre ve toplumla, kapitalle beraber geliyor. Bu problemin çözümü zannediyorum, biz bunu görürüz görmeyiz başka bir şey ama, önce aktör olmayı, sonra bu aktörlerin demokratik bir süreç içerisinde aktant olmasında yatıyor. Hürriyet Öğdül'ün söylediği bu çevre hakları, yani insani, kendilerini temsil etme şansları olmayan, lobicilik şansı olmayan kuşların, balıkların, böceklerin haklarını da arayabilecek bir çerçevenin kurulması gerekiyor. Yoksa durum pek parlak gözükmüyor. Çok teşekkür ederim.

TOPLUM-İNSAN AÇISINDAN MEGA PROJELER

Ayfer Bartu Candan

Bu toplantıya davet ettikleri zaman benim Murat Hoca'ya ilk söylediğim şuydu, bu güne kadar o kadar çok anlattık ki dilimizde tüy bitti. Hala bunları dinlemek isteyen varsa tabii gelir anlatırım. Ben epey uzun zamandır şehir meseleleri üzerine çalışan sosyolog ve antropoloğum. Burada anlatacaklarıma bir kısmınız aşinadır, bir kısmınızı da zaten tanıyorum, daha önce başka platformlarda, başka panellerde mutlaka duymuşsunuzdur ama yine tekrarlayacağım bunları. Bildiğim şeylerin üzerinden gitmek de daha rahatım diye düşünüyorum. Şimdi ben bu "Mega Projeler ve İstanbul" diye konu başlığını duyduğum zaman biraz irkildim, çünkü ben mega projeler üzerine çalışmadım aslında. Sonra gönderilen notta mega projeler tanımı diye bir yer vardı. Orada yeteri kadar geniş tanımlandığı için biraz rahatladım. Yani aslında bizim İstanbul'da yaşadığımız bir sürü dönüşüm faaliyetini mega projeler olarak tanımlamak mümkün ve bu tanım benim hoşuma gitti. Şu anlamda, illa böyle devasa projeler olması gerekmiyor, ki onlar da var (üçünü havaalanı gibi), aslında insan ölçeğini gerçekten zorlayan projeler bunlar ve bunları bu kadar dehşete kapılıp dinlememizin bir nedeni de o herhalde. İnsan ölçeğinin ve hayalinin çok ötesinde şeyler. O paralar filan, dilimizin dönmediği bir takım paralar, hektarlar, şunlar, bunlar... fakat İstanbul'da bugüne kadar bitmiş olan ve hala da sürmekte olan bazı projeler de yine mega projeler. Ben yine konut projeleri üzerinde durmak istiyorum. Şimdi İstanbul'da yapılan kentsel dönüşüm denen şeyin önemli bir kısmı da konut projeleri. Bunların bir kısmına gecekondu dönüşüm projeleri deniyor, afet için yıkılıp tekrar yapılan, deprem için deniyor. Bu iş her ne nedenle olursa olsun önemli sayıda insan İstanbul'da yer değiştirmek zorunda kalıyor ve bence bunun da ölçeği mega. Bugüne kadar İstanbul'da bu yeni bir şey mi? Değil, ama ölçeği bence daha büyümüş durumda. Ben de mega projelerin bu panel için hazırlanan metinde de bu tanımına biraz sadık kalarak, daha da iyi bildiğim bir alan olduğu için, üçüncü havaalanı vs. değil ama kentsel dönüşüm içinde yapılan bir takım konut projelerinden, özellikle gecekondu dönüşüm projelerinden bahsetmek istiyorum. Aslında biraz kısa tutmaya çalışarak üç konu üzerinde duracağım, belki tartışma kısmında tartışırız. Bir tanesi biz neden bu kadar kıyamet koparıyoruz? Dilimizde tüy bitti diyoruz. Nesi var? Böyle şahane dünya, Türkiye, yeni zenginler deniyor, konut sorunu çözülecek deniyor, şu deniyor, bu deniyor. Böyle kâğıt üstünde şahane şeyler, biz niye tepiniyoruz o zaman diye bir soru var ortada. Erdoğan da zaten bunu soruyor, sizin derdiniz ne? Benim ilk üzerinde durmak istediğim şey neden bu kadar kıyamet koparıyoruz? En önemli şeylerden bir tanesi bu işin kaybedenleri kim? Bir kısmımız bu işin kaybedenleri olduğunu düşünüyoruz. Yani herkes zenginleşmeyecek, herkes için şahane hayatlar vaat edilmeyecek bu şehirde. Ve önemli bir kısmımız da bu işin gerçekten kaybedenleri üzerine konuşuyoruz. Bu işin kaybedenleri kim ve neyi kaybediyorlar? Gerçi konuşmanın sonunda söyleyeceğim şeyi şimdi söyleyeyim, aslında hepimiz kaybediyoruz bence. Çünkü nasıl bir şehirde yaşayacağız, nedir bu şehir? Ama şimdi bu işin kaybedenleri kim ve neyi kaybediyorlar, onun üzerine bir şeyler söylemek istiyorum. İkincisi, bu alanda çalışanlar olarak, kendimi de buna katarak söylemek istiyorum, daha az sorduğumuz bir soru var, bu işin kazananları kim? Ve bu sadece inşaat şirketleri değil, biz onları konuşup duruyoruz, işte şu dilimizin dönmediği bir

takım paralar kazanıyor filan ama bu inşaat şirketlerinin dışında da bu işin kazananları var. Ve bu insanlar hala bence yine çok rasyonel bir biçimde AKP'ye oy vermeye devam edecekler. Bunda da hiç şaşıracak bir şey yok. Bu işin kazananları kim ve onlar ne kazanıyorlar? Bu daha az sorduğumuz bir soru ama bence çok önemli bir soru. Bunu yerel siyasete ve aslında kentsel muhalefet biçimlerine bağlamak istiyorum. Bunda tabii akademinin rolü, başka herkesin rolü var ama burada önemli bir kısmımız akademide olduğu için bunda akademinin rolü ne olabilir? Farklı kentsel muhalefet biçimlerini örgütlemekte ve yerel siyasetle olan ilişkisini kurmaktayız, bu kadar bilgi üretiyoruz, ancak, bir taraftan mazur görün tabirimi ama kendimiz çalıp kendimiz söylüyoruz. Şimdi burada söylediğim birçok şeyde hepimiz hemfikir olacağız. Gün bitecek, gayet memnun ayrılacağız panelden. Ne olacak sonra? Bunu yıllardır konuşuyoruz. Şimdi kendimiz söyleyip kendimiz oynamaktan başka bir şey yapabilir miyiz? Veya içimiz daralacak ve "çok fena bir şehirde yaşıyoruz, belki de yaşamak istemiyoruz burada" deyip de mi ayrılacağız? Şimdi bu üç konu; kaybedenler kim, kazananlar kim ve kentsel muhalefet ve yerel siyasetle ilgili neler söylenebilir? Şimdi bu işin kaybedenleri ile başlarsam eğer, onda yine bildiğim bir şeyden yola çıkıp, bizim Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji bölümünden meslektaşım Biray Kolluoğlu ile birlikte 2007-2008 yıllarında yürüttüğümüz bir araştırmadan örnekler kullanarak, aslında çok net ve biraz hafif de utanarak, sosyolojiye giriş dersi niteliğinde bir anlatım yapacağım. Zira bizlerin sosyolojiye giriş dersinde bile örnek olarak kullanmaktan utanacağımız şeyler oluyor İstanbul'da. Son derece öngörülebilir şeyler oluyor ve bizim araştırmada da, insan şöyle bir hisse kapılıyor, bunu bulmak için bu araştırmayı yapmamız mı gerekiyordu? Bu çalışma bir toplu konut projesinde, gecekondu dönüşüm projelerinden birinde yaptığımız bir çalışma. Olimpiyat Stadı'nın yanında, şu anda Ağaoğlu'nun bir projesi olarak var olan, Ayazma gecekondu bölgesi ve onun yanı başındaki Tepeüstü gecekondu bölgesi ile ilgili bir araştırma. Bu gecekondular yıkılıp burada yaşayan insanlar TOKİ'nin inşa ettiği Bezirganbahçe Toplu Konutları'na yerleştiriliyorlar. Bu toplu konutlar TOKİ'nin dar gelirliler için inşa ettiği konutlar. İnşaat kaliteleri de son derece kötü. Böylesi bir yerinden edilme de, benzerleri gibi mega bir proje. Şimdi oradan bir iki örnek vermek istiyorum. O projede işin kaybedenleri çok netti. Kentsel dönüşüm projelerine özellikle gecekondu dönüşüm projelerine baktığımızda ve bu projeler ilk nerelerde başladı diye baktığımızda; Ayazma ve Sulukule çıkıyor karşımıza (ki Sulukule gecekondu dönüşüm projesi değildir, 5366 sayılı tarihi alanların dönüştürülerek korunması ile ilgili bir yasa ile dönüşmüştür). Kürtlerin ve Romanların yaşadığı bu yerlerin ilk seçilmiş olması çok tesadüfî olmasa gerek, şehrin güçsüz ve yumuşak karnı bunlar. Bu dönüşümler yaşandığı ve bu kadar insan yerinden edildiği zaman ortalıkta çok ses çıktı mı? Özellikle orta sınıflarda, üst orta sınıflarda? Kimsenin umurunda olmadı. Yoksul Kürtler mi, tabii yıkılsın, gitsinler, şehirden gitsinler, kimsenin umurunda olmadı. Romanlar mı, zaten temizlensin, kimsenin umurunda değil. O zaman çok da ses seda çıkmıyordu. Orta sınıf ve üst orta sınıflarda şimdi daha ses çıkıyor. Neden şimdi daha ses çıkıyor? Çünkü kentsel dönüşüm Bağdat Caddesi'ne geldi. İlk tepkim şu oldu doğrusu: müstahak, şimdi ne olduğunu anladılar. Kendi başına gelmeyince kimsenin sesi çıkmıyor. Sulukule'de neredeydiniz, Ayazma'da neredeydiniz? Şimdi o yüzden bu kentsel dönüşümün buralarda başlaması tesadüfî değil. Şimdi Ayazma'ya dönüğümüz zaman burası bir gecekondu yerleşimi. Jean François Perouse'un burası ile ilgili tarihi ile ilgili yazdığı yazılar var.

2007'de yıkılıyor olimpiyat stadının etrafını temizleyeceğiz, olimpiyat köyü yapacağız diye. Yıkılıyor burası ve buradaki insanlar, Tepeüstü'nde yaşayan daha çok Karadenizli ağırlıklı bir nüfusla birlikte Bezirganbahçe toplu konutlarına taşınıyorlar, taşındırılıyorlar, başka çareleri yok. TOKİ ile anlaşma imzalıyorlar. Yıkılan gecekonduların parası genellikle 8000-10.000 TL'ye sayılıyor, standart kafadan bir rakam. Bu insanlar 20 sene boyunca ayda 200-250 TL ödeyecekler TOKİ'ye. Erdoğan da o dönem gururla bunu anlatıyordu, ne ki ayda 200-250TL, 20 sene içinde ev sahibi olacak bu insanlar diye. Şimdi yine sonda söyleyeceğimi başta söyleyeyim, bu işin aslında kentsel dönüşüm meselesinin, özellikle gecekondu projelerinin kaybedenleri bu bizim toplumsal tabakalaşma dediğimiz, şehirdeki farklı sınıfların en altta kalanları. Bu en altta kalanlar kimler? Kent yoksullarının da yoksulları. Bunlar kim İstanbul'da? Özellikle 1990'lardan itibaren baktığımız zaman, bunlar zorunlu göç ile İstanbul'a gelmiş Kürtler. Şimdi bunun farkı ne? Kent yoksulluğu İstanbul'da yeni bir şey değil, her zaman bu kentin yoksulları oldu. Göç de yeni bir şey değil İstanbul'da. Yine affınıza sığınarak, biraz sosyolojiye giriş dersi niteliğinde ama, İstanbul'da uzun yıllardır bizim gördüğümüz, özellikle sanayi ile birlikte gördüğümüz göçün türü neydi? Daha çok zincirleme göç dediğimiz, yani önce evin erkeği gelir İstanbul'a, hemşehrilerini bulur. Bir iş bulur, kafasını sokacak bir gecekondu bulur, yerleştikten sonra ailesini getirir; zincirleme göç diye buna diyoruz. Yazları aile ile birlikte köye dönerler, köyden gelen erzak vardır, o vardır, bu vardır. İstanbul'un göç hikâyesi bu. Fabrikaların etrafında barınmak için gecekondular yapılır, barınma meselesi de böyle çözülür. Benim her zaman söylediğim şey, bu bir devlet politikasıdır. Kimsenin haberi olmadan insanlar oraya ev yapacak filan değil. Gecekondu denen şey, özellikle ilk yıllarında bir devlet politikasıdır. Devletin konut politikasıdır gecekondu. Yoksa bu kadar büyük gecekondu mahallelerinin oluşması mümkün değil. 1990'lardan sonra gördüğümüz göç çok başka türlü bir göç. Bu zorunlu göç dediğimiz şey, yani insanların özellikle bu güneydoğudaki savaşla birlikte köyleri boşaltılarak, insanların bir daha geri dönecek köyü olmamacasına kendilerini attıkları, şehirlere bir göç süreci. Şimdi bu göç edenlere bakarsak büyük bir çoğunluğu Kürtlerdir. Şimdi bunlar şehirlere geldiği zaman çok başka bir mekanizma işliyor. Daha önce gelenler yerleşmiş şehre, çoğunlukla başka bir etnik kökenden geliyorlar. Gecekondu mahallelerinin önemli bir kısmı apartmanlaşmış ve aflarla ev sahibi olmuş insanlar. Ve buraya Kürtler kiracı olarak geliyorlar ve içine girecekleri, o bizim network dediğimiz ağlar yok artık. Şimdi Ayazma da biraz böyle kurulmuş bir yer, yine kendi ağlarını orada oluşturuyorlar ama bu tür bir göçle gelmiş bir gruptan bahsediyoruz. Şimdi bu insanların dönecek yerleri yok, geldikleri yerle kurabilecekleri bir destek mekanizması da yok. Şimdi bu insanlara, biz biraz de romantizm ekleyerek, "niye direnmediniz" diye sorduk/soruyoruz. Çok net verdikleri bir cevap var; sen Türksün, direnirsen direnişçi olursun, biz Kürtüz, biz direnirsek terörist oluruz. Yani direnmek mümkün değil Ayazma'da. Ayazma yıkılıyor, Bezirganbehçe'ye taşınmak zorundalar. Tamam, şimdi taşınıyor bu insanlar, peki bu insanlar kim? Şimdiye kadar bir takım haritalar gördük, biraz ete kemiğe büründürmek istiyorum. Kim bu insanlar? Genellikle, iş bulabiliyorlarsa, tekstilde, mobilyada geçici işler bulan, çoğunlukla bir iki işte çalışan ve aylık geliri, bizim yaptığımız görüşmelerde şanslı olanlar 1000TL, 1100-1200 TL geliri olanlar, evlerden bahsediyoruz. Burada üç-dört kişi çalışıyor ve bir kaç işte birden çalışılıyor. Ben bu Bezirganbahçe toplu konut projesini AKP'nin ilk çılgın projesi olarak değerlendiriyorum. Şimdi durum şu; siz bir

takım Kürtleri ve bunlardan nefret eden bir takım Karadenizli göçmenleri alıyorsunuz, Bezirganbahçe'ye yerleştiriyorsunuz. Yan yana bloklarda bunlar komşu oluyorlar. Bezirganbahçe de etrafı MHP ağırlıklı bir mahalle. Şimdi bu bana göre çılgın bir proje. Tahmin edin ne oluyor orada? Millet birbirine giriyor. İşte toplu konutlar basılıyor, bayrak astın-asmadın, milli maçlarda kavgalar çıkıyor, öbürleri öbürlerinin evini basıyor, vs. Şimdi böyle bir çılgın proje içinde bu toplu konutlara yerleştiriliyorlar bu insanlar. TOKİ ile bir anlaşma imzalıyorlar, ayda 200-250 TL verecekler. Şimdi bunlar bu 200-250 TL'ye bu bağlamın dışında baktığınızda Erdoğan'ın dediği gibi "ne ki". Ama şimdi Bezirganbahçe gibi bir yerde çok basit bir aritmetik var. Bu insanların geliri 1000-1200 TL, şanslı olanların. Bunun 200-250 TL'sini aylık TOKİ'ye verecekler. Bunun pazarlığı yok, anlaşma imzalanmış, oraya verilecek. Şimdi bütün diğer giderler de artık formalize olmuş durumda sabit. Elektrik var, doğalgaz var, site aidatı denen bir şey var. Bunları topladığınızda 600 TL gibi sizin hiç bir pazarlığa mahal olmayan sabit gideriniz var. Geliriniz 1000 TL, geriye kalıyor 400 TL, en az dört kişilik nüfustan bahsediyoruz, bunlar geri kalanı ile de geçinecekler. Dediğim gibi, biz böyle bir örneği sosyolojiye giriş dersinde bile anlatmaya utanırız. Ne olur böyle bir durumda? Bu insanlar artık burada yaşayamazlar. Ciddi baskıdan dolayı yükselen şiddeti, milletin birbirinin boğazında olmasını bir kenara bırakın. Şimdi ne oluyor bu işin sonunda? Bu insanlar bu paraları ödeyemedikleri için (çünkü iki ay üst üste bu parayı veremediğiniz zaman çıkmak zorundasınız evden), orada yaşamak istemedikleri için (çünkü herkes birbirinin boğazında) yaşama olanakları kalmıyor. Üçüncüsü de bu insanlar Ayazma'da da yoksuldu, orada ne yapıyorlardı? Bezirganbahçe geçince ne değişti? Tamam, bu sabit giderleri var. Değişen çok önemli bir konu ve bunu bütün dar gelirliler için yapılan toplu konutlarda görüyoruz, şehirde yoksulları ayakta tutan mekanizmalar bunlar, neredeyse bir gün içinde ayaklarının altından çekiliyor. Nedir bu mekanizmalar? Şimdi bu insanların geliri belli, sabit giderleri de her zaman olmuyor gecekonduda. Gecekonduda gittikleri bir bakkal var, bakkal büyük ihtimalle kendi köylerinden bir bakkal. Bu veresiye sistemi var, yine sosyolojiye girişte çok anlattığımız bir kredi sistemidir veresiye sistemi dediğimiz. Neye dayalı? Belli bir güven ilişkisinin üzerine dayalı. Gidiyorsun bakkala diyorsun ki "ben param olduğunda vereceğim", tamam, yaz deftere. Şimdi TOKİ konutlarında böyle bir sistemi devam ettirmek mümkün değil. TOKİ içinde bir süpermarket var, veresiye alışveriş yapılmıyor orada. Çıktınız dışarıdaki mahalleye, mahalledeki bakkalla böyle bir ilişkiye girmek istiyorsunuz, paranız yok ve bakkal MHP'li. Şimdi Kürt gelecek o adama diyecek ki ben veresiye senden alışveriş yapmak istiyorum. O ilişkiyi kuramayacağı bir sosyal ağın içinde buluyor kendini. Veresiye sistemi yok. Bu insanları Ayazma'da ayakta tutan şeylerden bir tanesi pek beklemediğimiz bir şey. Ayazma'daki bahçeleri ekip biçebildikleri yerler. Bezirganbahçe'ye taşındıkları anda bunun adı peyzaj oluyor. Kimse hiç bir yeri kullanamıyor. Çimler ekiliyor, güller ekiliyor ve sonra insanlar oralara biraz oturmaya çalıştığında, orada bir şey ekmeye başladığında 2 metrekare çimin etrafını tel örgü ile çeviriyorlar, "burada peyzaj yapılıyor" diye. İnsanların kullanabilecekleri alanlar yok. Yaşayanlar bunu çok net söylüyorlar: "Aynı parayla ben Ayazma'da karnımı doyurabiliyorken, Bezirganbahçe kelimenin tam anlamıyla aç kalıyorum, çünkü paran varsa alışveriş yapabilirsin, yoksa bütün gün bol şekerli çay ile idare etmeye çalışırsın". Şimdi bunları, yani gelirler aynı olan kent yoksullarını şehirde var eden mekanizmaları, bu şahane toplu konutlara taşındırdığınız anda yok etmiş oluyorsunuz. Bu insanların hiç bir koşulda

burada yaşamaya devam etmesi mümkün değil. Dediğim gibi, şahane sosyologlar olmanıza gerek yok bunu görebilmek için. Çok önceden öngörülebilir, hesap ortada. Şimdi ne oluyor? Bu insanlar yavaş yavaş oradan ayrılmaya başlıyorlar. Tepeüstü'nden gelenler ayrılmıyor, biraz daha durumları iyi. Onların tek umudu "şu Kürtlerin" buradan gitmesi, gitsinler ki Tepeüstü'nden gelenler orada rahat rahat otursunlar. Ayazma'dan gelenlerin, en azından bizim tanıdıklarımızın, hemen hemen hepsi oradan ayrılmış durumdalar. Nereye gidiyor bu insanlar? Trakya, Tekirdağ, başka organize sanayi bölgesinde akrabalarını buluyor, ya da başka Kürtleri buluyor, başka bir gecekondu kuruyor. Şimdi olan ne? Bütün bu gecekondu kentsel dönüşüm projeleri nasıl sunuluyor? İstanbul'daki konut sorununu çözecek projeler olarak sunuluyor ve kâğıt üstünde baktığınızda kim buna karşı çıkabilir? Ayazmada yaşam koşullarının düzeltilmesine kim aslında karşı çıkabilir değil mi? Kâğıt üstünde gayet şahane görünen projeler, pratikte insanlara "kim ne yer, ne içer, nerede yaşar" şeklinde baktığımızda aslında kent yoksullarının, yoksulların da yoksulu, sosyal tabakalaşmanın en altında olan insanların kentte tutunamayacakları projelere dönüşüyor. Konut sorununu da çözmüyor. Şimdi burada Dalan dönemi ile bir karşılaştırma yapmayı ben çok anlamlı buluyorum. Ben de yaşlandım, Dalan döneminde de çalışmıştım. Dalan'ın Tarlabaşı yıkımlarında ne hukuk umurundaydı, ne de yasalar. Hiç öyle yasa masa çıkarmıyordu, yasa yoktu ortada ve Dalan'ın her zaman dediği "ben size rağmen yapacağım burayı" idi. Mimarlar Odası'na: "Ben önce bir yıkacağım, siz isterseniz gidin mahkemeye" ve "size rağmen yapacağım bunları" diyordu. Bu AKP dönemine baktığımız zaman bence çok önemli bir fark var. Bir tanesi, yani daha retorik olarak söylenen, "bunu sizin için yapıyoruz" deniyor insanlara. Yani "konut sorununu çözmek için yapıyorum" diyor ve aslında bir takım insanların konut sorununu da çözüyor. Tepeüstü'nden gelen insanların konut sorununu çözüyor bir taraftan baktığımızda. Diğer önemli bir fark Dalan dönemi ile, Hürriyet Öğdül'ün de gösterdiği, inanılmaz bir hukuk dili ve yasalarla sarıp sarmalıyor. Yine kâğıt üstünde aslında bunların hepsi hukuka uygun görünüyor. O yasa olmazsa bu yasa, kıyı kanunu değilse afet, afet değilse deprem, o değilse bu, bu değilse o, şeklinde. İnanılmaz bir hukuk mücadelesi diyor ya Murat Güvenç, kolay gelsin. Hukuk değil bunun mücadele alanı çünkü önce yasalar çıkıyor ve kâğıt üstünde bunların hepsi yasal. Şimdi böyle bir süreçte bu işin kaybedeni kim? Kent yoksulları, yoksulların da yoksulları. Bu insanlar İstanbul'da barınamıyor, bir sürü yapılan çalışmada da başka toplu konutlarda da gördüğümüz bu. Bu aslında kent yoksullarının yer değiştirmesi, aslında dolaylı olarak kent yoksullarının şehir dışında sürüldüğü projeler bunlar. Ama bunu direk mi yapıyor, Dalan gibi mi yapıyor? Hayır, dolaylı olarak ama bu aslında o kadar önceden öngörülebilir bir şey ki, bu insanların burada yaşayamayacağı çok belli. Bu yapılıyor. Şimdi bu işin kaybedenleri bu insanlar. Bu insanların konut sorunu çözülmüyor, bir taraftan yer değiştirmiş oluyor.

Şimdi kazananları kim, başta söylediğim gibi bence çok az sorduğumuz bir soru. İnşaat şirketleri, firmalar, şunlar, bunlar, evet onlar büyük paralar kazanıyor ama asıl bu işin alt orta sınıflar arasında da bir nevi kazananları var. Konut projelerinden memnun olanlar ve bir grup insanın konut sorununu da bu anlamda çözüyor bu projeler. Bu işin bir diğer kazananları da daha üst orta sınıf ve orta sınıfdır. TOKİ sadece dar gelirli gruplara toplu konutlar yapmıyor. Daha lüks inşaat dediği, Ağaoğlu ile birlikte başka gruplara da yapıyor bu inşaatları. İnsanların önemli bir kısmı da

bundan memnun, bundan kazanıyor aslında. İşte yeri daha kıymetlenen insanlar, tüm bu mega projelerden de rant kazanacağını düşünen insanlar, aslında bütün bu sürecin kazananları. Şimdi yine bu kazananlarla ilişkili, yine bizim üzerinde çok konuşmadığımız bir konuya değinmek istiyorum. Mega projelerde konuştuğumuz konular içerisinde göç yolları dendi, doğal kaynaklar dendi, vs. Aslında bütün bunlar İstanbul'da yeni şeyler değil ve bu kadar da şaşırmamamız lazım. Daha küçük bir ölçekte bunlar kapalı sitelerde yıllardır yaşanan şeyler. Kimse de bu kapalı siteleri bir şehir sorunu olarak problematize etmiyor. Şehir sorunu dediğimizde, bütün şehir sosyolojisi derslerine bakın, aman gecekondular, ah şu gecekondular olmasa, şu, bu, filan. Burada anlatılan şeyleri, doğal kaynaklar, şunlar, bunlar baktığımız zaman bunlar daha küçük ölçeklerde kapalı sitelerde yaşanıyor. Kapalı sitelerin bütün yerleşim alanlarına baktığınızda, Ömerli barajının etrafı, bilem nenin orman arazisi, şunlar, bunlar... bunlar doğa miti içinde sunulan ve estetik olarak şöyle güzel, böyle güzel diye sunulan kapalı siteler aslında İstanbul'un bütün bu doğal kaynaklarını sonuna kadar tüketen konutlar, yerleşimler. Ama o kadar az ki kapalı sitelerin yarattığı tahribatı bu şekilde problematize eden çalışmalar. Şimdi şu örneği vereyim size, bu kapalı siteler tek tek konutlar değil, Murat Güvenç'in haritada gösterdiği gibi öbek öbek. Göktürk dediğiniz yer, kapalı sitelerden oluşan bir yığın, artık ona ne diyeceğimizi bilemiyoruz, yani tuhaf bir yer. Sokak yok, bir kapalı site öbürünün yanında. Akfırat böyle bir yer, Çekmeköy böyle bir yerleşim. Buralara baktığımız zaman, Çekmeköy yine şahane orman içinde. Orman içinde dediğiniz yer, orman kesilip içine yapılan siteler aslında. Ve bu doğa mitini de biraz deşmek gerekiyor. Şimdi inanılmaz bir ehlileştirilmiş doğadan bahsediyoruz. Gidin Çekmeköy'deki kapalı sitelere, yapay çimler, bunların inanılmaz bir bakım maliyeti var, bunlarda kullanılan kimyasallar var. Çekmeköy'de kapalı bir siteye gittiğimde balkonda oturuyoruz. Böyle yapay bir gölet, çimler, inanılmaz bir çöp yok etrafta. Böyle çok tuhaf bir şehir anlayışı, neyse ona şimdi girmeyeceğim. Ve de tuhaf bir doğa anlayışı aslında. Şimdi balkonda oturuyoruz, arkası orman, ön tarafı orman değil çünkü kesilmiş, o site yapılmış. Şu dikkatimi çekti benim, bu kadar orman deniyor, böcek yok, kuş yok, o yok, bu yok. Peki, kuşlar nerede? Böcekler nerede? Şimdi bu siteye, sonradan sıradan bir uygulama da olduğunu öğrendim, kuşlar balkonları pisletiyor diye orada yaşayanların şikâyetleri üzerine site yönetimi bir karar alıyor. Sadece kuşların duyabileceği, o tuhaf ses çıkaran aletler konuyor sitenin çeşitli yerlerine. Yapay göletler, inanılmaz sular, müthiş bir şehrin doğal kaynaklarını tüketen yerleşimler bunlar. Bunlar, dediğim gibi mega projelerde bizi ürküten şeyler aslında ve halen İstanbul'da var olan şeyler. Bizim buralardan da başlamamız gerekiyor diye düşünüyorum.

Bu konuyu daha yerel siyaset, kentsel muhalefet ile ilişkilendirdiğimiz zaman, şöyle bir, ikiyüzlülük dersem biraz ağır kaçar diye düşünüyorum da, paradoks mu diyelim? Daha mı kibar olur? Şöyle bir örnek vereyim, orta ve üst-orta sınıflardan da insanlardan koştur koştur sıraya giriyorlar, Bağdat Caddesi'nde Taşyapı'nın yaptığı binada ev almak için sıraya giriyorlar. Şimdi bu çelişkili bir siyaset, öyle diyelim kibarca. Kentsel muhalefet böyle bir yerden çıkmaz. Bu sistemi besleyen şeylerin siz bu kadar parçasıysanız, bu kadar içindeyseniz ve bunları bu kadar yeniden üretiyorsanız, buradan bir kentsel muhalefet çıkmaz, çıksa da inandırıcı olmaz. Siyaseten de inandırıcı olmaz diye düşünüyorum ve buradan da bir muhalefeti

örgütlemek bence hiç samimi bir şey olmaz. Şimdi deniyor ya; "bütün bu yolsuzluklar ortaya çıktı, artık AKP'nin sonu geldi, oy verenler vermez" şeklinde. Verir, ben yerel seçimlerde pek bir fark olacağını düşünmüyorum. Neden olmayacak? Bunu birçok insan yazıp çizdi. Yine Bezirganbahçe'den örnek vereyim size. Yolsuzluklar konusunda gidip görüşmedim oradaki insanlarla ama yapılan başka bir takım araştırmaların üstünden okuduğumda, yolsuzluklar da burada konuşulan konular için o kadar mega ki, insanların gündelik hayatına değmeyen konular. Fakat değen şeyler devam ediyor; AKP aşevleri açıyor mahallede, kadınlara bilmem ne kursları yapıyor ama bu insanların gündelik hayatlarındaki dertleri de bunlar zaten. Yani bizim de telaffuz edemediğimiz bilmem kaç milyar dolar, yani neyse o para, hiç birimizin hayatında o anlamda bir değişiklik yok ki. Bu insanların hele hayatında hiç yok. Günde 15 saat çalışıyor, tekstil atölyesinde, mobilyada, genç yaşta, orası burası, beli sakatlanmış şekilde oturuyor. Ve evet, o mahalleye açılan aşevi o insan için daha önemli.

MEGA PROJELER

Moderatör Ersen Gürsel

Değerli konuklar,

Panelimizin sabahki bölümünün hepiniz için verimli geçmiş olduğunu umarım. İkinci bölümde de birbirinden değerli konuşmacılarımız var.

Bu oturumunu başında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünden genç arkadaşlarımız İstanbul Serbest Mimarlar Derneği adına hazırlamakta oldukları Mega Projects İstanbul adlı önemli bir projenin ön tanıtımını yaptılar. Bizim dernek olarak bu projeden beklentimiz şuydu:

"Mega" adı altında irili ufaklı ne kadar proje varsa duyduğumuz, basında okuduğumuz, bunları İstanbul coğrafyası üzerinde yerleştirererek, birbiriyle ilişkilerini ve bunların yatırım alanı büyüklüklerini ve bir bütün olarak İstanbul'u nasıl etkileyeceklerini görmek ve herkesin rahatlıkla kullanacağı interaktif bir site oluşturmaktı. Bu projenin oluşmasında katkısı olan öncelikle Haydar Karabey'e, Murat Tülek'e, Sevil Şeten'e çok teşekkür ederim.

Herhalde siz de farkındasınız son zamanlarda İstanbul üzerine gerçekleştirilen panel ve konferansların sayısı neredeyse geometrik bir artış gösteriyor. Gün geçmiyor ki, bir başka İstanbul konferansından haberdar olmayalım. Bunun, yaklaşan seçimlerle ilgisi de olabilir tabi, ama ben, elimizden kayıp gitmekte olan bir kenti yakalama çabası, belki de telaşı içindeyiz diye düşünüyorum.

Daha öncesi de ayrı bir tartışma konusu ama, İstanbul kenti, en azından Cumhuriyet döneminden bu yana doğru bir planlama içinde gelişmedi. Bu nedenle yanlış kentleşmenin ve kontrol edilmeyen bir iç göçün tüm bedellerini ödedi. Ancak tek tesellimiz, bütün yıpranmışlığına rağmen geri dönülmez bir noktaya gelinmemiş olmasıydı.

Oysa son yıllarda İstanbul'la ilgili verilen kararlar, çok büyük ve geri dönülmez bir etki yaratma gücüne sahip. Bir kısmı "Mega" olarak tanımlan devasa projeler, hem İstanbullular hem de uzmanlarda ciddi alarm zillerinin çalmasına neden oldu. Kanal İstanbul'undan, kuzey ormanlarının tahribine, deniz doldurarak miting alanı oluşturmaktan, tüm kentin alı veriş merkezleriyle doldurulmasına, Galataport'tan Haliçport'a, uzayıp giden bir liste..... Kenti yüzyılların ötesinden günümüze taşıyan, doğal, tarihi ve mimari kimliğini yok sayarak geliştirilen bu projelerin önemli bir kısmı, kentin nazım planında bile yer almıyor. Almadığı gibi, birbirinden bağımsız eklektik projeler olarak ve edindiğimiz izlenime göre Büyükşehir Belediye Başkanının da bilgisi dışında gelişiyor. Herhalde aklımıza İstanbul kentini kim yönetiyor diye bir soru geliyor.

Merkezi idarenin kararlarına teslim edilen İstanbul kentimiz, her yeri inşaat arsası olarak gören yatırımcıların doymak bilmeyen iştahına teslim edilmiş oluyor. Ada veya parsel bazında yapılan mevzii imar planı değişiklikleri ile yeşil ve kamusal alanlar teker teker, ekonomik değer üreten inşaat alanlarına dönerken, konut, işyeri,

otel ve alış veriş merkezine dönüşürken, rantın nasıl daha da arttırılacağı planlanıyor ama, bu rantın kamuya nasıl döneceği gündeme bile gelmiyor.

Rantın kamusal alanlara dönüşü nasıl olmalıdır? Bu konudaki bugüne kadar hiç tartışma yapılmamış olması önemli bir eksiklik olduğunu düşünüyorum. Sabahki oturumda üç konuşmacı kısa da olsa kent hakkı üzerine söz etti. "Acaba bu kent hakkı sorununu, sosyal algı veya kimlik alanında mı yoksa fiziksel mekan alanında mı aramalı" konusunu tartışmalıyız.

POLİTİKALAR VE SERMAYE AKTARIMI - KÜRESEL SERMAYE

Yaşar Adanalı

Merhaba, öncelikle Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'ne teşekkür ediyorum bu panel için. Bana düşen mega projeler; aslında birçok boyutu var, görüyoruz sabahtan beri herkes başka bir ucundan tutuyor ve birbiriyle ilişkili aslında bu süreç. Bana düşen kısmı biraz daha politikalar ve küresel sermaye ilişkisiydi. Ben de ona göre bir şeyler hazırlamaya çalıştım. Haliyle politikalar deyince politikacılar, sermaye deyince sermayedarlardan bağımsız düşünemiyoruz bu mega projeler fenomenini. Ben bu fotoğrafı, 2011 genel seçimlerinden sanırım sonraydı, Haliç'te bir AKP binasının karşısında bir otopark var, oradan geçerken çektim, oldukça sarsılmıştım. Mega projelerle ve mega vizyonlarla aslında 2011 genel seçimlerinde aslen karşılaştık; genel seçim aslında bir anlamda kentselleşmişti. Tamamen kentsel projeler üzerinden, yani ülkenin ihtiyaç duyduğu yapısal reformlardan çok, kente yapılan mega projeler üzerinden bir siyaset ve oy talebi önümüze sunulmuştu başbakan tarafından. Seçim sonrası bir siyasi kampanyanın mezarlığı gibi, ardı ardına sıralanmış "İstanbul hazır, hedef 2023" görselleri duruyordu ve çok sarsılmıştım. O zaman biz bu mega vizyon ve mega projelerle tanıştık. Bugün ise siyasetin gerçekten merkezinde mega vizyon ve projeler var, ama siyasi krizin merkezinde var. İşte görüyoruz nasıl bir krizle karşılaştığımızı. Vizyonun, projenin ve kente yapılan müdahalenin çapı, etkisi büyüdükçe krizin de aslında çok ciddi anlamda derinleştiğini, İlhan Hoca'nın sabah bahsettiği demokrasi krizinin aslında nasıl kentten çıktığını, bu seçimlerden sonra çok daha net bir şekilde görmekteyiz. Bugünün rahatlığıyla artık bakarsanız eğer bu kriz patlamasaydı, muhtemelen bu mega projeler seçim kampanyasında daha çok dile getirilecekti. Şu anda gelinen süreç, mega projeleri fazla dillendirmeden oradan çıkan yolsuzluk iddiaları ya da kriz iddialarını nasıl aklarız, nasıl toparlarız, nasıl başka yerlere çekeriz gibi bir hal aldı. Bu açıdan bugünkü konferansın özellikle önemli olduğunu düşünüyorum. Burada İstanbul'u ben çok hızlıca, bir meganın, mega meganın hayatımıza girmesi sürecini, bir küreselleştirme, İstanbul'u pazarlamak ve klonlamak diyelim, 3 aşamada ele alacağım. Sonra bir eşitsiz coğrafi gelişmenin, görsel sosyolojisine birkaç projede bakmak istiyorum. Sonra da bir mega projeler ağıyla, ağ haritasıyla tamamlayacağım.

Şimdi tabii bu mega projelerde balon şişiyor ama bir yandan da bir gerçeklik var, İstanbul gerçekten son dönemde küreselleşiyor, yani bu küresel kentler denildiğinde bir yükselme söz konusu, en azından veriler bunu söylüyor. İstanbul'a artık daha önce hiç olmadığından daha çok turist geliyor. İstanbul'a gelen turist sayısı nerdeyse 1,2 milyar nüfuslu Hindistan'a gelen turistin iki katı. Yani on milyonun üzerinde turistin geldiğini görüyoruz. En fazla ziyaretçi sayısı artan destinasyon. En fazla toplantının düzenlendiği 9. şehir konumunda. Bu da aslında siyasi etkisini bir anlamda gösteriyor. Emlak yatırımları için Avrupa'da 1. olduğuna dair raporlar çıkıyor, yani bu kriz ortamında o veriler biraz aşağılara düştü, ama yine de böyle bir pazarlama ve bir anda da gerçeklik zeminine kentimiz sahip. Küresel kentler liginde de bu alfa, beta, gama diye 1.,2.,3. kentler sıralandığında, alfa içinde alfa xx içinde yer alıyor. Yani böyle kentleri birlikte okuduğumuzda gerçekten İstanbul sıyrılıyor.

Burada mevcut politikalar buna ne kadar eklemlense de aslında kendiliğinden İstanbul'un potansiyelini vurgulamak açısından da önemli. Yani, İstanbul'a insan akıyor, İstanbul'a sermaye akıyor. Milyarderler şehri İstanbul, bu çok yazılıyor. Forbes'un yaptığı çalışmaya göre İstanbul şu anda dünyadaki en fazla dolar milyarderinin yaşadığı beşinci şehir. Şimdi bu iyi ve önemli bir vurgu, çünkü biz dünyanın refah seviyesi en yüksek beşinci ülkesi değiliz, ya da İstanbul refah seviyesi en yüksek beşinci şehir de değil. Ama en zenginlerin yaşadığı beşinci şehir. Şimdi böyle bir şehirdeki güç ve sermaye konsolidasyonunu düşündüğünüzde buradaki yapılacak mekansal müdahalelerin, mega projelerin doğrudan bizim gibi aslında milyarları olmayanların hayatına etkisi önemli bir siyasi planlama, mimari sorun olarak önümüze çıkıyor. Ve en zengin yüz listesine baktığımızda, bu ilginç mesela, diğer dünya zenginleri ile kıyasladığımızda, Türkiye'nin en zenginler listesinde gayrimenkul ve inşaat sektörü, enerjiden hemen sonra geliyor. Yani aslında doğrudan bir rant ekonomisi ile insanların zenginleştiğini, zaten zenginlerimizin kendisine baktığımızda görmekteyiz. Parantez olarak da 31 OECD ülkesi içindeki toplumsal eşitsizliğin en yüksel olduğu ülkeden bahsediyoruz. Hani böyle bir yerde en zenginlerin yaşıyor olması çok da şaşırtıcı değil. Istanbul'un şimdi tamam kendiliğinden bir sermayesi – insan akışı söz konusu, bir yandan da İstanbul bu vizyon çerçevesinde pazarlanıyor, pazarlandığına tanık oluyoruz. Dokuzuncu kalkınma planında İstanbul öncelikle bölgesel, sonra küresel finans merkezi olacaktır deniliyor. Yani bir şekilde bir akış var oraya doğru gidiyor ama olacak mı, kalkınma planında bunu koyduğunuzda bir şekilde bir şeyler ortaya koymanız gerekiyor. Mega etkinlikleri de bir anlamda bu küresel kent yapma içinde düşünmekte fayda var. Geçen sene belki de yapılmıştı, olimpiyatlar etkinliği, ya da THY'nin harcanan halkla ilişkiler bütçesi gibi. THY üzerinden yaratılan böyle bir İstanbul imajı, dünyanın havayolu merkezi olma gibi. İstanbul Kalkınma Ajansı'nın İstanbul'u nasıl bilgi özetini sunduğuna baktığınızda ortaya çıkan başlıklar aslında oldukça şey anlatıyor. Ekonomik dirençlilik diyor mesela, yani direnç kısmının özellikle tartışılması gerekiyor, ne kadar dirençli, bunun altını nasıl dolduruyor? 216 milyar dolarlık GSMH ile İstanbul büyük bir ekonomi, doğru. Ve 25 Avrupa ülkesinden daha büyük, yani şimdi ulusal ölçekten kent ölçeğine, bunu ulusal ölçeğe yaslamak, öyle bir küresel kentler düşünülüyor. İstanbul'u öyle bir ülke içinde konumlandırma, ilginç ve bu kadar büyük bir ekonomiye sahip olması tabii ülke içindeki eşitsizlik içinde düşünüldüğünde bu da önemli. İkinci başlık girişimcilik ve yatırım diyor ve orada da doğrudan yabancı yatırımın akışı vurgulanıyor. Bu da çarpıcı bir istatistik aslında. 2007-2012 yılları arasında Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımın %25'i İstanbul'a geliyor. Şimdi bu acayip bir oran. Çünkü ekonomik model olarak doğrudan yabancı girişi sınırlı da olsa bizim gibi gelişmekte olan ülkelerle kıyasladığımızda, bu modelin aslında işlemediğini görüyoruz. İstanbul'a geliyor, İstanbul'dan da damlamıyor başka yerlere, yani bu sorgulanması gereken ama ilginç bir nokta. Mega projeler başlı başına bir başlık. İstanbul'u dünyanın en büyük havalimanı merkezi yapacağız, Kanal İstanbul yapılıyor, Galataport projesi gibi projeler İstanbul'un şeyinde özellikler olarak sunuluyor. Finans, Uluslararası Finans Merkezi projesi vurgulanıyor. Turizmdeki işte bu popülerlik öne çıkartılıyor ve gayrimenkul; İstanbul gayrimenkul yatırımında rakipsiz vurgusuyla ortaya konuyor. Şimdi bu vizyona baktığımızda aslında üreten, araştıran, geliştiren bir kent vizyonunu göremiyoruz. Hani burada daha çok ne var, büyük bir ekonomi var, e nasıl olmuş o ekonomi, işte

inşaat ve gayrimenkul ve mega projelerimiz var, finans merkezi olacağız, nasıl olacak, finans merkezi projesi yapıyoruz. Hani Ağaoğlu yapıyor onu, o zaman finans merkezi olacağız. Turizm, insan geliyor zaten, gayrimenkulde de Avrupa'da cazibiz. Neden cazibiz? Gayirmenkul raporlarına baktığımızda evet cazibiz, ama risk almak istiyorsanız diyor mesela, Avrupa yatırımcılarına hitap eden raporlarda biraz riskle oynamak istiyorsanız İstanbul'a gidin, segment yani daha güvenli yatırım yapacaksanız Berlin'e, Avrupa'daki belli yerlere gidin. O riskin zaten ne kadar ciddi bir risk olduğunu da birkaç haftadır görmekteyiz. Haliyle dediğimiz gibi üreten, araştıran, geliştiren bir şey yok. Bir yandan da bu küresel kentler tartışması içinde İstanbul sanayiden henüz arınmış değil, şimdi ekonomik bir sektör olarak %26-27'lik bir yer tutuyor sanayi. İstihdama baktığımızda %36. Şimdi böyle bir dönüşümde, sanayiyi icra edemeyen bir dönüşüm vizyonunda sanayi sektöründen geçinen insanlar ne olacak sorusu oraya çıkıyor. Bunu da aslında çok güncel örneklerden görüyoruz, işte "Şişecam işçisi direndi ve kazandı" deniyor, dendi, 2013'teki örnek. Aslında kazanmadılar, özlük haklarını alıp başka bir şehre gitmek konusunda bir uzlaşma oldu ama artık Şişecam İstanbul'da yer almayacak, üreten bir şehir olmayacak. Orada bir arsa kazanmış oldu İstanbul. İşte direnkazova, bunun gibi popüler örnekler daha geneli makro ölçekteki dönüşümle birlikte düşünmek gerekiyor. Peki desantralize olan sanayinin yerine ne geliyor, işte özel proje alanları, Bakırköy 46, Ağaoğlu'nun o çok tape'lik şeyi, kulesi. Mimari bir şeylerle rantı yükseltilen, imar hakları arttırılan ve özel proje güvencesi altında gerçekleşen eski bir sanayi alanındaki proje. Yani bu küresel kent vizyonumuzda aslında olmayan bir şey, İstanbul'un küresel kentleşmesi biraz böyle bir tablo. Şimdi bir yandan da sadece küreselleştirme vizyonu, bir yandan da pazarlama adına yürüyen bir süreç. Yani milyarderler şehri milyarderlere pazarlanıyor. Bu Aralık ayının başında bir emlak fuarı gerçekleşti CNR fuar merkezinde, Emlak 2013, oldukça ilginç. Bundan sonra emlak fuarlarını ilgilenenlerin takip etmesini isterim. Bu bahsettiğim mega projelerin, ki yaklaşık 100 tane proje vardı, hepsinin orada modelleriyle zaten gayrimenkul projeleri sergileniyor. Şimdi emlak fuarı dediğiniz şey neden ilginç, çünkü bir kentte yapılan tekil projeler var, bir de bu tekil projeleri fuarda satmaya çalışıyorsunuz. Aslında bir kent üretiyoruz, ürettiğimiz kenti birilerine satmak istiyorsunuz. Yani bu birçok açıdan zaten sorunlu. Şimdi başka bir sorunlu nokta da fuara baktığımızda, 3 dilli bir fuar; birinci dil Türkçe, ikinci dil Arapça, üçüncü dil İngilizce. Ama peki ben mesela bayağı bir vakit geçirdim, ağırlık olarak Türkçe ve Arapça'nın öne çıktığını, çünkü beklenen yatırımcıların körfez ülkelerinden geldiğini ya da gelmesinin beklendiğini görüyoruz. Özellikle bir şirket çok ilginçti, Gürler Gayrimenkul diye. Şimdi biz burada kumullarımız gidiyor, kuzey, yeni şehir, köprü güzergahını, köprü yapıyor ya bakan, köprüyle kurtaracağız, ormanlara bir şey olmayacak deniyor da, orada şöyle kitapçıklar var. Üçüncü Köprü ve Kanal İstanbul güzergahında, İstanbul'un geleceğinde yatırım fırsatını keşfedin, diyor. Direkt de oraya biraz önce gördüğümüz yeni şehrin görseli ve videosu konuyor. Video dönüyor orada, bakın bizim arsa stokumuz buradadır deniyor, ve şey, broşürler bir Türkçe, çok küçük bir İngilizce, muhtemelen google translate, bir de Arapça, Arapça'sı da muhtemelen kötüdür diye tahmin ediyorum. Böyle yüzlerce broşür, orada sürekli dönen bir video da işte bu üçüncü havalimanı, yeni şehir, kanal güzergahı ve işte bunun etrafında yatırımdan siz de sebeplenin diyor yani. Tabi bizim orada bir arkeolog gibi kente ne oluyor gibi bakmamıza gerek yok, zaten fuarda açmış

standını, ÇDP'de kimse gitmeyecek denilen yerler pazarlanıyor. Bu özellikle ilginçti, ama işte bu bütün projelerin yani orada sergilenen bütün projelerin aslında bir şeyiydi, ortak noktasıydı. Yani İstanbul gayrimenkul projeleri; yatırımcı Türkiye'de yok, neden Türkiye'de yok, yani arsa dengesine göre yapılmıyor ki, İstanbul'da bu kadar konut alacak insan yok, yani milyarderler şehri de, hepimiz milyoner değiliz, öyle bir sıkıntı var. O yüzden de satış ve daha büyük rant için yurtdışından gelecek yatırımcıya muhtaçsınız. Aynı fuarda diğer çok büyük alan kaplayan, hatta en büyük standa sahip olan şirket Ağaoğlu İnşaat'tı. O da ilginç, o da böyle sırf fuar için özel kitapçıklar çıkarmış. Sadece Arapça, sadece körfez ötesini hedefliyor. Buradaki kitapçıklarda da bu mega projelerin kendi projesi arasındaki mekansal ilişkiyi zaten doğrudan gösteriyor işte üçüncü köprü orada olacak 1453 de orada, diyor. Biz bakınca Maslak 1453 projesi ne kadar yakınmış haritada diyoruz, Ağaoğlu da diyor bak ne kadar da yakın, hatta ben daha da kuzeye gideceğim demeye getiriyor. Hani bunun bir siyasi vizyonun sonucu olduğu ve arkasında bir hükümet güvencesi, devlet güvencesi olduğunun vurgusunu da yine aynı kitapçığın içine koyuyor. Hani şirket yöneticisi ile ülke başbakanı el sıkışırken fotoğrafı çekiliyor. Onu da satış kataloguna koyuyor yani bu nasıl bir mesaj veriyor? Benden alanın sırtı yere gelmez, ya da bu kazandıracak bir yatırımdır mesajını size veriyor. Ve tabii ilginç, bu fuardaki Ağaoğlu'nun şeyinden sorumlu başkan yardımcısı, satış koordinatörü, ortada gördüğünüz kişi, o anlatıyor işte fuarda ne kadar heyecanlı olduklarını, bu fuar bizim gözbebeğimiz diyor, biz diyor bu fuara akın akın uçaklarla körfez ülkelerinden yatırımcıları getiriyoruz. Yani bir önümü açın, açarsanız 100 milyar doları kendim getireceğim diyor. O ne demek istediğini anlatıyor. Diyor bizim Maslak 1453 diye bir projemiz var, yabancı yatırımcının gözdesi durumunda, bütün dünya buradan almak istiyor diye onun promosyonunu yapıyor. Hani ilginç bir şekilde biz de burada şeyi yapıyoruz, Maslak 1453 işte planlara aykırı, aşırı emsal almış, ormanlara baskı getiriyor diyoruz, o da bütün dünyanın gözdesi, bütün dünya buradan almak istiyor, böyle bir ikili promosyon söz konusu. Başka ne projeleriniz var diyor spiker, o da ona, şimdi diyor asıl uluslararası finans merkezi çıkacak, inanılmaz bir proje. İlginç bir şey aslında, İstanbul'u dünya finans merkezi yapacak, onun bir teknolojik altyapısıyla bu finans sistemine entegre olacak gibi düşünürken aslında bir gayrimenkul yatırım projesi, spekülasyon öğesi olduğunu, projeyi geliştiren müteahhit için çalıştıran pazarlamacı eleman tarafından öğreniyoruz. Tabii aynı fuarda Ağaoğlu'ndan sonra belki en büyük alanı kaplayan TOKİ. Emlak fuarında TOKİ'nin ne işi var diyebilirsiniz, sosyal konut ve toplu konut yapan, kamu yararı için kurulmuş bir şirketin orada ne işi var? Bir de orada gerçekten kentsel dönüşüm projelerini anlatıyor, hani fuar izleyicisi körfezin ve dünyanın farklı yerlerinden gelen yatırımcılar, bir anlamda burada TOKİ toplu konut projelerini anlatıyor. Böyle ilginç bir durum var, şimdi bu İstanbul pazarlama sadece İstanbul'daki yabancı yatırımcıya dönük etkinliklerle olmuyor, hepsi 2013 yılında gerçekleşmiş başka etkinlikleri de biz gördük. Kuveyt'te uluslararası emlak fuarı, aynı projeler oraya taşınıyor. Bu sefer oradaki yatırımcılara hitap ediliyor, işte Cannes şehri, emlak – gayrimenkul fuarı düzenleniyor, orada bu sefer bizim kentsel dönüşüm projelerimiz pazarlanıyor. İşte Derbent projesini görüyorsunuz, orada bir şehrin belediye başkanı ve yatırımcısı projeyi gösteriyor, ilginç olan tabii o sırada, modelin gösterildiği sırada Derbent'te yaşayanların projeden haberi olmaması. Aslında, hocanın bahsettiği demokrasi krizi biraz böyle bir kriz. Ya da Londra'da uluslararası gayrimenkul ödüllerinde bizim kentsel yenileme

projelerimiz tanıtılıyor. Hani bu da ilginç, kentsel yenileme projesinin gayrimenkul ödülleri ile ne ilişkisi olabilir sorusu sorulabilir. Bu Kuveyt uluslararası emlak fuarı sırasında gene orada bulunan bir müteahhit, çok ilginçti, kendi mesajında gayrimenkulü Türkiye'nin petrolü olarak nitelendiriyor ve bizim petrolümüz Türkiye'yi dünyada 17. sıradan 10. sıraya zıplatacak şey bizim gayrimenkulümüzdür diyor. Sonrasında şöyle bir mesaj veriyor, "Kuveyt'teyiz, hava süper, her yer para kokuyor, burada sermayenin gireceği en sağlıklı yer Türkiye". Gayrimenkul geliştiricisi proje geliştirdi aynı zamanda. Proje de tabii ki fikir ve reklam olarak gelişiyor, onun aynı şekilde gelişeceğinin garantisi yok. Üçüncü olarak daha önce iki tane ada geliştirilmiş, üçüncü olarak Sultan Ada projesi, tam bizim diğer Prens Adaları'nın devamında yapılacak, yeni şehir kurulacak, havalimanı olacak kendine ait. Ve işte böyle manzarası Tarihi Yarımada, bütün İstanbul, tam deprem kuşağında, yani bu işte petrol böyle bir petrol diyor, tam taşı toprağı altın, taşı toprağı petrol, veya denizi petrol. Sermayeyi çekelim gibi bir vizyon sunuyor aslında. Yani bu şey açısından, tabii karikatür gibi bu ama, bir açıdan da değerli yani bu mega proje dediğimiz şeyin ne kadar gayrimenkul ile iç içe geçtiğini, İstanbul küreselleşme ve pazarlamanın birbirini beslediğini ve bunun da aktörlere nasıl sirayet ettiğini göstermesi açısından önemli. Dolayısıyla böyle kendi projelerini yaptığında işte Habertürk'te, orada, burada ekonomi programlarında program alıyor, gidiyor orada birazcık daha konuşma, kendi reklamını yapma fırsatı oluyor. Ama bizim de içinde bulunduğumuz paradigmayı anlatmamız açısından değerli. Şimdi bunun daha da karikatür versiyonu da siyasetçilerde çıkıyor. 2009 yerel seçimlerinde Çeşme Belediye Başkanı aday adayı, birkaç yerde paylaşmıştık, görmüş olanlarınız olabilir. Yani sadece Murat Hoca'nın dediği gibi başka yerlerde dinozor parkı yapıyorlar da adamcağız Çeşme'yi Dubai yapmak istemiş. Şimdi işin ilginci o zaman daha "çılgın" retoriği yoktu, şimdi çılgın retoriği 2011'de girdi, bu seçimlerde yerel seçimlerde biraz daha görmüşsünüzdür, Yozgat'ta bir aday adayı, ifadesiz bir arkadaş, adı da Satılmış Erdoğan, tabii ki aday gösterilmedi. Dev projelerle geliyordu, Yozgat'a çağ atlatacaktı. Dev proje dediği yine dinozor parkı değil ama işte Taksim'de bir tünel projesi var, oradan esinlenmiş, bundan önceki seçimlerde tabii demiş, kendisi harita mühendisi, ondan anlıyorum diyor, çılgın proje diye Yozgat'ın merkezindeki meydanda trafiği yeraltına tünellerle indiriyor, bunu tanıtıyor, aday adayı Satılmış Erdoğan Bey. Bunlar aslında baktığımızda bir yerden bir ilham alıyorlar ve birbirleriyle bu vizyonun böyle iletişim içinde olduğu bir şey var, güncel durum söz konusu, onu iyi düşünmek gerekiyor; biz işte İstanbul 2023 diyoruz, hedef 2023 diyoruz. Aslında bölge ve de körfezden yatırımcı bekliyoruz. Körfeze gittiğinizde orada da 2023'leri var işte, Kahire'nin 2050'si, Mekke'nin 2020'si, Abu Dhabi 2030, Amman 2025, bu büyük vizyonlar, aynen başka bölgedeki şehirlerde de halka ya da yatırımcıya sunuluyor, pazarlanıyor ve bu vizyonların aslında birbirinin içinde olduğu ve birbirlerinden öğrendiklerini, siyasetçi ve yatırımcıların da böyle bir vizyonlar dünyasında kendi vizyonlarını genişlettiklerini ya da daralttıklarını vurgulamak gerekiyor. Bu vizyonlar çok uzun erimli vizyonlar gibi gözükse de aslında bugün gerçekleşen dönüşüm, o yönde adım adım ilerliyor, bu gelişen inşaatlardan gördüğümüz. İstanbul'da Amman'da, Beyrut'ta, farklı yerlerde böyle bir dönüşüm bu vizyonlar çerçevesinde günbegün yaşanıyor. Şimdi işin ilginci, mesela Mekke'deki çarpıcı dönüşüm, hatta Mekke'nin yönü şaştı yorumları bile yapılıyor. Gerçekten de böyle bir mega proje, bu her anlamda mega proje, yani bugün sabahtan beri

konuştuğumuz her şeyi içinde barındıran ve kütle, ölçek, değer anlamında yaptığı etki bakımından bir mega proje. Bunun olabiliyor olması zaten bu coğrafyada sınırları da gösteriyor, nereye kadar esnetebileceğinizi, yaptığınız müdahaleleri... Şimdi bu projeyle ilgili Mekkeli Prens Halit Al Fayzal bize şöyle bir açıklama yapıyor, yani tabii ki soruyorlar nedir kardeşim bu diye, gökdelenler her yerde diyor, sadece Mekke'de de değil, benim için hacıları ağırlamak, onları rahat hissettirmek, bir tarihi anıtı korumaktan daha önemli. Yani bu bir gerçek, bu gerçekle yüzleşmemiz gerekiyor. Bu işin detayına indiğimizde aslında onun da bir gayrimenkul projesi olduğunu görüyorsunuz, yani bir ağırlama, daha çok sayıda hacı adayı gelsin, dini görevlerini yerine getirsinden ziyade, m² m² satılan mülkler, bu şekilde pazarlanan reklamlar, altında büyük AVM'ler, yani bu aslında hacının rahatından ziyade paralı hacının parasını da alalım gibi bir şey olduğunu görüyorsunuz ki bu da bu bütün mega proje ve gayrimenkul ilişkisini göstermesi açısından önemli. Şimdi tüm bu kentler aslında bu vizyonlar çerçevesinde ilerliyorlar ve gelmek istedikleri yere gelmişler, bugünden aslında örnek var. Dubai. Yani Dubai'nin bugünü aslında belki İstanbul'un hiçbir zaman gidemeyeceği bir gelecek. Ama öyküdüğü, olmak istediği yeri gösteriyor. Çünkü Dubai artık arazi geliştirmiyor, Dubai okyanusta yeni dünyalar yaratıyor. Bizim ona en yakın yaklaştığımız şey, işte Yenikapı'nın çıkıntısı. Dubai'nin literal anlamda dünyaları var, örneğin Schumaher gidip Küçük İsviçre'yi alıyor, bizimkinin bir çıkıntısı var, ama onun bile düşünün mega etkisini ve bizi burada bütün meslek insanlarını ne kadar rahatsız ettiğini. Olmak istediğimiz ya da götürmek istediği yer bizi işte planların ve diğerlerinin böyle bir şey. Bu fenomene, yarışan küresel kentler ve özellikle bölge ölçeğinde birbirine benzeyen kentlere Ali Rauf Dubaizasyon diyor. Duymuşsunuzdur, Dubaileşmek, yani kentlerin birbirlerine bakarak aldığı forma Dubaizasyon diyor ki gene bizim aslında sabahtan beri tek tek değindiğimiz özellikler öne çıkıyor. Şimdi onun birkaç tane kategorisi vardı, ben biraz daha çoğaltıp özetledim. Şimdi baktığımızda bir inşaata dayalı bir rant ekonomisi çok öne çıkıyor, yani kent dediğiniz yer aslında henüz realize edilmemiş fırsatlar ve karlar dünyasıdır. Hani "hücum" gibi, bir ikonografi yani vurucu olma, çarpıcı olma, daha farklı bir mimari, bağlam çok da önemli değil, ikonun kendisi önemli vurgusu çıkıyor. Bu "en" vurgusu gene hepsinde var. En büyük, en yüksek, en görünür gibi. Görkemli geçmişin restorasyonu diyor, yani geçmişi bir yeniden keşfedelim, tarif edelim, ondan sonra bugün o yeniden tanımladığımız geçmişi inşa edelim. O da bizim kendi geçmişimiz olsun diyoruz. Buradaki onun hali, Selçuklu Osmanlı mimarisi denen şey. Türkiye özelinde . Dubai özelinde bakınca farklı bir tanımlaması var, kendi görkemli geçmişleri, vs. Bu modelin gene bir olmazsa olmaz bileşeni primatopya yani özelleştirmeler ve kapatmalar ile yapılan uygulamaları da bu bağlam içinde ele almak gerekir. Yapılaşma olarak baktığımızda aslında evet sabah da gösterilen bütün projeler, kampus tipi yapılaşmalar, yani bırakılan projeler. Bu kampus hastanesi de olabilir, kampus teknopark da olabilir, havaalanı da olabilir, gated community, güvenli site ya da alışveriş merkezi de olabilir. Kampus mantığı, bunları da birleştiren otomobil merkezli bir şehirleşme, büyük altyapı projeleri, tüneller, kamusal ulaşıma da tabii yatırım yapılıyor, havaraylar, vs ama genel bir kentin birbirini bağlayan sistemi olarak bakıldığında otomobil merkezli yapılaşma. Böyle bir Dubaizasyon olarak formüle etmemiz mümkün. Şimdi bir önceki sunumdan ona ekleyeceğimi aslında biraz eksik kalan o dediğiniz peyzajın, daha doğrusu ekolojinin peyzaj öğesine indirgenmesi, bu özellikle gene Dubai gibi şehirlerde, çünkü çölde tamamen yapay

doğalar yaratmak durumunda kalıyorlar. Şimdi, bitirirken bu tabii önemli: kim kazanıyor, kim kaybediyor sorusu. Üzerinde çok uzun durmamız gereken, çok tartışmamız gereken bir soru ama, çok sevdiğim iki fotoğraf sanatçısının iki fotoğrafını görsel sosyolojisel olarak değerlendirdiğimizde, aslında çok şey söylüyor. Sonra da bu eşitsiz coğrafi gelişme dediğimiz kavramı birkaç farklı şekilde düşünmek mümkün. Üstteki Sao Paolo'dan, çok ünlü bir fotoğraf, eminim görmüşsünüzdür. Bu bir gecekondu mahallesinde bir güvenlikli sitenin yani ne kadar eşitsiz geliştiğini ve bir arada varlığını, ama bir arada var olmayan şeyi gösteriyor. Şimdi bu fotoğrafın çok benzerini İstanbul'lu bir fotoğrafçı, Serkan Taylan'ın bir fotoğrafı, aşağıdaki fotoğrafı Halkalı'da, şimdi bu bahsettiğimiz yapay adalar, yapay göller, sit alanında İstanbul Bosphorus deniyor, onun arkasındaki şey, gecekondu alanı. Şimdi bu kadar aslında, bu benzeşme dediğimiz, klonlaşma dediğimiz şeyin çok da görünür örneklerinin olduğunu vurgulamak gerekiyor. Çünkü merkeze, öncelik verildiği için, öne çıkan imgeler de çok benzeşiyor. Çok çarpıcı bir şey, ikili olarak görüyoruz. Bir ikili daha göstereceğim, o da çok benziyor. Yalnız bu eşitsiz coğrafi gelişmeyi en azından bir değil de üç seviyede düşünmek gerekiyor; bir bu küresel kentlerle uyuşan kentler dediğimizde aslında bir hiç yarışamayan kentler, dünyalar var. Baştan bir eşitsizlik yaratılmış oluyor. Yani sermayenin bu düzen içinde hiç gitmediği yerler var. Ondan sonra, sermayenin aktığı, o ulusal sınırlar içinde gene hiç gitmeyen bir eşitsizlik var, bunun da en çarpıcı örneği Van'la İstanbul karşılaştırmasında çıkıyor. Van'daki depremzedeler konteynırda kalırken, kiracılar çıkartılırken, biz burada bu projeleri, aşağıdaki gibi gösteriyoruz. Ya da geçen hafta bir baba sağlık hizmeti alamadığı için bebeği ölüyor ve sırtında çuvalda taşımak zorunda kalıyor. Dolayısıyla burası böyle bir ülke. Küresel kent, mega projeler, vs önce gerçeklikle bir yüzleşmek gerekiyor. Bir de işte böyle tam aynı mekandaki eşitsizliklerin bu kadar çarpıcı olması, yani bu coğrafi eşitsizlikler dediğimiz aslında bir fenomen. Bir de eşitsiz sosyal gelişmeden bahsedilmesi mümkün, şimdi bu da çok çarpıcı iki kare. Birbirine çok benzeyen, arkadaki biri Dubai'den, diğeri İstanbul'dan biri gene Serkan'ın fotoğrafı. Gene Halkalı, şimdi bu soldaki fotoğrafta şu arkadaki gökdelen aynı, fotoğraf aşağı yukarı ikonografi az önce bahsettiğimiz, iki taraftaki kişiler güzel üniformaları, bir tarafta göçmen doğrudan işçiler çalıştırılıyor Pakistan'dan, Hindistan'dan gelen göçmen işçiler, yeni kölelik düzeni deniyor, yani kendilerinin hiçbir zaman oturmayacakları yatırım amacıyla yapılmış planın belirlediği meskun olmadan metruk olan konutları inşa ediyorlar, onlar bu inşa sırasında barakalarda kalıyorlar ve aralarda da ayaklanıyorlar, maaşımızı almadık, bu parayla geçinemiyoruz, ailemize para yollayamıyoruz, ya da işte bu sıcakta klimasız ortamlarda çalışıyoruz gibi. Diğer fotoğrafta da İstanbul'un meskun olmadan metruk olan konutları, orda da bunun bizdeki fenomeni, yani modern dönem kölelik deniyor ona da, bizdeki de iş cinayetleri, inşaatta hayatını kaybeden işçiler, daha büyük mega proje yapan firmaların projelerinde daha fazla insan ölüyor, bunu da istatistiki olarak da görebiliyoruz. Bir diğer görsel, hani toparlaması açısından, Bezirganbahçe'den de bahsedildi, oradaki, Ayazma'daki dönüşüm, bayağı çarpıcı bir imaj, yani bütün o hem eşitsiz coğrafya, hem de sosyal değişmeyi aynı karede toplaması açısından çok çarpıcı, karanlıkta fazla gözükmüyor ama, bu Ekümenopolis belgeselindeki bir sahne. Şimdi orada, malum olimpiyat stadı megapole kondurulmuş, ondan sonra Ağaoğlu gitmiş oradaki mahalle gecekonduyu yıkmış, oraya MyWorld Europe'u kondurmuş. Orada yaşayanlar başka yerlere dağılmışlar, bir kısmı dağılamamış

falan. Şimdi orda bir aile var, eski Ayazma sakinleri, olimpiyat stadındaki bir konseri izliyorlar. Konser U2 konseri, biletleri herhalde şuana kadar İstanbul'daki en pahalı müzik organizasyonuydu. Şimdi uzaktan, o eski mahallelerin tepesinden olimpiyat stadındaki konseri izliyorlar, kendilerinin gitme şansı kesinlikle yok, o stat yüzünden muhtemelen kendi mahalleleri yıkılmış ve konserde küresel vicdanı çok geniş, zengin olduğu düşünülen U2, Bono var ve dünyadaki yoksulluğa dikkat çekiyor, İstanbullu izleyicilerin önünde. Bundan daha toparlayıcı bir imajı da ben düşünemiyorum.

Son olarak da bugün çok haritalar ve projeler gösteriliyor, bunu da toparlayalım, uzunca bir süredir kolektif olarak üzerinde çalıştığımız Mülksüzleştirme Ağları diye bir proje var, mulksuzlestirme.org'dan bilmeyenler, görmeyenler bakabilirler ama, tabii çok kısa bir tarihi oldu artık bu işin, hani Gezi'yle birlikte, Gezi Parkı'nda yapmaya başladık, aradan bir yıl bile geçmedi, kendi tarihi oldu, çünkü bu harita, bahsettiğimiz bu mega ve gayrimenkul projeleri, bunları geliştiren aktörler ve bu aktörlerin İlhan Hoca'nın bahsettiği demokrasi krizi, medya ilişkileri gibi konuları, bayağı bir toparlıyor. İsim isim üzerinde yer alan bir harita olması açısından ilginç. Yani mega istiyorsanız alın size üçüncü havalimanı projesi solda, onu yapan firmalar ağla birbirleriyle ilişki içindeler. En solda, ta bu Ağaoğlu'nun en uçtaki dönüşüm projesinin daha evvelki projesine dair aslında nasıl bir mekanizma içinde büyüdüğünü, yani kentin nasıl bu çerçeve içinde megasının, en megasından az megasına projelerin hangi aktörler tarafından paketlendiğini, bunlar olurken altından aslında ne hikayeler döndüğünü şu anda en azından bilme, görme, hatta dinleme şansımız bile var. Biz böyle en azından bunu hissedip zamanında tarihe not olarak düşmüş olmaktan da hani şahsen mutluluk duyuyorum. Son olarak bir alıntıyla bitirmek isterim proje vurgusunu, güzel bir alıntı, ismini telaffuz edemiyorum, Swngi … diyor ki "Master Plan'dan Mega Proje'ye dönüş için, bu fordist dönemin klasik politikaları olan bütüncül planın yaşadıkları krize karşın esnekliğin ve nokta atışı müdahalelerin avantajlarını muazzam bir sembolik kapasite ile birleştiren devasa simgesel proje, uygun bir alternatif olarak belirdi." Biz evet gerçekten de bu plandan projeye dönüşümün çok ciddi sancılarını bugün İstanbul'un üzerinde görmekteyiz, diyip bitireyim. Teşekkürler.

--

EKOLOJİ

Seher Demet Yücel

Merhabalar. Bugün sizlere kısaca mega projelerin İstanbul doğasını nasıl bir kıskaç altına aldığını, bazı örnekler üzerinden aktarmaya çalışacağım. Sabahki sunumlarda da, mega projelerin aslında birer devasa inşaat projesi olması dışında, çok daha farklı anlamlar içerdiği vurgulandı. İstanbul'un coğrafyasını tamamen değiştirecek bu projeler, İstanbul'un doğasını topyekün bir yok oluş ile karşı karşıya bırakacaktır. Aslında 1980'li yıllardan itibaren başlayarak, 2000'li yıllarda hızlı bir ivme ile İstanbul'un doğasının yok olduğu ve kentleşme sürecine girildiği görülmektedir. Ancak son dönemde yürütülen politikalar bu yok oluşu farklı boyutlara taşımaktadır.

Bu kapsamda, bugünkü sunumumda sizlere ilk önce doğa bağlamında yürütülen politik söylemleri ortaya koyarak, aslında bu söylemlerin gerçekteki karşılığının nasıl olduğunu göstermeye çalışacağım. İkinci olarak, Prof. Dr. Murat Cemal Yalçıntan yürütücülüğünde hazırlanan Tübitak projesi kapsamında, yapmış olduğumuz çalışmalar neticesinde üçüncü köprü inşaatı ile birlikte ortaya çıkan yol izinin doğayı nasıl tahrip ettiğini sayısal veriler ile ortaya koymaya çalışacağım. Ve en son olarak da mega projelerin hayata geçirilmesi sonucunda yaratılacak doğanın ekolojiye etkisinin neler olduğu göstererek gelecekte bizi nelerin beklediğini aktarmaya çalışacağım.

Mega projeler ile ilgili söylemleri incelediğimizde, artık İstanbul "en"lerin mega projeleriyle anılmaya çalışıldığı görülmektedir. Ve İstanbul bu Mega projeler aracılığıyla, kendini küresel kentler arasında bir yer aramaktadır. "*En geniş açıklığa sahip dünyanın en uzun asma köprüsü, dünyanın en yüksek kulesine sahip asma köprüsü, dünyayı değiştirecek beş projeden ilki, dünya yatırım maliyetinin en yüksek projesi ve dünyanın en büyük havalimanı*" gibi söylemler ile mega projeler kamuoyuna tanıtılmaktadır. Bu tür söylemleri aslında arttırmak çok kolay, çünkü bu söylemler ile İstanbul küresel kent olarak varlığını ispat etmeye çalışmaktadır. Ancak bu "en"lerin bedelini, aslında doğa ödemektedir. Özellikle projelerin konumlandıkları alanları incelediğimizde, mega projelerin İstanbul'daki orman alanları, kumul alanları, ve hidrolojik açıdan önemli su havzalarını çok ciddi şekilde tehdit ettiği görülmektedir. İstanbul'un kuzeyinde yer alan önemli doğa varlıklarının bulunduğu, alanlarda projelerin birer birer konumlandırıldığı görülmektedir. Bunun nedenlerinden biri de Murat Güvenç hocamızın sabahta bahsettiği gibi, İstanbul'un kuzeyine doğru bu mega projeler ile bir çekim, bir cazibe noktası yaratılmaya çalışılmaktadır.

Ancak yaratılan bu cazibe noktaları ile kaybeden taraf, doğa olmasına karşın, özellikle popülist söylemlerle bu tür projeler aklanmaya çalışılmaktadır. Bu tür söylemlerin birçoğunu yazılı ve görsel medyada sık sık duymaktayız. *"Kesilen ağaçların yerine beş katı ağaç dikilecek", "….. kadar ağaç taşınacak", "yaban hayatı ekolojik köprülerle düzeltilecek", "boğaz geçişi rahatlayacak"*, vs. Ancak bu söylemlere karşı uygulamanın bu şekilde gerçekleşmediğini inşaatına başlanılan üçüncü köprü ile çok net bir şekilde ortaya konulmaktadır.

Bu bağlamda projeleri rakamsal olarak incelersek; Üçüncü Havalimanı'nın ÇED raporunda oldukça çarpıcı bilgiler ortaya konmaktadır. Raporda bir çok rakam, hektar ve sayılardan bahsedilmesine karşın, bu sayısal ifadeleri farklı bir okuma ile

incelediğimizde ortaya konulan değerlerin neler ifade ettiği çok net bir biçimde görülmektedir. Sadece Üçüncü Havalimanı için yok edilecek olan orman alanı, Kadıköy ve Beşiktaş ilçelerinin yüzölçümü kadardır.

Buna ek olarak, ÇED raporunda belirtilen sayılar ile , elimdeki verileri karşılaştırdığımda; sadece Üçüncü havalimanı için kesilecek ağaç sayısının, Emirgan Korusu'ndaki ağaç sayısının 10 katı, taşınacak ağaç sayısı ise Yıldız Parkı'nda bulunan ağaç sayısının 110 katıdır .

Yıldız ve Emirgan korusundaki ağaçları korumak için yapılan masraflara karşın bu ağaçların on katı, yüz on katı kadar ağacı yok etmeyi göze alabilmekteyiz, bu büyük bir çelişki değil midir?

Projeler için en çok söylenen söylemlerden biride "Ağaçların başka bir yere taşınacağı" dır. Mucizevi bir araç olarak görülen ağaç taşıma aracı, yok edilecek tüm doğanın kurtarıcısı olarak görülüyor. Ağaç taşıma aracı ile Mevcut ağaç olduğu yerden sökülerek, başka bir yere dikiyor. Ancak sökülen ağacın yeni dikildiği yerde yaşayabilmesi için oldukça hassas ve itinalı bir çalışma yapılması gerekmektedir. Üçüncü Köprü'nün inşaatını yüklenen firmanın internet sitesinde bulunan video incelendiğinde tek bir ağacın söküm ve dikim işlemi için, ağacın bulunduğu alanın önce temizlendiği, daha sonra ağacın toprağıyla birlikte itina ile söküldüğü, ağacın yeniden dikileceği alana getirilerek önceden hazırlanmış olan çukura konulduğu görülmektedir. Ancak sadece ağacı dikmeniz yeterli değildir, ona bakmanız gerekiyor ki o ağaç yaşayabilsin . Taşınması planlanan ağaçların fazlalığı bu ihtimali düşürmektedir. Buna ek olarak taşınması planlanan bu kadar ağacı İstanbul'da nereye dikilmesi planlandığı önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar aslında ağaçların taşınacağı söylemin gerçekdışı olduğunu ortaya koyuyor. Bu fotoğraflar gerçeği göstermektedir. Yani ağaçlar tamamen kesiliyor, hiçbir şekilde bu ağaçların taşınması söz konusu değil.

Bir başka populist söylem de, ekolojik geçiş köprülerinin 3. Köprü güzergahı boyunca yapılacağıdır. Aslında ekolojik geçiş köprüleri günümüzde oldukça kullanılan bir uygulamadır. Dünyada bir çok örneği bulunmaktadır. Özellikle yaban hayatını kesintiye uğratan otobanların, doğayı tekrar birleştirmesi için önemli bir uygulamadır. Ancak bu uygulamanın da gerçekte çok farklı bir biçimde ele alındığı görülmektedir. Orman ve Su İşleri Bakanı Veysel Eroğlu, 3. Köprünün yaratacağı tahribatı aza indirmek adına bu ekolojik geçiş köprüleri olmadan kabul etmeyecekleri söylemi içine girmişlerdir. Tüm doğal yaşamın kurtuluşunu bu köprülere bağlanmaktadır . Kısaca bu köprüler oldu mu, sorun çözülüyor gibi görülmektedir. Ancak gerçeğe baktığımız zaman, durumun çok farklı olduğu görülmektedir. Yaban yaşamı tamamen yok edildikten sonra ekolojik köprü yapsanız dahi, hangi yaban yaşamı ve doğayı birleştirmiş olacaksınız? Bu da kesinlikle ve kesinlikle yaratılmış olan populist söylemin bir uzantısı diyebiliriz. Hiçbir şekilde gerçeklikle örtüşmemektedir. Bu köprülerin fonksiyonel olması için yaban yaşamıyla ilgili çok daha fazla önlemler alınması, önceden düşünülmesi ve ona göre bir sistem oluşturularak yaban yaşamı tamamen korunması gerekiyor. Yoksa durup dururken yaban domuzları boğazı karşıdan karşıya geçmiyorlar, Köprü güzergahı boyunca olan köylerdeki bahçeler nedensiz yere yaban domuzları tarafından saldırıya uğramıyor. Doğa çok ciddi bir şekilde yıkıma uğratılmakta, orman alanını yok eden inşaat makinaları yaban hayvanlarının yaşanacağı bir ortam bırakmıyorlar

Aslında Köprü inşaatı başladıktan sonra, gözümüzün önünde net bir tablo

konuldu. Ağaçlar kesiliyordu, koca iş makinaları doğanın içine giriyordu. Ama ta ki Ağustos ayında gazetelerde bir haber çıkana kadar bu yıkım boyutları algılanamıyordu. Gazete manşetlerinde yazıda köprü güzergahının artık uzaydan da gözüktüğü yazıyor ve bir uydu görüntüsü ile kamuoyuna sunuluyordu.. Bu gazete haberi ile bir anda, toplumsal bilinç farklılaştı, çünkü özellikle İstanbul şehir rehberi, Google maps ve uydu görüntülerinin yaygınlaşmasıyla beraber İstanbul'un kuş bakışı görüntüsüne alışmış olan bizler, bu görüntünün tamamen değiştiğini görmekteydik. Bir anda İstanbul'un kuzey ormanlarının içinde bir iz ortaya çıktı, bu iz daha önce belleklerimizde yoktu. İşte bu uydu görüntüsü ile birlikte toplumun her kesimi projenin ilerleyerek, doğayı nasıl yok ettiğini algılamış oldu.

Kaynak: http://www.aksam.com.tr/yasam/ve-3kopru-uzaydan-bile-gorundu/haber-237072 erişim tarihi 10.02.2014

Bu yok oluşun rakamsal değerlerini aktaracağım sunumumun ikinci kısmında, Prof. Dr. Murat Cemal Yalçıntan yürütücülüğünde gerçekleştirilmiş olan Tübitak projesinin ortaya koyduğu verileri sizlere göstermeye çalışacağım. Sarıyer ilçe sınırları baz alınarak yapılan araştırma projesindeki 3. Köprü inşaatının yapmış olduğu yıkım aslında yapılması planlanan diğer mega projelerin İstanbul'u nasıl bir yıkım sürecine sokacağının ipuçlarını vermektedir. Bu kapsamda hazırlamış olduğumuz araştırma projesinde farklı tarihlere ait Landsat Uydu görüntüleri işlenerek doğal alanlar üzerindeki tahribat ortaya konulmaya çalışılmıştır. Uydu görüntülerinin sınıflandırılmasında, özellikle çalışmanın karşılaştırılabilir olması adına, Avrupa Birliği Corine Arazi Örtüsü Sınıflandırılması kullanılmıştır. Bu sınıflandırma kapsamında yeşil ile gözüken alanlar, Orman ve yarı doğal alanları, beyaz olanlar yapay sistemleri (kent, beton yüzeyler, yollar vs), açık yeşil alanlar tarım arazilerini, sarılar kumul yüzeyleri, maviler ise su yüzeylerini göstermektedir. Yapılan çalışmada 1975-1999-2003 ve 2013 yıllarına ait uydu görüntüleri işlendikten sonra, zamansal değişimin mekansal dönüşümler üzerindeki etkileri karşımıza çıkmıştır. 1975 den 2000 li yıllara doğru doğal alanlardaki kayıplar net bir şekilde görülmektedir. Ancak 2013 yılı ise kritik bir bilgiyi ortaya koymuştur.. 2003 yılında çoğunluğunu ormanlık arazinin oluşturduğu bölgenin 2013 yılında yapay sisteme dönüştüğü görülmektedir. Rakamsal olarak bakıldığında sonuç oldukça çarpıcıydı , 1975'te orman ve yarı doğal karakterindeki arazi örtüsünün tüm Sarıyer ilçesinin %77'sini oluştururken, 2013 yılında %65,93'lük bir kısmını oluşturmaktadır. 1975-2013 yılları arasında orman ve yarı doğal alanların yapay sisteme dönüştüğü görülmektedir.

Ancak bu dönüşüm 1975-2003 yıllarındaki kaybın yaklaşık 5 katı kadar 2003-2013 yılları arasında kayıp yaşandığı görülmektedir.

Kaynak: 110K404 Sarıyer Gecekondu Mahalleleri Örneğinde Kentsel Dönüşüm Süreçlerinin Sosyo-Ekonomik ve Fiziksel Etkileri TÜBİTAK Projesi

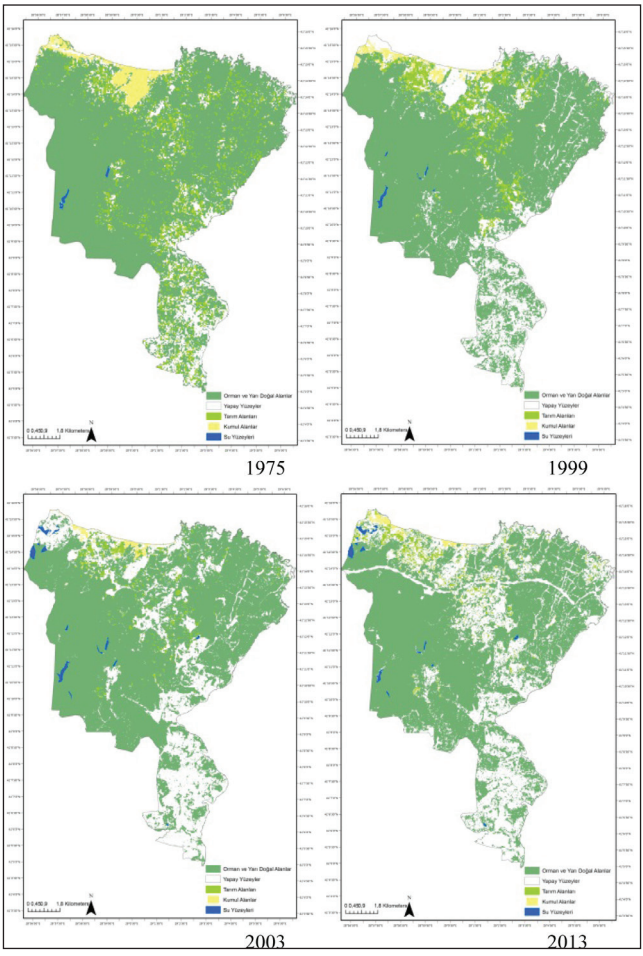

1975-2013 YILLARI ARASINDA SARIYER İLÇESİNDEKİ ARAZİ ÖRTÜSÜNDEKİ DEĞİŞİM

Sınıf Adı	1975		1999		2003		2013	
	Kapladığı Alan (Hektar)	Yüzdesi (%)	Kapladığı Alan (Hektar)	Yüzdesi (%)	Kapladığı Alan (Hektar)	Yüzdesi (%)	Kapladığı Alan (Hektar)	Yüzdesi (%)
Orman ve Yarı Doğal Alanlar	12.024,57	77,89	11.499,01	75,17	11.011,52	71,89	10.086,61	65,93
Yapay Yüzeyler	1.762,07	11,41	2.868,56	18,75	3.851,54	25,15	4.839,33	31,63
Tarım Alanları	1162,22	7,53	699,19	4,57	275,57	1,80	225,35	1,47
Kumul Alanları	466,02	3,02	202,54	1,32	94,27	0,62	79,53	0,52
Su Yüzeyleri	22,33	0,14	27,88	0,18	83,44	0,54	67,05	0,44

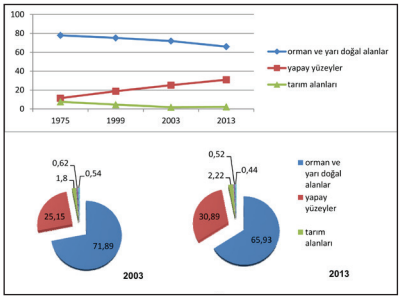

Kaynak: 110K404 Sarıyer Gecekondu Mahalleleri Örneğinde Kentsel Dönüşüm Süreçlerinin Sosyo-Ekonomik ve Fiziksel Etkileri TÜBİTAK Projesi

Kaynak: 110K404 Sarıyer Gecekondu Mahalleleri Örneğinde Kentsel Dönüşüm Süreçlerinin Sosyo-Ekonomik ve Fiziksel Etkileri TÜBİTAK Projesi

Ayrıca bu panel kapsamında sadece 3. Köprünün yapmış olduğu etkiyi rakamsal olarak tekrar ele aldığımda ise 3. Köprü inşaatının sadece bu bölge içindeki etkisi beşte bir oranında olduğunu saptamış bulunmaktayım. Özellikle 2003-2013 yılları arasındaki uydu görüntülerini incelediğimizde , bu tarihler arasında yapay yüzeye dönüşen alanları bu haritada kırmızı ile ortaya koymaktayız. Garipçe köyüne baktığımızda köprünün yapmış olduğu tahribatı net bir biçimde görüyoruz. Diğer önemi bir bulgu ise köprü güzergahı boyunca özellikle Uskumruköy ve Demirciköy çevresinde 2003-2013 yılları arasında çok ciddi bir yapılaşma sürecine girildiği görülmektedir. 3. Köprünün yapılacağının ilan edildiği 2010 yılından itibaren güzergah boyunca hızlı bir yapılaşmanın başladığı net bir biçimde görülmektedir. Buda bizlere köprünün doğaya zarar vermeyeceği sadece güzergah boyunca ağaçların tahrip edileceği çevresinin tamamen doğal kalacağı söyleminin aslında ne kadar geçersiz olduğunu, yapılaşmanın şimdiden başladığını gözler önüne sermektedir.

Kaynak: 110K404 Sarıyer Gecekondu Mahalleleri Örneğinde Kentsel Dönüşüm Süreçlerinin Sosyo-Ekonomik ve Fiziksel Etkileri TÜBİTAK Projesi

Bu güne yapılan tüm çalışmalar (hazırlamış olduğumuz tübitak projesi dahil), paneller, söylemler, mega projelerin doğayı nasıl tahrip edeceği üzerinde durmuş kamuoyunun dikkati çekilmeye çalışılmıştır. Yapılması planlanan tüm mega projeler hiç şüphesiz doğayı tahrip edecektir, ancak sunumumun son kısmında farklı bir bakış açısı ile konuyu ele almak istemekteyim. Yapılması planlanan mega projelerin sunum dosyaları aslında bizlere faklı bir tehlikeyi de göstermektedir. Şu ana kadar fazla üzerinde durulmayan bu tehlike mega projelerin gerçekleştirilmesi durumunda bizlerin çok daha farklı ekolojik yıkımlara maruz kalacağımızdır.. Yapılan tüm projelerin internet sitesine girelim, hepsi inanılmaz profesyonelce hazırlanmış yeşil alanlar, adeta yeşili bozmak şöyle dursun, onu zenginleştiren ve daha da güzel yapan sunumlar ile karşılaşmaktayız.

Kaynak: http://www.3kopru.com/videogaleri/HAZ%C4%B0RAN%202013/2
(Erişim Tarihi:10.02.2014)
Kaynak: http://www.newistanbul.org/movies.asp erişim 10.02.2014

Animasyonlarda bizlere söylenen alt bilgi aslında bu projelerin doğayı bozmadığı aksine daha da güzelleştirdiğidir. Ama gerçeğin bu şekilde olmadığını görmekteyiz, yani bu yapım süreciyle bu mega projeler tamamen doğayı yıkacak, ama eğer

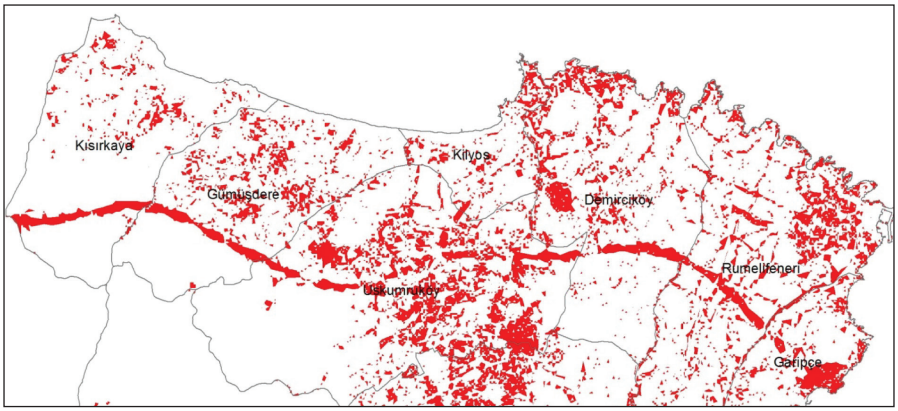

yapılırlarsa yıktıktan sonra ortaya konulacak tablo çok daha farklı olacaktır. Doğal alanların yıkım süreci sonrasındaki yapım süreci ve yaratılan yeni doğa bizlere çok daha farklı bir doğa ile karşılaşmamızı neden olacaktır. . Bu resimde iki şehir projesinin animasyonlarından birinden bir görüntü. Burada köprüler, kuşlar, uçuşan leylekler, ormanlar, ağaçlar, çiçekler, inanılmaz bir manzara ortaya konmaktadır. Ama sorun şu, bu manzaranın gerçeklikle ilişkisi bulunmamaktadır.

Kaynak: Eken, G., M. Bozdoğan, S. İsfendiyaroğlu, D.T. Kılıç, ve Y. Lise. 2006.
Türkiye'nin Önemli Doğa Alanları. s: 138 Ankara: Doğa Derneği.
Kaynak: http://www.newistanbul.org/movies.asp erişim :10.02.2014

Yaratılan gerçeklik imitasyondur. "İmitasyon Doğa" olarak tanımladığım bu doğallık streil, yapay, bulunduğu yöredeki doğayla ilişkisi olmayan, her daim bakıma muhtaç olan yaratılmış bir doğadır. Ekolojin en önemli döngülerin var olmadığı, vaadedilen manzaranın bir ömür boyunca güzelliğini koruması adına kimyasal ilaçlar ile mücadelenin yapıldığı, su ihtiyacı yüksek olan bitkiler ve çim yüzeyler ile donatılmış olan ve büyük bedeller ile varlığını korumanız gereken alanlardır, bu imitasyon doğa. İşte vaadedilen bu doğanın yaşamını sürdürmesi adına yapılan her türlü faaliyet doğanın her gün bir daha yok edilmesi anlamına gelmektedir. Mega

projelerin yapıldığı doğal alanlar ise herhangi bir bakım masrafı gerektirmeyen kendi denge ve döngüleri içinde barındıran tüketen değil üreten alanlardır. Bu alanları yok ederek yerine konulan, bir ressamın elinden çıkmış güzellikte doğa parçasıdır. Alice harikalar diyarından çıkmış masalsı bir güzellik ancak gerçeklik ile hiç bir ilişkisi olamayan bir simülasyondur. Yeni imitasyon doğa ile her gün ekolojik yıkımlara neden olacak doğa görünümlü yapay sistemlerdir. Aynı şekilde bu slaytta da, Karadeniz kumullarının eşsiz örneğini görüyorsunuz. Belki şuanda bir çoğunuz için güzel olarak nitelendiremeyeceğiniz bir görsel ancak bu alan içinde bir çok endemik türü barından doğal bir alandır. Bu alan üzerine yapılması planlanan iki yeni şehir projesi ile bu alanın tüm doğallığını yok ederek bambaşka bir doğallık yaratılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, yapılması planlanan bu mega projeler gerçekleşirse sadece yıkım süreci ile doğaya zarar vermiş olmayacak, yeniden yapım süreciyle, her daim bakıma muhtaç alanlar yaratarak ekolojik olarak her gün yeni bir yıkıma neden olunacaktır.

SİVİL TOPLUM - HUKUK

Cihan Uzunçarşılı Baysal

Herkese Merhaba. Konu başlığımı biraz değiştirmek zorunda kaldım. "*Kent Hakkı, Şeffaflık ve Sivil Toplum"* olarak düzenlenmişti ancak mega projeler bağlamından baktığınızda Kent Hakkı'nı sorgularsanız yok, şeffaflık sıfır, sivil toplum ise zaten sorunlu bir kavram. Bu durumda hepsini sayıp ''Nokta'' demem gerekiyordu. Burada, farklı ancak yine de çizilen çerçeve ile yakinen ilgili bir başlığı, mega projeler karşısında demokrasiye neler olduğunu, tartışmak istiyorum. Verilen çerçeveden çıkmadan, mega projeler karşısında demokratik kente ve oradan da elverdiğince Gezi direnişinin çocuğu Kuzey Ormanları Savunması'na (KOS) geleceğim. Bugün Kuzey Ormanlarındaki 3. Köprü, 3.Havalimanı, Kanal İstanbul, yeni şehir vb. projelere karşı önemli bir muhalefeti örgütleyen KOS'dan da bahsedeceğim. Bu direniş bir Kent Hakkı direnişine evrilir mi, bunu şimdiden kestirmek zor ama yakın gelecekte hep birlikte göreceğiz. Bu sunumda mega projelere rıza inşaasına da gireceğim. Nasıl oluyor da bu yıkım projeleri kamuoyunun önemli bir kesimi tarafından olumlanıyor, bu konuya da girmek istiyorum.

Bu fotoğraf Garipçe'den Üçüncü Köprünün yarattığı yıkımı görüyorsunuz; ve elbette, mega projeler ile sadece doğa katledilmiyor, sadece yabanıl yaşam yerinden edilmiyor, aynı zamanda insanlar da yerlerinden ediliyor. İşte bu fotoğraf da yerinden edilme tehdidi altındaki bir yerleşimden. Üçüncü Havalimanı bölgesinde acele kamulaştırma kararı çıkartılan köylerden Ağaçlı'da 8 Şubat Cumartesi günü yapılan acele kamulaştırmayı protesto eyleminden bir kare görüyorsunuz. KOS'dan eylemciler de köylülere destek için oradaydı. Tabii bir de bunun gibi direnen başka canlılar da var:''*Diren Şah Kartal''* pankartı KOS'a ait. Tehdit altındaki endemik bitkiler ve yabanıl yaşamın seslerini yine KOS duyuruyor.

Peki bu mega projeler neler, bunları nasıl tanımlayacağız? Konuyla ilgili bir araştırma var, Gellert ve Lynch (2003) mega projeleri 3 başlıkta açmışlar: 1) Çok göze çarpan bir şekilde, doğal peyzajı ve çevreyi, hızla, kasten, isteyerek ve ciddi bir biçimde dönüştüren 2) Sermaye ile devlet gücünün eşgüdümüne ihtiyacı olan 3) Genellikle küresel Kuzey'den ithal edilmiş ağır iş makineleri ve sofistike teknolojilerin kullanıldığı projelerdir diyorlar. Ayrıca uluslararası finans sermayesi eşgüdümlü sermaye akışlarına da ihtiyaçları vardır, diye ekliyorlar. Schumpeter'ın (1947) yaratıcı yıkım terimini genişleterek mega projelerin tam anlamıyla "*yaratıcı yıkım*" getirdiklerini iddia ediyorlar. Bu bağlamda yaratıcı yıkımı da şöyle açıyorlar, bu projeler, dağların tepelerini, ırmakları flora ve faunayı ve aynı zamanda insanları ve toplulukları yerlerinden sökerek, doğal peyzajı ve çevreyi hızla ve radikal bir biçimde dönüştürmekte. Yaratıcı yıkım terimini Harvey de (2008, 2012) sermaye birikim süreçleri ile ilintili kullanmakta. Abu Dhabi ve Dubai ve Orta Doğu'ya atıfla, *'' Şaşkınlık verici, göz alıcı ve bazı açılardan birer kıyım addedilebilecek denli saçma mega kentsel projeler…elde edilen artı sermayeyi emmek üzere, en göze batan, toplumsal olarak en adaletsiz ve çevre açısından en zararlı biçimlerde ortaya çıktı''* diyor Harvey.

Türkiye'nin çılgın mega projelerine gelirsek, gündemde 21 mega proje var, bunlar bildiklerimiz, bilmediğimiz, kapalı kapılar ardında kotarılan kimbilir daha neler var. Bunların toplam mali büyüklüğü 138 milyar doları aşıyor. Kamu ve özel

sektör eliyle gerçekleştirilen projelerin toplam maliyeti de 130 ülkenin milli gelirini geride bırakmış. Işte Galataport/ Haydarpaşaport/ Haliçport ile başlayıp, Marmaray, Avrasya Tüneli gibi mega ulaşım projelerine, 3. Köprü, 3.Havalimanı, Kanal İstanbul vb. Kuzey Ormanlarını talan projelerine, Sinop ve Akkuyu nükleer santrallere ve en sonunda geldik, yeni ilan edildi bir çılgın proje, Melih Gökçek biliyorsunuz, Ankara'ya kanal yapıyor, hayırlı olsun.

Yaşar, Swynedouw'da bıraktı, ben de O'nunla devam edeyim; Swynedouw, Moulart ve Rodriguez'in 2001 tarihinde yaptıkları bir araştırma var. 14 Avrupa ülkesindeki 13 büyük kentsel dönüşüm projesini inceliyorlar ve bu projelerin birçok ortak yönlerinin olduklarını saptıyorlar İlk olarak, liberalleşme ve küreselleşmenin etkileri altında oluşan bu mega projelerde yeni yönetim biçimlerinin ortaya çıktığını vurguluyorlar. Mega projelerin inşa edildiği kentlerde bir istisna hali doğduğuna ve dolayısıyla da demokrasi açığının ortaya çıktığına dikkat çekiyorlar. Böyle bir demokrasi açığı sonucunda, katılımcılıktan uzak, şeffaf olmayan, kenti yöneten değil pazarlayan girişimci, yönetimler karşımıza çıkıyor. Aynı konuya Harvey de parmak basıyor. Aynı zamanda, bir büyüklük psikolojisi içinde bir yönetim şeklinin de ortaya çıktığını belirtiyorlar. Bu konuyu önceki konuşmacılar açıkladı zaten. Ayrıca, büyük çaplı projeler ile kentteki siyasal, sosyal ve iktisadi güç ilişkileri arasında da bağlantılar, çıkar ilişkileri olduğunu söylüyorlar.

Peki bu istisna halinde neler oluyor? Araştırmacılara göre, büyük çaplı kentsel dönüşüm projeleri (KDP), giderek artan bir şekilde, planlama ve politika süreçlerinde istisnai tedbirler tesis etmek için birer araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu istisnai tedbirleri de şöyle sıralıyorlar: Konvansiyonel planlama araçlarının dondurulması, yönetmeliklerin ve kurumların baypas edilmesi, müdahale ve karar almada olağanüstü güçlerle donatılmış özel proje ajanslarının kurulması, ulusal ya da bölgesel mevzuatta değişiklikler. Bazen de, ulusal hükümetler, yerel yöneticileri ve yerel meclisleri arka plana iterek kendileri ana proje yüklenicileri olabiliyorlar. Tabii bunu Avrupa çapında söyledikleri için ulusal hükümetler bazen müdahil oluyor, yüklenici oluyorlarlar; ancak Türkiye'den bakarsak her zaman ulusal hükümet yüklenici.

Şimdi bu istisna haline içerden göz atmak için Türkiye'ye gelelim. Bu gördüğünüz 03.10.2013 Tarih ve 28784 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan ÇED Yönetmeliği. Bakın ne diyor? 9. Madde'ye göre, "şehirler arası yollar, hava alanları", bu söylenen yerlerde, ÇED değerlendirmelerinin yapılması gerekiyormuş. Mesela pist uzunluğu 2100 m üzeri olan havaalanları, otoyollar, devlet karayolları, şehirler arası 4 üzeri şeritli karayollarının yapımı, aslında 3. Köprü baktığımız zaman bir köprüden fazlası 10 şeritli bir otobandan bahsediyoruz, köprü dememeliyiz çünkü biliyorsunuz 8 şerit var, artı 2 şerit raylı sistem. Şimdi böyle baktığınız zaman ne olması lazım, bu projenin ÇED'inin yapılması gerek. Ancak hayret bir şekilde, nükleer santral projeleri, Üçüncü Köprü, Gebze-İzmir otobanı ve Ilsu Barajı gibi projeler istisna olarak ÇED'den muaf tutuluyor.

Şimdi yakın zamanlarda haberini aldığımız bir istisna hali daha var. Üçüncü Havalimanı ile ilgili yeni bir mahkeme kararı var biliyorsunuz. ÇED süreci tamamlanmadan ihaleye çıkartılan 3. Havalimanı ile ilgili olarak, 21 Ocak 2014'te 4.İdare Mahkeme ÇED olumlu raporunun yürütmesini usulen durduruyor. Yargının kararına karşı Devlet Hava Meydanları İşletmesi ne yapıyor? Mahkeme Kararının imzalanan sözleşme doğrultusunda yapılan iş ve işlemleri durdurmasının söz

konusu olmadığını vurgulayarak, proje ile ilgili süreçlerin planlandığı şekilde devam edeceğini bildiriyor, mahkeme kararını dikkate almayacağını kamuoyuna açıklıyor. Bu, işte bir mega projenin istisna hali, sade tüzükler değil, yasalar da hukuk da alenen çiğneniyor, hukuk devleti anlamını kaybediyor.

Acele kamulaştırma kararı, bu da başka bir istisna hali. Acele kamulaştırma kararlarını daha önce kentsel dönüşüm projelerinde gördük. Şimdi sıra bir mega projeyi çabuklaştırmak için yine hukukun araçsallaştırılışında.17 Ocak 2014 tarihinde, Arnavutköy İlçesi'ne bağlı İmrahor, Tayakadın ve Yeniköy köyleri ile Eyüp'e bağlı Ağaçlı, Akpınar ve İhsaniye köylerinde yer alan taşınmazların İstanbul 3. Havaalanı Projesi kapsamında Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) tarafından acele kamulaştırılması kararı Resmi Gazete'de yayınlandı. Şimdi, acele kamulaştırma nedir diye bakarsak, çok özel durumlarda kullanılması gereken bir hukuki mekanizmanın, savaş ve çok büyük afet durumlarında kullanılması gereken bir hukuki mekanizmanın son derece olağanlaştırıldığını, önce rantı yükselen dönüşüm mahallelerinde, şimdi de mega projeler vesilesiyle arazi rantları artan köylerde uygulandığını görüyoruz. Tabi Türkiye'de bu istisna halinin uygulanışının ardındaki amaç, rantı artan arazilerin sermayeye devrinin kolaylaştırılması, çabuklaştırılması. Böylece, hukuki bir mekanizma, bağlamından kopartılarak bir el koyma, bir gasp aracı olarak kullanılıyor.

Gene Swynedouw ve diğer araştırmacılara dönersek, mega proje kentlerinde bir demokrasi açığı (deficit of democracy) ile karşılaştığımızı vurguluyorlar. Neoliberalizmin yeni kentsel politika yaklaşımının onun seçici üst sınıf demokrasisinin bir tezahürü olduğunu ve çoğulcu bir demokrasiden uzaklaşarak orta-üst sınıfların sözlerinin geçtiği bir yönetime geçmekte olduğumuzu söylüyorlar.Daha az demokratik ama daha çok elit- güdümlü önceliklerden oluşan özellikler ile kentsel mekâna hükmetmenin yeni şekillerini gördüğümüzü belirtiyorlar. Demokrasi açığı var çünkü bu projeler aynı zamanda tepeden inme projeler, şeffaflıktan tamamen uzak, toplulukların kendi kaderini/geleceğini tayin hakkını da ihlal eden projeler. Burada kendi kaderini/geleceğini tayin hakkı derken sadece ulusları anlamıyorum, toplulukların da kendi yaşam alanları üzerinden kendi kaderlerini tayin hakkını anlıyorum. Örneğin, 3.Havalimanı çevresindeki köylerin acele kamulaştırma ile boşaltılması, geçimlerini o tarım alanlarından yapan insanların yerlerinden yurtlarından edilmeleri, kaderini tayin hakkının, geleceğini tayin hakkının da ihlalidir.

Şeffaflık ve haber alma hürriyeti derseniz, bu iki hakka da hiçbir şekilde yer yok. Bu projelerde ne olduğunu bilmiyoruz. Kanalın yeri 3 kere değişti biliyorsunuz, ha biz bilmiyoruz ama işte Yaşar'ın sunumundaki Ağaoğlu'nun pazarlayıcısı pekala biliyordu. 2012 sonunda Ayazma'da yapılan MyWorld Europe projesini ziyaret ettiğimizde, ki Kanalın mevkii o zaman bugünkü mevkii değildi, Ağaoğlu'nun pazarlamacısı açık açık söylüyordu, Kanal buraya geliyor, buradan konut alın kıymetlenecek diye ve hakikaten Kanal Küçükçekmece o tarafa doğru geldi. Özetle, sermaye biliyor, bir şekilde, oralarda araziler alınıyor, nerelerin rantı artacak içerden öğreniliyor ama yaşayanlar, kentliler bilmiyorlar, bilgilenme hakkı ihlal ediliyor. Katılımcılık deseniz zaten hiç yok.

Konuyu daha iyi anlamak için bir örnekle devam etmek istiyorum. Sene 2011 ve karşımıza Yeni İstanbul projesi çıkartılıyor. Bizler, kentin sakinleri, bu projeyi gazetelerden öğreniyoruz. Ülkenin gözü gibi bakması gereken bir bölgeye 3 milyon nüfüslu bir yerleşim dayatılıyor. Bir master sınıfı çalışması adı altında, master sınıfı kisvesi altında, kentin geleceği yurtdışından bir akademisyene emanet ediliyor.

Burada, meslek odaları yok, sivil toplum yok, kentliler, yaşayanlar yok, bizler bilmiyoruz ama Konut AŞ ile birlikte Michigan Üniversitesi'nde Başbakana proje hazırlanıyor. Başbakan, kentin belediye başkanı mıdır sormak isterim? Geliyoruz 2013'e, aynı akademisyenin, Roy Strickland'in üniversitede açtığı atölye çalışmasının adı Re-Visioning İstanbul. Ders notlarında, bu atölye, dünyanın en büyük kentlerinden biri olan İstanbul' un tasarım ve gelişme olanaklarını keşfedecektir, diyor. Kalabalık, hava kirliliği ve emniyetsiz konut stoku gibi problemler karşısında ''*kentin sponsorları*'' bu akademisyenden daha adil, sürdürülebilir, dayanıklı bir İstanbul için alternatifler geliştirmesini istemişler. Şimdi sormak isterim, bir demokraside kentin sponsorları ne demektir? Bu ders, ayrıca, daha önce Türkiye için yapılanlar serisinin dördüncüsü imiş. Öncekiler İstanbul'un planlamasını etkilemişler ve buradaki amaç da buymuş. Bizim hiçbir fikrimiz sorulmadan, bu öncekiler ile nerelerde neler hayata geçirilmiş de planlama etkilenmiş, bileniniz var mıdır?

Işte bu da Yeni Istanbul mu, 2 İstanbul mu, artık ne çıkacak tabii bilmiyoruz. Bakın burada 3 tane merkez var¸ göl kenti, öbür tarafta deniz kenarı kenti ve burada da iş merkezi. Strickland, 2014 Eylül sonu veya Ekim başında sponsorlar tarafından karşılanacak on günlük bir İstanbul gezisi yapılacağını da ders notlarında belirtiyor. Bu gezilerin daha önce de yapıldığını, bu talebelerin yatlarda katlarda orada burada ağırlandıklarını biliyoruz. O tarihlerde, İstanbul'da Uluslararası Tasarım Konferansı var ve proje bu vesileyle açıklanacakmış. Bizler, kentin sakinleri ise bu projenin yerini ancak o zaman öğreneceğiz. Atölye çalışması, sponsorlar ve kent temsilcileri ile iletişim içinde olacakmış, kimler bunlar bilmiyoruz. 24 Ocak 2014 tarihli bir video yayın var, burada örnek proje olarak projesini anlatıyor, sonra da diyor ki Chicago büyüklüğünde, İstanbul merkezden 30 mil uzaklıkta, gündüz 3,5 milyon, gece 3 milyon insan için yeni bir kent yaratılıyor. Terk edilmiş kömür ocakları da bu yeni kent için fırsat sağlıyormuş. Ve Musa Yetimoğlu ile İstanbul'un potensiyellerini keşfettiğini söylüyor. Şimdi kim bu Musa Yetimoğlu? Ayrıca Musa Yetimoğlu kendisine şöyle bir şey de söylemiş, yarın İstanbul'u büyük bir deprem bekleniyor acil olarak emniyetli bir yerlerin inşa edilmesi lazım demiş. Böyle bir iyi niyet! Musa Yetimoğlu'nu araştırdığınız zaman, bir blogu var ve işte Türkçe, Arapça, İngilizce dillerinde karşımıza Hamidiye sularının CEO'su ve Konut A.Ş.'nin eski CEO'su çıkıyor. Web sitesi de var ve orada paydaşlarını görüyorsunuz, bir de danışmanları var. Mesela Temel Kotil var; THY'den, Yıldırım Aktürk var, bürokratlar var, Mustafa Açıkalın, milletvekili, Mehmet Öğütçü, Bosphorus Energy Club, bu bütün bölgedeki enerji sanayicilerinin topluluğu. Anar/Genar araştırma şirketleri CEO'ları var, Urban Land Institiute Europe temsilcisi var, profesörler, mimarlar, yabancı akademisyenler de var. Hocalarımızın bazılarının orada fotoğraflarını görünce çok şaşırdık, sonra kendilerine haber verdiğimizde 4 tanesi ismini hemen çektirtti.

Şimdi burada tekrar Gellert ve Lynch'e dönerek bu listeye başka bir mercekten de bakmak istiyorum. Gellert ve Lynch, mega projeler araştırmalarında *Epistemik Camia* diye bir oluşumdan bahsediyorlar. Bu ne demek? İktidardan yana siyasi tutumlar için gerekli ideolojileri üreten, bunların yayılmasını sağlayan, entellektüellerden oluşan uzmanlar topluluğunu böyle adlandırıyorlar ve bu uzmanların projelere meşruiyet inşa ettiklerini vurguluyorlar. İşte, onun için yukarıda bahsettiğim ''Contributers'' kısmında prestijli hocaların isimlerinin olması bu meşruiyet inşaası için çok önemli. Şimdi başka kim/ler bu epistemik camia? Işte az önce saydığım gibi, özel sektör temsilcileri, en başta gayrimenkul yatırımcıları,

TOKİ, Çevre Şehircilik Bakanlığı, Orman ve Su İşleri, Bayındırlık Hizmetleri başta olmak üzere önemli devlet kurumlarından bürokratlar, kamu kurumları temsilcileri, ÇED yapıcıları, akademisyenler, mimarlar, plancılar, basın temsilcileri, sivil toplum temsilcileri Mega projelere önemli destek sağlayacak bu isimler, epistemik camiayı oluşturuyor. Bu camia, projelerin ardında yatan gerçek hedefleri ile yıkıcı sonuçların tartışmalarını bir zemin kaydırması yaparak zorlaştırıyor. Ne oluyor? Büyüme, gelişme odaklı bir modernist söylem görüyoruz. Herkese yarar sağlayacak, ekonomik gelişme, kazanç olacak, hepimiz kazanacağız, kamu yararı var, yani köprü yapıyoruz, yol yapıyoruz, siz niye istemiyorsunuz, bu hizmetlere altyapı yatırımları sağlanacak, istihdam yaratılacak, zarar giderilecek. Demet bahsetti biraz, şu kadar ağaç diktik, ekolojik köprü yaptık, e çevreye zarar verdik ama böyle de kompanse ettik söylemi. Emniyetli, yaşanabilir kentler inşa ediyoruz gibi söylemlerle böyle bir rıza inşa ediliyor. Böylece bu projelerin olmazsa olmazlıkları kabul ettiriliyor. Epistemik camia toplumu şekillendirir diyor uzmanlar. Karşı çıkanlar ise gerici/gelişme karşıtı olarak damgalanıyorlar. Sn Başbakan bize ne dedi, gidin ormanda kalın, dedi. Akademik camia, uzman isimler böylece ele geçirilerek, kamuyounda rıza inşa ediliyor. Bu projeler olmazsa olmaz bir gerçeklik olarak sunuluyor; çıkış noktaları bunların gerekliliği üzerinden. Ayrıca, projelerin olası zararlarını azaltacakları söylemini de çok güzel ortaya sürüyorlar. Dolayısıyla bu ekolojik ve sosyal kırım projelerine karşı alternatiflerin tartışılmalarının gerekliliği tamamen gözlerden kaçırtılıyor.

Örneğin 3. Köprü gerçekten çok büyük bir yıkım projesi ama ne görüyoruz, bir medeniyet tanımı görüyoruz. Başbakan, biz ammeye hizmet ediyoruz, kamuya hizmet veriyoruz, yol medeniyettir, diyor, böyle bir söylem. Çarpıtılmış bir kamu yararı söylemi ile karşı karşıyayız. Aynı şekilde, Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım'ın, ''*İstanbul şehiriçi trafiğinde yoğunluk azalacak/50.000 kisi istihdam edilecek/fakir fukara ev sahibi edilecek*'', demeçleri. Oysa transit trafiğin sadece % iki buçuğuna etki edecek, öte yandan acele kamulaştırma ile 3. Havalimanı köylülerinin evleri başlarına yıkıyor, tam aksine.

Ancak bu istihdam söylemi Türkiye'de çok tutan bir söylem. AKP tamamen inşaat odaklı bir ekonomik gelişme üzerinden gitmekte. Inşaat, AKP'yi tanımlayan bir sektör ve son 15 yıldır da bunu görüyoruz. İnşaat, aynı zamanda bir sürü yan sektöre de istihdam sağlıyor. Gerçekten de bu istihdam söylemi tutuyor ama ne pahasına? Şimdi, ekonominin çarkları tamamen arazi rantı ve inşaat üzerinden dönerse bir sürü yolsuzluk da burada ortaya çıkıyor, ayrıca kırılgan bir ekonomi de ortaya çıkıyor. Bu çılgın projeleri Mustafa Sönmez çaresizlik olarak tanımlıyor. Gerçekten de araziden rant elde edecek ve arazi rantıyla çılgın, daha çılgın projeler yapacak ki birikimini sürdürsün ve ekonominin çarklarını döndürsün. Nereye kadar? Kenti tüketene kadar herhalde! Harvey'in en başta söylediğim itirazlarına geldik. Bunlar, ekolojik olarak, toplumsal olarak ve ekonomik olarak sürdürülemez projeler ama bu söylemler vasıtasıyla beyinlerde bir çitleme yaratılıyor, rıza inşa ediliyor.

Tabii bu arada medyanın ele geçirilmesi de son derece önemli. Birgün'den Doğu Eroğlu'nun haberine göre, nükleer santrallere kamuoyu desteği sağlamak için gazeteci örgütleriyle görüşmeler yapılacağı, tanınmış köşe yazarları ve muhabirlerle temasa geçileceği ve santral lehine yayın yapılması için televizyon kuruluşlarıyla bağlantı kurulacağı ve sosyal medyada binlerce kişi tarafından paylaşılan isimlerin kullanılacağı söyleniyor. Jan Reno'yu biliyorsunuz, Tarlabaşı projesi için getirmeye kalktılar, gelmedi, belki diğer projelere de böyle isimler bulurlar. Bu algı yönetimi

tabii çok önemli. ATV ve Sabah'ın imece ile Çalık Holding'den Kalyon'a geçtiğini, Show TV'yi, Habertürk'deki Fatihleri, Akşam'ın yine AKP borozanına dönüşünü bu bağlamda bir düşünün. Birbirinden ucube projelere meşruiyet inşa edilecek. Kanal'ın, İstanbul'un sonunu hazırlayacağını bilim adamları söylüyor ama gözler ranttan başka bir şey görmüyor. Sabah gazetesi, "*Çılgın projenin startı da hızlı oldu"* diye manşet atmış, tarih 2 Aralık 2013. Lüks konutlar, rezidanslar, finans merkezleri, orman alanları, villalar, seyir terasları, eğitim alanları da projeye dahil edilecekmiş. Ne güzel diyor Sabah. Benzer bir başka habere göz atalım. 3. Köprü güzergahı Arnavutköy, Karaburun aksından geçiyor ve Durusu Çatalca bölgesinden Trakya'ya bağlanıyor. Şimdi bu aslında çok vahim bir şey, bu aks, Kuzey Ormanlarının parçası, gözümüz gibi bakmamız gereken, kentin geleceği için ekolojik koridorların olduğu, su havzalarının olduğu bir aks, ama işte Sabah'da öyle bir övgüyle bahsediliyor ki şaşırmamak elde değil. Hıncal Uluç yine Sabah'ta Kanal için "*Bir dünya projesi*" diyor. ''*Açıklanan proje benim projem''*, diyor. Bir İstanbullu olarak onun projesiymiş, ''*abartmadan söyleyelim bir dünya projesi''* diye vurguluyor.

Az önce de söylediğim gibi, medyatik kalemlerin ele geçirilmesiyle, böylece nicelik niteliğin önüne geçiyor. Önceki iki konuşmacının da bahsettiği üzere bu ''en.. en..'' kısmı; yani dev ölçekli olmaları da rıza inşasında önemli. 3. Köprünün uzaydan görülüyor olmasını biz çok vahim karşılıyoruz ama " *Ne güzel, memleketin köprüsü de uzaydan görünüyor*" diye bakan da var öte yandan. Böyle bir zemin kaydırma, algıyı şaşırtma ile bu söylemle, projelerin içeriğinin tartışılmasının önüne geçiliyor. Projelerin muhteşemliğini verili kabul ediyoruz. Tabii bu arada bize çok has bir şey, büyük devlet güçlü millet imajı bu projeler ile pekiştiriliyor, milliyetçi duygular üzerinden gerçekler göz ardı ettiriliyor. İstanbul'u dünya kenti yapmak, marka kent yapmak, 2020 olimpiyatları da başka bir çılgın projeydi. Başbakan, ''*Olimpiyatlar senin hakkın Aziz İstanbul''*, diyor. Gellert ve Lynch'e tekrar dönersek, Shangai ve Dubai örneklerini sayıyorlar ve sermayeyi çekmek üzere mega proje yarışına giren kentlerin aksine, Shangai ve Dubai gibi yerlerde, dev inşaat projelerinin bu kentlerin iktidara yükselişlerinin sembolü olduğunu söylüyorlar. Türkiye açısından bakarsak ben her ikisinin birlikte yürüdüğünü düşünüyorum. Az önce vurguladığım gibi, sermaye birikim süreçleri açısından bu projeler önemli ama Ferhanoğlu'nun da vurguladığı üzere, mega projeler farklılaşmak, fark yaratmak, anonimlikten sıyrılmak için, tarih yazmak ve şanlı geçmişi yaşatma hedefleri için de önemli bir araç. Çok yakınlarda Bağcılar Belediyesi bir etkinlik gerçekleştirdi. Kanal İstanbul ve 2. Abdülhamit konulu konferansta bir tarihçi Abdülhamit Han'ın kanalını anlattı. Hükümdar döneminde Sapanca Gölü'nden Karadeniz'e ulaşması hedeflenen bir kanal varmış. Osmanlı da Kanal istiyordu, Haliç'e köprü de istiyordu söylemi üzerinden de rıza inşası görüyoruz.

Ve internet çok önemli bir pazarlama ve yönlendirme aracı olarak kullanılıyor. Internete bağlanma hızının artması, youtube'a kendi verilerini yükleyen 1 milyar tekil kullanıcı giriyormuş mesela, şimbi bunu internet sansürü ile düşünün bu abuksabuk projeleri eleştirecek bütün kanalların kapatıldığını ve internet üzerinden sadece bir yönlendirme aracı olarak kullanıldığını. Dubai mesela, bakın"Falcon City of Wonders Dubai" diyor, bu Eiffel Kulesi ama Dubai'de; dünyanın böyle her yerinden ikonik binalar anıtlar ile yapay yaratılmış bir Disneyland kent. Ama ne kadar güzel, o müziği de bir dinleseniz. Böylece, bir zihinsel çitlemenin yaratıldığını söylüyor araştırmacılar; kapitalist içselleştirme, öznelleştirme oluyor, diyorlar. Kanal,

Marmaray, Yeni Istanbul videolarını izleyin, oradaki müzik, arada yükselen tınılar, aman ne kadar harika işler yapıyoruz vs sizi ele geçiriyor. Bu vasıtalarla, sorgulama, araştırma, muhalefet zorlaştırılıyor.

Ve geldiğimiz nokta malesef bu: İstanbul kaç para eder? Hesaplamışlar, 470 milyar Euro imiş. İstanbul oldu bir meta, nasıl pazarlarız, nasıl satarız derdindeyiz ve satma araçları da Kanal İstanbul, 3. Köprü, 3. Havalimanı gibi yıkım projeleri. 3. Havalimanı projesi ekseninde tarla fiyat artışları, küresel metropollerde olmayan değer ortaya çıkarıyor diye alkış tutuluyor. Tarım arazileri gidiyor, bu kentin sürdürülebilirliği yok olacak, doğal eşikler aşılıyor ama ne gam, bizim derdimiz İstanbul kaç para ediyor?! Tabi bu arada etkilenen nüfuslar açısından da köyüm/mahallem/evim kaç para ediyora dönüşüyor mesele. 3. Havalimanı çevresindeki köylerde biz bunu gördük. Nasıl Fikirtepe'de kentsel dönüşüm üzerinden birdenbire insanlara siz milyoner oldunuz, piyango çıktı, talih kuşu kondu reklamları başladı ise buralarda da arazi spekülasyonu üzerinden rıza inşa edildi. Proje açıklanır açıklanmaz bölgede metrekaresi 50 lira olan arazi fiyatları 200 liraya çıktı. Tayakadın'da tek katlı 500 m2 arsalı müstakil ev 200 bin lira oluyor. Ne diyor Tayakadın'dan bir vatandaş: '' *3. Havalimanı projesini sonuna kadar destekliyoruz. Herkes bizleri kıskanır oldu. Hiç kusura bakmasınlar, müsaade edin de arsa fiyatları uçsun, artık bizim de yüzümüz gülecek. Tek istediğimiz köyümüzün ve yeşil alanlarımızın korunmasıdır''*, diyor. Bu ikisi bir arada nasıl olacak? Bölge kalkınacak, köylü ihya olacak diyorlardı ama ne geldi, acele kamulaştırma, yerinden etme! Kestanelik köyünde de aynı senaryoyu görüyoruz. 3. Havalimanı ve 3. Köprü bağlantı yolu buradan geçiyor ve burada arazi bulmanın zor olduğu, arazilerin rant için el değiştirdiği hatta bir yıl içinde 3-4 kez el değiştiren araziler olduğu basında yer alıyor. Artık bir kullanım değeri üzerinden değil, tamamen bir meta gibi, bir banka sertifikası gibi değişim değeri üzerinden değerlendiriliyor, yaşam alanları, tarım arazileri. Tahtakale benzeri bir yapının oluştuğuna dikkat çekiyorlar. Bu arada, bir istisna hali de orada ortaya çıkıyor; imara bakılmadan, tapusu varsa, araziler satın alınıyor, nasılsa rant getirecek diye. Çanakça'da mesela köylülerde arazi kalmamış, 3500 nüfuslu köyde arazilerin %70'i elden çıkmış. Kimler aldı, belli elbette.

Havalimanı ile ilgili Betam'ın 2013 tarihli bir raporu var. Betam diyor ki 95 milyon yolcu ile dünyada en fazla yolcu kapasitesine sahip havaalanının (Atlanta'nın) kapladığı alan 1900 ha. Şimdi 3. Havalimanının yıllık yolcu kapasitesi 150 milyon diyorlar ya, olsun olsun 3500 ha olsun, neden 7500 ha? Neden bu köylere acele kamulaştırma çıkartılıyor? Tabii zurnanın zırt dediği yer burası. Ekonomistlere göre, 2030'a kadar yolcu sayısı ne olursa olsun, havaalanından kar gözükmüyor ancak, projenin yüklenicileri olan firmalar aynı zamanda inşaat firmaları da oldukları için, havaalandan kar etmeyecek olsalar dahi proje çevresinin inşaata açılmasından medet ummaktalar. Şimdi bu yeni İstanbul projesi, adı her neyse, bu arazilere çok yakın. Yani muhtemelen ilişkili olduğunu da görüyoruz.

Şimdi yine Swynedouw ve diğerlerine dönersek, Yaşar az çok bahsetti, bu mega projelerin bir diğer ortak yönünün toplumsal kutuplaşma olduğunu belirtiyorlar. Bu projelerin çoğunun emlak pazarlarını devreye sokarak sosyo ekonomik kutuplaşmayı arttırdığını çünkü emlak pazarlarının devreye girmesiyle fiyatlarda artışlar gördüğümüzü ve bunu sonucunda da sosyal konutlardakilerin ya da alt gelir gruplarının yerlerinden edildiklerini belirtiyorlar. Mega proje bölgelerinde, sosyo mekânsal ayrışma görüyoruz. Ve İstanbul'dan bakarsak, geldiğimiz noktada biz de

zengin olacağız, piyango çıktı diyen alt gelir grupları birdenbire acele kamulaştırma tokadını yiyor; olan köylüye oluyor. Arazilerimiz ucuza alınıyor, avukatlara verdik, diyorlar; üç kuruşa alınıp zengine satılacak, diyorlar; yerimiz, dedemizden kalma yüz senelik yerlerimiz ne olacak, diye soruyorlar. ''*Köyüm, özgürlüğüm gidiyor. Eğer, arazimiz, geçim olanaklarımız elimizden alınırsa özgürlüğümüz kalmaz*'', çok sık karşımıza çıkan bir şikayetti. ''*Bizi burada barındırmayacaklar, gökdelenler dikecekler, çocuklarımızın hakkını yemeye kimin hakkı var, canımız yanıyor, özgürlüğümüz gidiyor''* diyorlar. ''*İnsafsızlık*'' diyor başka biri ve şöyle devam ediyor: ''*50 yıldır hayvancılıktan başka bir şey yapmamış adamın, ahırını sürüsünü tarlasını bırakıp 20 bin lira verilip yeni hayat kur denmesi insafsızca. Bu kadar büyük bir alanın başka amaçlarla kullanılacağını da duyuyoruz''*. Müthiş bir ihlaller ve mağduriyetler silsilesi. Bu da İsmail Dede'nin evinin önüne astığı duyuru; evimi elimden almayın diyor. Kendisine acele kamulaştırma kararı tebliğ edildiğinden iki gün sonra vefat etti. ''*Ihlamur ağacımı''*, bahçesinde ıhlamur ağacı vardı, ''*kimse elimden alamaz, tüfeğimle gelir, karşılarına çıkarım, onu kesmeye g*elirlerse'' diyordu.

Evet, buradan Kent Hakkına gelirsek Friedmann'ın 1999 tarihli bir makalesi var, mega projelere de atıfta bulunan. ''*Yaşadığımız kent, her birimiz için zengin anlamlarla yüklüdür; ancak, büyük çaplı projeler ve kapsamlı planlarla kenti şekillendiren devlet plancılarıyla özel sermaye için bunlar hiçbir anlam ifade etmez. Kenti inşa eden muhteşem projeleri – les grands projects – karşısında gündelik yaşamın anlamları konu dışı kalır''*, diyor. ''*Kentin gündelik yaşamı resmi hikayede yer bulamazken, resmi hikaye sermaye birikimine yönelik yazılır. Binalara odaklananlar bir yerin ruhunun ve yaşamının fiziki çevreye değil, orada deneyimlenmekte olan yaşama bağlı olduğunu unuttururlar*'', diyerek de sözlerini bitiriyor. Gerçekten de bunlar, kent hakkının ihlalidir.

Buradan biraz direnişe gelelim. Evet ''*Dayan Kirpi''* diyor Kuzey Ormanları Savunması (KOS). KOS, Gezi'nin çocuğu. Gezi sabahtan tartışılmış, ben Gezi'nin hala devam ettiğini düşünüyorum, kimse kusura bakmasın, gidin forumlara, mahallelere, proje dayatılan alanlarda insanların örgütlenmesine, gerçekten Gezi ruhu yaşıyor. Evet Kuzey Ormanları Savunması Gezi'den çıktı ancak Gezi nasıl birdenbire olmadıysa, evveliyatı varsa, KOS'un da tabii bir evveliyatı var. 3. Köprüye karşı seneler önce kurulmuş Yaşam Platformu vardır. Tarabya güzergahından beri örgütlü mücadeleyi bu grup yürütmekteydi. Abbasağa Forumu'nda oluşan çekirdek bir kadro ile Yaşam Platformu biraraya gelerek 3. Köprüye karşı örgütlü mücadeleyi yeniden canlandırdılar. İlk eylemleri ''*Buralar bir zamanlar dutluktu''* sloganıyla bisikletlerle Garipçe'ye giderek köy girişinde basın açıklamasıydı. Basın açıklaması güzergahı üzerinde önce Beşiktaş Emniyet, sonra 2 kez Sarıyer Emniyet ve köy yolunda da Jandarma tarafından yolları kesildi ve uyarıldılar. Böyle bir Gezi paranoyası! KOS daha sonra katılımcı sayısını arttırarak örgütlendi, Kuzey Ormanlarındaki talanı belgeledi, kamuoyunun dikkatini çekmek için çeşitli etkinlikler düzenledi. 22 Aralık'ta Kadıköy'de gerçekleştirilen Kent Mitinginin 3 örgütleyicisinden biriydi. 3. Havaliman köylülerinin kamulaştırmayı protesto eyleminde de köylünün yanında yer aldı. Oradaki hukuki mücadeleye de el verdi. Kuzey Ormanları Savunması büyüyerek devam ediyor, gerçekten, ben umutluyum, bu projelerin de bir yerde mutlaka ve mutlaka durdurulacağına inanıyorum. Belki fazla da iyimserim. Ama Gezi devam ediyor. Öte yandan neoliberal kentsel düzenin mega projelerine karşı çıkanlar, bu kentkırım projelerine karşı çıkanlar, çevreciler, insan hakları savunucuları, doğa

savunucuları, düzen tarafından yeni teröristler olarak ilan ediliyor, hepimiz teröristiz!

Buradan yüzleşmeye gelmek istiyorum. Vicdan ile yüzleşerek mağdurlar ve mağduriyetlerle empati kurma, şiddet ve zulmün toplumsal hafızadaki yerini alarak tekrarlanmamasını amaçlar, zulme sebep olanlar sonsuza dek lanetlenirler. Gün gelecek bu projelere onay verenler, plancılar, mimarlar, danışmanlık yapanlar, her kimler ise bu hainlikleri ile yüzleşmek zorunda kalacaklar. Zulme sebep olanlar da, bu acılara sebep olanlar da kentin hafızasında yerlerini alacaklar, kaçış yok, diyerek ben, bitireyim. Teşekkür ederim.

İKTİDAR VE MEGALOMANİ

Erbatur Çavuşoğlu

Merhaba. Önce bir günah çıkartma ile başlayayım. Ben şehir plancısıyım, siyaset bilimci ya da ruh bilimci değilim. Ama bana ihale kalan konu, mega projelerin iktidar ve megalomani ile ilişkisini kurmaktı. Haydar Karabey böyle bir şey teklif ettiği zaman tabii ki onu kırmam mümkün değildi ve kabul ettim. Ama Haydar hocayı tanıyanlar bilir, konuşurken gözünde böyle bir yıldız parladığı zaman bunun bir sürü alt metin vardır. Düşündüm, acaba neden bana patladı bu ihale, yani neden ben diye. İktidarla bağını biraz kurabiliyorum, zira bir miktar siyaset bilimine bulaşmıştım, ama megalomaniyi acaba niye bana çaktı hoca, burada bir gönderme var mı diye merak ettim, bilahare soracağım hocaya... Söylemeye çalıştığım şu; bugün bahsedeceğim konular, aslen üzerine çalışmalarım olan değil, öğrenmeye çalıştığım bir alan. Dolayısıyla bu 1-2 aydır bunun üzerinde düşünüyorum, çok da teşekkür ederim bu vesileyle bir sürü yeni şeyler öğrendim. Şimdi bunları biraz sizinle paylaşmaya çalışayım. Katkılarınızla da zenginleştirebilirsem sevinirim.

Dediğim gibi çok bilmediğim bir alan olunca ben hep basit ve naif sorular sorarak başlamayı tercih ederim. "*Mega projelerin yapılmasındaki temel motivasyon ne olabilir*", "*Mega Projeler niye yapılıyorlar*" diye basit bir soru sordum ilk önce. İkinci olarak, "*Bu projeler nasıl bu kadar kolay meşrulaşabiliyor, nasıl bu kadar büyük kitle desteği kazanabiliyor*" diye sordum. Çünkü olası bir referandumda bunlarla ilgili nasıl bir sonuç çıkacağını da az çok tahmin edebiliyorum. Sonra "*iktidar ve mega projelerin psikanalitik* açıdan incelenmesi mümkün müdür" diye o alana gidip bir bakmaya çalıştım, çeşitli okumalar yaptım. Bir de basit bir söylem analizi yapsak, siyasetçilerin, mimarların, tasarlayıcıların, kullanıcıların mega projeler konusunu nasıl gördüğüne baksak iyi olur diye düşündüm...

Elias Canetti'nin kült eseri ***Kitle ve İktidar*** başlangıç metnim oldu: Yazar kitabında şöyle diyor: "*Günümüzde ülkeler, insanlarından çok üretimlerini koruma endişesi içindeler. Hiçbir şey üretimden daha meşru, hiçbir şey bu kadar herkesçe onaylanmış değildir. Bu yüzyılda da insanların kullanabileceğinden daha fazla üretim yapılacaktır*" [Canetti, 2006: 473]. Bu çok da çarpıcı olmayan cümleyi tekrar tekrar düşünmeli, üretimin bu denli kutsallaştırılması ve doğallaştırılmasına da izin vermemeliyiz.

Türkiye'nin hikayesine bakarsak hak değil, görev temelli vatandaşlık anlayışı ve kalkınma fetişinin tarihsel sürekliliğini görüyoruz. Türkiye'nin büyüme, kalkınma, ilerleme, modernleşme fetişi ya da kompleksi 1933'te "*Durmayalım düşeriz!*" sloganıyla cisimleşirken 80 senede pek mesafe kat etmiş görünmüyor, 2013'teki ünlü slogan "*Durmak Yok Yola Devam!*". Bu nedenle de üretmeden büyüme, ne olursa olsun büyüme, krize açık büyüme, aşırı büyüme bir soruna yol açıyor: *Gigantizm* yani aşırı büyüme sendromu. Türkiye, özellikle İstanbul için bu tahayyül epeyce geçerli. "*Hazır Hedef 2023: İstanbul Büyüsün, İstikrar Sürsün*". Bugün bu aktörlerin ne söylediğine bakınca İstanbul ve Mega projelerin yolunun giderek daha sıkça kesiştiğini görüyoruz. Oysa yılların planlama literatürü bunun tam tersini söyler: "İstanbul büyümemeli, İstanbul eşiklerine geldi, dengeli kalkınmalıyız, Anadolu'*da denge metropolleri yaratmalıyız*", vs. İstanbul ve Mega projeler için bir sürü güncel örnek var: Hep en'ler, en'lerin şehridir İstanbul. En büyük havalimanı, en büyük

adliye sarayı, en yüksek bina gibi. Şimdilerde giderek daha geniş kesimlerce bu büyük projeler arzulanıyor, siyasi mekanizmaca teşvik ediliyor. Mimarlar tarafından bu tür projeler tasarlanıyor, toplum tarafından da alkışlanıyor çoğu kez.

İktidar analizi yapmak üzere üç önemli kuramcıya, onların genel olarak iktidarı nasıl kavramsallaştırdıklarına baktım: ***Nietszche***, düşüncelerinin kurgusunu güç istenci üzerine şekillendiriyor. Çok temelde basitleştirerek söyleyelim mesajını: "*Dünyanın kendisi güç istencidir. İnsanların varlık sebebi gü*çtür. Bizler de güç istenciyle *var oluyoruz, bizler de güç istenciyiz, başka da hiçbir şey değiliz, her şey güçtür*" diyor. Ve tabii ki bunun üzerine, bütün o gücü arzulayanların başucu kitabı haline geliyor yazdıkları. Bir başka kuramcı ***Gramsci***, hegemonya diye önemli bir kuramı var. O da diyor ki, "*iktidar dediğiniz şey her zaman baskı altında tutmaz. Özellikle modern, akıllı iktidarlar rızayı, iknayı* ür*etir*". Yani "*Başarılı bir iktidar sadece askerle, polisle, mahkemeyle, cezaeviyle, yasayla, kurallarla yani zorla baskı araçlarıyla değil, ama aynı zamanda aile, okul, din, medya, kültür gibi ideolojik araçları kullanarak iknayı ve rızayı da yönetir*". Dolayısıyla sizin üzerinizde baskı kurmadan da size ikna etmiş olur zaten, baskı araçlarını yedekte bekletirken. Modern ve akıllı iktidarlara bakarsanız uzun süreli kalanlarda bunu görebilirsiniz diyor. Bunu da cebe koyalım şimdilik. Üçüncü düşünür de ***Foucault***, o ise iktidar kavramını merkeze alırken bio-iktidar diye bir kavrama dikkat çekiyor. Aslında iktidarın kişilerin içine içselleşen halini anlatıyor, yani diyor ki "*bio-iktidar dediğimiz iktidar, bedenler* üzerinden kurallar koyar, onları kontrol eder, onları gözetler, *istatistikleştirir, onları cezalandırır*". Yani aslında iktidar aslında içinize girer, siz de iktidarın bir parçası haline gelirsiniz, diyor; iktidar içselleşmesini açıklıyor.

İktidara ilişkin bu üç kavramsallaştırmayı akılda tutarak İstanbul ve Türkiye'ye ve mega projelere bakacak olursak, benim üzerine düşünmeyi sevdiğim bir alan olan inşaat sektörü yine çok şey söylüyor: Bu sektör içindeki herkes, örneğin bir arsası olan veya proje geliştirecek olanlar, aslında bu güç istenci ile en yüksek, en büyük, en ilginç projeyi yapma peşinde. Bolca örneği bulunabilir, çok ilginç şeyler olduğu halde hızlı geçeceğim: Örneğin dev projelerden birini yapma imkanı bulan Zorlu Holding isyan ediyor, bize Sapphire'deki emsal verilseydi projemizde şöyle taklalar atardık, bunları yapabilirdik, ama yapamadık diyor, öteki başka bir şey diyor, kimse yetinmiyor. Kimseye yetmiyor verilen emsaller. İşte dünyada da en yüksek yapılar 1400 metreleri bulmuş halde. Avrupa'nın en büyük binası bizde diye seviniyorduk, demek ki biraz daha çalışmamız gerekecek. Burada güç istenci net.

Peki baskı ve ikna, rıza yönetimi ve zor kullanımı bir arada var mı diye bakarsak ne görüyoruz? Konut sektöründe kentsel dönüşüm süreçleri ile yerinden edilen, başka yerlere taşınan, evleri yıkılan bir sürü insan görüyoruz. Genellikle zorla yerinden ediliyorlar. Ama bir kısmı da ikna ediliyor, kendi gönüllü oluyor. Örneğin benim çevremdeki orta sınıf, orta yaşlı insanların çoğu büyük mutluluk içinde mortgage kredisi ile ev alıyorlar, projelere giriyorlar. Onlar ikna olmuş durumdalar. Kendilerince depremden korunuyorlar, aileleri güvenli, steril bir ortamda yaşayacaklar, o bizim çok laf ettiğimiz kapalı sitelere bayıla bayıla gidiyorlar, dolayısıyla böyle bir ikna olma durumu da var. Çünkü bu hayali gösteren gazete, dergi, reklam ve TV'ler bir statü sahibi olmanın doğru düzgün bir konutta oturmaktan geçtiğini söylüyor bizlere, her gün defaten, çarşaf çarşaf.

Bu bio-iktidar içimize işlemiş mi diye baktığımızda, da şunu görüyoruz: Herkes bu kadar hevesli bir şekilde konut tüketme iştahıyla doluysa, yeni bir konut

mülk edinmeliyim diye çıldırıyorsa, o zaman o iktidar gerçekleşmiş, cisimleşmiş, bedenlerde var diye görmeye başlıyorum. Mesela ben geçen sene böyle bir 100 yaşının üzerinde bir bina bulup taşındım. Eşim, dostum, ailem falan hepsi üzülüyorlar halime. Destek olsak doğru düzgün bir yere çıksan diye, yani acınır vaziyetteyim. İstanbul'da bu tür yüz yaşını devirmiş yapılara, ki Murat Güvenç hocadan sayılarının 6000 civarında olup haritalamaya gerek duyulmayacak kadar azaldığını anlıyoruz, ciddi bir talep olmadığı anlaşılıyor. Böylesine tarihsizleşen bir kentte eskiye tabii ki rağbet yok, daha ziyade modern olan, yeni olan şeyler alkışlanıyor. Kitleler de, birazdan kitleye bakacağız, yeni olan her şeyi hiç sorgulamadan kabul ediyor, eski olan her şeyi bir tür öfkeyle, kötü, çirkin, pis, gibi bütün olumsuz nitelemeler ile reddediyor.

Bu analizde öncelikle iktidara bir bakalım. Bunun için de Canetti ile başlayalım. Canetti iktidarın özelliklerini sayarken, en önemli şey ***sonsuzluk nosyonu***dur diyor, sonsuzluk nosyonu derken de "*iktidar hem coğrafyaya yani mekana, hem de tarihe yani zamana kendini yazmak ister*", "*Yüzyılları tahayyül eder ve küreyi tahayyül eder, erişebildiği bütün coğrafyayı tahayyül eder*" diyor. "*Gücün aksine iktidara ilişkin olan uzamda ve zamanda belirli bir genişleme vardır*". Peygamberlerden örnek veriyor. Hepsinin kendi zamanını, takvimini yaratmaya çalıştığını söylüyor, tarihi kendileriyle başlattıklarına, her birinin bir takvimi veya tarihsel projeksiyonu olduğuna dikkat çekiyor. Büyük liderleri örnek veriyor: Sezar, Augustus gibilerin kısmen başarılı olduklarını, bugün Julian Sezar July (Temmuz) ile Augustus da August (Ağustos) adını takvime koymuş durumda ama örneğin Hitler'in Reich olarak bilinen tarihsel tahayyülünü gerçekleştiremediğini söylüyor. Dolayısıyla iktidarların hem zamana kendilerini yazmak istediğini, hem de mekana yaymak istediklerini, yani fetihçi olduklarını söylüyor. Bu fetihçiliğin zirvesi de coğrafyayı değiştirmek. İşte bu kanallarla, yapay adalarla, devasa dolgu alanlarıyla, örneğin Yenikapı dolgusu sonucu hamile gibi görünen Tarihi Yarımada ile İstanbul coğrafyasını değiştirmek, yüksek yapılarla, tepelere projelerle yeni bir siluet yaratmak, Dubaizasyon (Dubaileştirme) tahayyülleri herhalde bu sonsuzluk nosyonu açıklanabilir, uzamda ve zamanda genişleme arzusu ile açıklanabilecek şeyler diye düşünüyorum. Tanıyacağınız bir metin okuyayım size: "*Tokyo'dan Viyana'ya, Paris'ten Toronto'ya kadar 5 kıtadaki tüm Türkiye cumhuriyeti vatandaşlarını, tüm soydaşlarımızı selamlıyorum. Gözlerini Türkiye'ye çevirmiş, Türkiye'den gelecek haberleri büyük bir heyecanla takip eden Bağdat, Şam, Beyrut, Kahire, Saraybosna, Bakü, Lefkoşa ve diğer tüm kardeş ve dost ülkeleri buradan muhabbetle selamlıyorum. 12 haziran 2011 seçim sonuçları ülkemize milletimize bütün coğrafyamıza, bütün dünyaya hayırlı olsun*". Başbakan Erdoğan'ın 12.06.2011 tarihli, balkon konuşması küresel bir vizyon koyuyor, bence çok ilginç bir şey. Bu Yeni Osmanlıcılık denilen şeyle de çok üst üste geçtiği için ilginç bir şey, ülke sınırlarını aşan çok geniş bir vizyondan bahsediyoruz. Hedef 2023, Hedef 2053, Hedef 2071 gibi sembolik tarihi seçimler milli-İslami açıdan simgesel değeri olan olayların yüzyıllık yıldönümlerine işaret ederken Yeni Osmanlıcılıkla bir anlamda bir milli gururun da inşa edildiğini görüyoruz. Bu konuyu soru gelirse açarım, kısaca Türkiye'deki milliyetçi yapıya bir yeni kimlik olarak Yeni Osmanlıcılık da AKP ile birlikte eklemleniyor, bundan da galiba hemen hemen hiç kimse çok rahatsız değil. Çünkü bu Yeni Osmanlıcılık hem İslamcılar, hem milliyetçilere, hem eski Osmanlı hinterlandına, hem güçlü bir devleti özleyenlere, hem AB küskünlerine, hem geçmişiyle barışmak isteyenlere vs. geniş

kitleleri kucaklayan bir vizyon olduğu için, bizim yani mimar ve plancıların alanına da sirayet etti. Biraz icat edilmiş, uydurulmuş bir tarihle Yeni Osmanlıyı yaratmak için Sulukule'de, Süleymaniye'de filan bir sürü mahalle projesi bu referansla üretildi. Bu üretilenin Osmanlı ile gerçekten bir ilişkisi var mı ayrı bir tartışma ama bunun bir yandan da o Dubai ve Panama estetiğiyle iç içe geçirilmesi gibi tuhaf bir ilişki düzeyi ortaya çıkıyor. Ve örneğin geçenlerde, çok naif ve biraz da traji-komik biçimde Cumhurbaşkanı Gül'ün Roma'yı görüp "hiç gökdelen yok diye şaşırması" gündeme geldi. Yani bizim müteahhit-yatırımcılara gidin oralarda yeni bir pazar var orada yapın mı diyor, burada yanlış yapıyor olabiliriz mi diyor, anlaşılmıyor tam ne dediği ama bir şaşkınlık var sözlerinde...

Canetti ***iktidarın unsurları***nı sayarken, 6 tane madde sıralıyor. Bizim iktidarımızda var mı bunlar diye düşünelim. Bir olmazsa olmazla başlıyor, *G*üç diyor, yani en önemlisi güç olacak bir kere, gücü olması gerekir diyor. İkincisi de *H*ız diyor, yani hızlı olması gerekir diyor, kabilelerden örnek veriyor, en hızlı atı hükümdara veriyorlar, onun sürekli hızlı hareket edebilmesi gerekiyor. Güç ve hız sürekli iç içedir diyor, birbirini bütünler diye. Günümüzde de işte iktidarın gücü ve hızı yerinde olması lazım. Yani öyle yavaşlarsa falan olmuyor. Üçüncüsü ilginç bir şey söylüyor, *soru sormaktır* diyor, iktidarın önemli bir özelliğini. Soru sorma tekelini elinde tutar diyor. Bu akademide de öyledir ya, hocalar soruyu sorar, öğrenciler cevaplar. İktidar soruyu soruyor. Ama soruyu sorarken kodlayabilir de diyor. Sana öyle bir soru sorar ki, soruyu sorma biçimini elinde tutan zaten tartışma ortamını da tarif ediverir. Bunun için çok önemli. Dördüncü özellik yine tüm bu yolsuzluklara ilişkin kasetlerle de ilişki kurabileceğiniz bir şey, *gizlilik,* iktidarın en önemli prensibidir, diyor. Niyetinin okunmaması gerekir diyor, ama tam tersine karşı niyetleri okuyabilmesi için de diyor iç okuma yapabilmeli, gözetleme yapabilmelidir, diyor. Bunlar ilkel kabilelerden bu yana süregelen iktidar özellikleriymiş, hayret hiç değişmemiş diyesi geliyor insanın. Beşinci özelliği *yargılama ve mahkum etme* özelliğidir iktidarın diyor. Türkiye meşhur biliyorsunuz hem düşünce suçlarıyla, Ergenekonlar, KCK'lar, Spor Kulüpleri falan. Özel yetkili mahkemelerce yargılanıp içerde olmayan kesim yok herhalde. Altıncı özelliği de iktidarın olmazsa olmaz özelliklerinden biri de *affetme ve merhamet etme*dir diyor. Bu 6 özelliği donanan bir yapı, mutlak bir iktidar oluşturur ve bunu hiçbir şekilde unutmamak lazım diyor. Bunu ülke gündemiyle ilişkili düşünecek olursak, tam bir iktidarla, giderek totaliterizme kayan ciddi bir otoriterizmle karşı karşıya olduğumuzu görüyoruz.

Canetti'nin iktidar analizinin tamamlayıcısı olarak incelediği diğer kavram kitle. Tamam iktidar var, yöneten var, ama yönetilenler açısından durum ne? Yani sürüye bir bakalım diyor. Genellikle kitle ve sürü olumsuz anlamda kullanılan bir şey ama, yani onu da söylüyor zaten, bunu birazcık daha olumlu yönden okursak şöyle şeyler söylüyor, "*kitle dediğimiz şey, incitilmişlik duygusundan beslenir*" diyor. İncitilmiş insanlar bir araya gelip bir kitle oluştururlar, bu kitleye ait olarak nihayet bir kimlik sahibi olurlar, diyor. Aslında kitle "*bir eşitlik tahayyülüdür*", diyor. Kitleler, hemen hemen hepsi, karşıtına dönüşme eğilimi taşır, diyor. Bir dönem için eleştirdiği bir şey varsa, onun yerini almaya çalışabilir diyor. Kitlelerin büyümesi veya dağılması çok şaşırtıcı değil diyor, doğasında vardır diyor: "İ*nsanlar hiç kimsenin daha üstün ya da daha iyi olmadığı bu mutlu an uğruna bir kitle oluştururlar*". Şöyle bir düşündüm biz de acaba ne tür kitleler oluşturuyoruz, işte buraya toplanıyoruz, bu meseleyi böyle tartışıyoruz, acaba bir mutlu an mı yakalamaya çalışıyoruz. Yine acaba kitleye

ait olmama durumu nasıl bir şey, bir sosyopati mi, bir problem haline mi geliyor, yoksa kendimizi özel mi hissediyoruz falan diye düşünebiliriz. Kitapta kitlelerin davranışlarıyla ilgili epeyce analizler var. En çarpıcı olanı da: Kitlelerin en etkili olduğu an, yıkıp yaktıkları andır diyor. Tarihten bir sürü yakma örneği veriyor. Bizim tarihimizde de bolca yıkıp yakma, linç eylemleri var, Madımak gibi...

Canetti'te göre ***Kitlenin 4 niteliği*** olması gerekiyor. Birincisi, kitle *daima büyümek* ister, diyor. İkinci olarak kitle içinde *eşitlik* vardır, ya da olmalıdır, olmazsa kitle bozulmaya başlar, diyor. Üçüncüsü kitle yoğunluğu sever, diyor. Yani o *yoğunluk* olmazsa, arada boşluklar olursa o boşlukta problem çıkar diyor. Onun için kitledeki, sürüdekilerin yan yana, çok bitişik bir şekilde hareket etmesi homojen bir yapı oluşturması gerekir, diyor. Dördüncüsü ve belki de en önemlisi, kitlenin bir *y*öne gereksinimi vardır, diyor. İşte lider de o yönü işaret eden kişi oluyor zaten.

Kitlelerin tercihini sorgulama meselesi, sürekli elitizmin sularına girebilmesi tehlikesi taşıdığından, bunu yapmamak gerektiğini düşünüyorum. Ama, kitleleri, kitlelerin davranışını anlamaya çalışalım. Biraz tarihsel, ortak ve süregelen özelliklere bakarsak kitlelerde, lider için yapılan fedakarlıklar çok ön plana çıkıyor. Yani fedakarlıklar yapıp malını, mülkünü, zamanını, sevdiklerini ve canını lidere vermek, ona hediyeler almak, ona kendini adamak, biat etmek falan gibi şeyler, kabilelerden günümüze lidere yönelik bir teveccüh olarak var. Kefenli karşılama komitelerini düşününüz. İkincisi, liderle özdeşleşme eğilimi var. Hatta bu liderle özdeşleşme o kadar abartılıyor ki, bir tane çok ilginç bir örnek var, attan düşme örneği, lider attan düşerse diyor, bütün kabile attan düşüyor bilerek, yani liderle özdeşleşmek için. Bizde o derece olmadı galiba ama, mesela Yaşar'ın anlattığı ve Cihan'ın anlattığı örneklerden, yani Yozgat'taki Taksim Tüneli ve Gökçek'in Ankara kanalı falan hani aslında bir tür lider projesi ile özdeşleşme gibi okunabilir. Yani özellikle Anadolu kentlerinde büyük kentlerdeki proje ve söylemlerin sürekli reprodüksiyonlarının yapıldığını görüyoruz. Bu da belki bu yönden düşünülebilir.

Hem tarihsel hem de güncel olarak ülkelerinin lider olarak seçtikleri figürlere bakınca biraz şaşırtıcı bir tablo ortaya çıkıyor, yani hep bu adam nasıl seçiliyor, bu toplum bu lideri neden benimsiyor ki falan diye şaşırabiliyoruz ya... Demokratik batılı ülkeler de bile, bunu nasıl seçmişler dediğimiz bir sürü garip liderler var, değil mi? Canetti bununla ilgili de çok güzel bir şey söylüyor izin verin birebir okuyayım. "*Bir yeme şampiyonunu kendilerine şef olarak seçen halklar vardır. Onun dolu karnı bu halklardan insanlara kendilerinin de hiçbir zaman uzun süre aç kalmayacakları güvencesini verir.*" Şimdi bu yolsuzluklar meselesini belki de buradan okumak mümkün olabilir, diye düşünüyorum. Yani bir yeme şampiyonunu kendilerine şef olarak seçip huzurlu olmak diye yorumluyorum. Yaşadığımız coğrafyadaki lider kültürü, lider prototopi de ilginç, mesela yerel seçimler yaklaşıyor ve genelde nedir klişe laf, "çalıyor ama çalışıyor". Yani bu bayağı olumlu bir şeymiş gibi söyleniyor. Ya hatta geçen teyzenin biri "ya yine çalsınlar, çalmasınlar değil ama biraz usturuplu çalın" falan diye söylüyor rica anlamında. Yakın zamanda yerel seçimler var, ama gündemimizde merkezi siyaset var. Yaşar ilginç bir şey söyledi, merkezi seçimlerde de yerel siyaset vardı, dedi. Gerçekten de örneğin İstanbul'da yerel siyaset gibi bir gündem neredeyse yok. Ne adaylardan duyuyoruz, ne partilerden duyuyoruz, genel olarak merkezi siyasetin gölgesinde bir yerel seçime gidiyoruz, oysa kentleri, kentsel projeleri tartışmamız lazım değil mi? Canetti'ye dönecek olursak diyor ki "*Her iktidar zehirlidir ve kendi sonunu hazırlar. Ya da kitleler zamanı geldiğinde iktidara*

yönelik bir düzenleme yapar" diyor. Bundan da ilginç örnekler veriyor mesela, eğer kral değerini kanıtlamışsa yedi yıl hüküm sürer, sonra hasat festivalinde öldürülür törenle, diyor. Ya bunu da yapmasının sebebi, işte o iyi bir kraldı, güzel bir kraldı, bereketliydi, ama bereketi toprağa gitsin artık, diye bir anlayış. Tabii günümüzde kitleler ne kadar sürede bereketin toprağa geçmesi gerektiğine karar verir, onu bilmiyoruz.

İktidar ve kitle kavramlarını bu şekilde düşündükten sonra bu ***Megalomani*** başlığını düşünmeye başladım. Hemen, yani hiç bilmediğim bir alan olduğu için tanım araştırdım. Dikkat ederseniz mega projeleri isteyenler, hayal edenler, karar verenler, tasarlayanlar için megaloman gibi yakıştırmalara sıkça rastlıyoruz, meşhur, star mimar, iyi hoca ama biraz megaloman falan deniyor. Tanımlar incelendiğinde "*Megalomani yani büyüklük hezeyanı, ya da büyüklük kuruntusu, kişinin kendisine gerçekle uyuşmayan ya da üstün nitelikler yakıştırmasıdır. Derin bir ruhsal sorunun belirtisidir. Megalomani kendi başına bir hastalık değilse de, oldukça şaşırtıcı bir psikolojik durumdur."* deniyor. Hastalık değilmiş demek ki. "*B*üyüklük hezeyanları; kişinin yetenekleri, nitelikleri ve yaşam standartlarındaki mantıksız inançlara dayanır. Genellikle huzursuzluk, gevezelik, sinirlilik belirtilerinin eşlik ettiği büyüklük inancı ve davranışlarıyla bir mania olarak belirir. Şizofreni belirtileri de görülebilir". İktidar ya da bu mega projeleri üretenleri falan düşününce, bir sürü paralellikler kurabileceğimiz şeyler var bu tanımlarda ama, yani tam da bu değil, bunun dışında da bir şey olması lazım gibi geliyor. Zaten tanımın içinde de diyor. Yani başka psikolojik rahatsızlıklarla beraber görülür diyor, onun için onları da araştırdım, neler olabilir acaba diye.

Mesela, ***Psikopati***. "*Empati ve vicdan eksikliği ile karakterize olan bir kişilik bozukluğudur. Psikopatlar deli değildir. Bilinçli hareket ederler. Herkesten üstün bir çeşit deha oldukları inancını taşırlar. Bağ kuramazlar, onlarla ilişkide olan herkes çocukları ve aileleri dahil kurbandır. İnsanlarla ilişkileri sadece fayda üzerine kuruludur. Eğer fayda sağlayamayacaklarını bilirlerse kurbanlarını duygusuzca terk ederler. Psikopatlar mükemmel bukalemunlardır. Her kişiye ve her koşula göre yeni bir karaktere bürünürler. Avlanmak için normal görünme yetenekleri geliştirmişlerdir.*" Belirtiler olarak da "*yasal kurallardan kopukluk, yasakları dikkate almama, sevgi, şefkat gibi hisleri anlayamama, ahlaki toplumsal kıstaslara değer vermemek*" gibi belirtilerden söz ediyor. Bu tanımları iktidarlarla dalga geçmek için söylemiyorum, çünkü bunlar birer tercih değil, rahatsızlık, hastalık ve bu rahatsızlığa belki ben, belki sizler de sahip olabiliriz. Çünkü ülke travmatik bir ülkede yaşıyoruz.

Bir başka psikolojik rahatsızlık türü, ***Narsizm***. Megalomani ile çok iç içe geçebilen bir şey. "*Bu kişilik bozukluğu olan kişiler, çevrelerine zarar verecek davranışlarda bulunabilirler, bunun da temelli maddi anlamda kendilerine çıkar sağlamaktır*", deniyor. Yani ekonomik olmasa bile iktidar anlamında da olsa kendilerine çıkar sağlamak için böyle şeyler olabilir, deniyor. "*Başkalarının hakkına saygı göstermeden gerçeklerle bağdaşmasa bile daima kendilerini haklı göstererek, o hedefi gerekli emeği vermeden bile hak etmiş sayarak, en önde, en gözde ve tek olmak isterler. Başkalarının fikir ve hareketleri kendi amaçlarına hizmet ediyorsa vardır, aksi halde bu fikir ve hareketler tahammül edilemez düşüncelerdir*", deniyor, Narsizm denilen kişilik bozukluğuyla ilgili.

Gene bağlantılı olabilecek bir başka şey olarak ***Kleptomani***ye baktım. Onda da ilginç bir tanım var, "*gereksinme duyulmayan nesneleri çalmaya yönelik karşı*

konuşamayan dürtü" deniyor. "*Kleptomani hastası olan kişiler, çalma girişiminde bulunmadan hemen önce giderek artan bir gerginlik duyumsar ve çalma eylemini gerçekleştirirken haz, doyum ve rahatlama duyguları yaşarlar. Kleptomanlar genellikle çaldıkları nesneleri satın alacak güçleri vardır, bunun için eşlerine, dostlarına, paylaştırabilirler, verebilirler, veya gizlice bir yere saklayabilirler*" diyor. Belki bugünlerde yaşadığımız durumlarla ilişkili bulabilirsiniz diye bunu da aldım.

Paranoya, dördüncü psikolojik rahatsızlık türü: "*Paranoyak, varlığını aşırı önemser ve onu tehdit altında hisseder. Bu nedenle korunmaya aşırı dikkat eder. Kuşkuculuk, güvensizlik, kaygıcılık gibi özelliklerle tanımlanabilir*", deniyor. Canetti de paranoyaklara özel bir yer ayırıyor, "*hemen hemen bütün liderler paranoyaktır*" diyor. "*Paranoyak kendini kuşatılmış hisseder. Düşmanlar sanki pusuya yatmamışlar gibi zararsız ve masummuş gibi görünürler. Ne var ki paranoyağın eşsiz zekası bunların maskesini her zaman düşürür*". "*Paranoyak gerçekten farklı olan şeyleri bile aynı görme eğilimindedir. En çeşitli figürlerde aynı düşmanı bulur"*. Benim aklıma başbakan danışmanı olan Yiğit Bulut'un "telekinezi yöntemiyle başbakanı öldürmeye çalışıyorlar" söylemi geldi.

Son bir psikopati, yine megalomani ile çok iç içe geçebilecek olan ***Saldırganlık***: "*Başkalarını incitmeyi amaçlayan her türlü psikolojik ve fiziksel eylem*", olarak tanımlanıyor. "*Ne şekilde olursa olsun şiddeti bir çözüm yolu olarak görmek, şiddet uygulamaktan ya da şiddet uygulanmasından haz almak*". Bu durum önlem alınmadığı takdirde ciddi sorunlara yol açıyor. Şiddete eğilimi olan kişilere uzmanlar tarafından uygulanabilecek terapi, sakinleştirici vb tedavi yöntemleri işe yaramadığı takdirde kişinin dönemsel ya da ömür boyu gözetim altında tutulması gerekebilir, deniyor.

MEGA
PROJELER
VE
İSTANBUL